

בנת'יב החלב

סוגיות הלכתיות בתעשיית החלב

ו

ניסן ה'תשע"ו

עורך:
הרב זאב וייטמן
רב תנובה

למהדרין יש תנובה

ניסן ה'תשע"ו • אפריל 2016

עורך: הרב זאב וייטמן, רב תנובה

מערכת: אריה פרנקל, פירסום **גלאורן**®

כתובת למשלוח הערות, מאמרים ותגובות:
משרד רב תנובה, צומת גלילות,
ת.ד. 7007, רמת השרון 47100
דוא"ל: zeevw@tnuva.co.il

עיצוב והפקה: **גלאורן**®

תוכן העניינים

6.....	חברי ועדת מהדרין
8.....	נר לחיים - לזכרו של הרב חיים קאהן ז"ל
11.....	הרב זאב וייטמן - תנובה בנתיב הכשרות

בנתיב האיכות בכשרות

14.....	הרב מרדכי גרוס
19.....	הרב יעקב מאיר שטרן
22.....	הרב מנחם דוב גנק
27.....	הרב יצחק דביר
34.....	הרב דוב לנדאו
38.....	הרב זאב וייטמן
42.....	הרב יוסף מרדכי זילבר
.....	המדדים לכשרות מהדרין
.....	חום החשמל לעניין בליעה והכשרה
.....	בענין חלב נכרים בזמננו
.....	חלב נכרים
.....	חליבה בפיקוח מצלמות
.....	נספח: דעת הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל
.....	דינם של מחצות

בנתיב ההלכה

44.....	הרב איסר יהודה אונטרמן זצ"ל
46.....	הרב יעקב מאיר שטרן
54.....	הרב אברהם י. סגל הורוויץ
61.....	הרב זאב וייטמן
70.....	הרב דוד איינגר
73.....	הרב חיים שמרלר
80.....	הרב יצחק זילברשטיין
.....	שיעור הנדרש לביטול אבקת חלב
.....	שיעור המתנה בין גבינה צהובה לבשר
.....	הכשרת מפסטר שפיסטרו בו חלב שנחלב בשבת
.....	כשרות יוגורט הקפיר
.....	קצירת תחמיץ בשמיטה למאכל בהמה
.....	נאמנות משגיח כשרות
.....	הזכיה במבצע תנובה - למי

ענייני פסח

84.....	הרב אשר וויס
89.....	הרב מנחם בורשטיין
.....	איסור קטניות בפסח
.....	חומרות וקולות בפסח

תשובות לשאלות בכינוסים השנתיים של תנובה

שו"ת כהלכה

94.....	הרב זאב וייטמן
101.....	הרב אברהם שלזינגר

חברי ועדת מהדרין

הגאון הרב מרדכי גרוס, יו"ר ועדת מהדרין, מאז ייסודה. תלמידם המובהק של הגאון הגדול רבי שלמה זלמן אויערבך והגאון הגדול רבי שמואל הלוי וואזנר זכר צדיק לברכה. נמנה על באי ביתו הקרובים של הגאון הגדול רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל. יצק מים על ידי ראש ישיבת פונובז', בעל "אבי העזרי", הגרא"מ שך זצ"ל. מקובל כסמכות הלכתית בתחום תעשיית המזון והכשרות. מצודתו פרושה על קהילות רבות בארץ ובעולם. יושב על מדין כגאב"ד בחמישה בתי דין: חניכי הישיבות, שערי ציון, בי"ד קריית ספר, בי"ד מעלה אדומים ובית-דין צרפת, בפר"ז. פירסם ספרים הלכתיים רבים ומאמרים בענייני הלכה, סוגיות הש"ס, מנהגים, אגדה, דברי השקפה ודרוש. פעיל ומעורב מאד בכל הליכי הייצור וסדרי הכשרות המהודרת במחלבות תנובה.

הגאון הרב יעקב מאיר שטרן, יו"ר וועדת מהדרין, דיין בבית-דינו של הגאון הגדול רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל, דומ"צ חסידי ויזניץ, בני ברק, מו"צ ודיין בבית הוראה "זכרון מאיר". ספריו ההלכתיים: "משנת הסופר" על ענייני סופרי סת"ם (הופיע במספר רב של מהדורות), "אמרי יעקב" חלק א' של שו"ע הרב, חלק ב' דיני ארץ ישראל, חלה וערלה. פירסם ברורים הלכתיים, פסקי הלכה ותשובות בכל חלקי השו"ע ובהם תשובות רבות בנושאי כשרות, טריפות, איסור והיתר ותערובות. חבר בוועדת מהדרין מאז ייסודה.

הגאון רבי עמרם אדרעי, מומחה בענייני כשרות, מחברם של ספרים הלכתיים במגוון נושאי כשרות, שחיטה, פסח ותעשיית המזון. כיהן כיועצו לענייני כשרות של הראשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל, בהיותו הרב הראשי לישראל. ראש צוות שוחטים מטעם הרבות הראשית; מפקח על הכשרות והשחיטה מטעם בד"צ "ישא ברכה". בין חיבוריו: הכשרות כהלכה השלם; אנציקלופדיה לכשרות המזון; מזון מן החי; מזון מן הצומח; מזון מלאכותי; חומרי עזר בתעשיית המזון וכשרותם; עמא דבר שו"ת בענייני כשרות, 3 חלקים; כשרות המשקאות; הכשר כלים; כשרות לפסח; המטבח הכשר - מדריך לכשרות המזון, ועוד. הצטרף לוועדת מהדרין לפני למעלה ממספר שנים.

הגאון רבי אברהם יהושע סג"ל הורוויץ, חבר בד"צ חוג חתם סופר בני ברק; שימש דומ"ץ קהל "מחזיקי הדת" בעלזא באר"י רמת אלחנן, בני ברק; חבר ביה"ד המיוחד לענייני כשרות; חבר בד"צ "חניכי הישיבות", בני ברק. במשך שנים הסתופף בצילם של פוסקים נודעים בריכוזים התורניים הגדולים בארץ ישראל ובארה"ב ומהם שאב את דרכי ההוראה והפסיקה. עם שובו לארץ ישראל התבקש לשבת על מדין בבתי דין ידועים ולהיות דיין בהרכבים העוסקים בדיני ממונות, כשרות ועוד. הצטרף לוועדת מהדרין לפני מספר שנים.

הגאון רבי דוב לנדאו, מומחה ובר-סמכא במכלול נושאי כשרות ותעשיית המזון, בארץ ובעולם. זה כעשרים וחמש שנה כותב ומפרסם בבמות תורניות וכתבי עת מאות מאמרים וברורים הלכתיים בנושאים אקטואליים שונים. מחבר ספרים הלכתיים ובהם נושאים העוסקים בכשרות ומצוות התלויות בארץ. מוזמן להשמיע שיעוריו בענייני כשרות בכינוסי רבנים. יועץ כשרות מוכר לוועדות כשרות ובעבר רב פוסק של מחלקת היבוא ברבנות הראשית לישראל. ר"מ בישיבות דחסידי גור וחבר פעיל בוועדת מהדרין מאז ייסודה.

בנתיב החלב

הרב יוסף מרדכי זילבר, יועץ ועדת מהדרין לחומרי גלם. מגדולי המומחים בתחום כשרותם של חומרי גלם לתעשיית המזון - בכלל, וענף החלב - בפרט. הממונים על מחקר ופיתוח המוצרים רואים בו בר-סמכא לעיצוב ופיתוח המוצר על רכיביו השונים. משמש כאחראי על חומרי גלם בוועד הכשרות של בד"צ מחזיקי הדת בעלזא. מרבה לפקח על הליכי הייצור והכשרות במפעלים רבים ברחבי העולם. גורמי כשרות מכל העולם מרבים להוועץ בו בענייני כשרות. מפרסם מאמרים רבים בבמות תורניות חשובות בנושאי כשרות וייצור מוצרי מזון. פעיל בוועדת מהדרין מאז יסודה.

הרב אברהם שלזינגר, מרכז ועדת מהדרין ומפקח מטעמה במחלבות תנובה. פועל בכל תחומי הכשרות ובייצור מוצרי מזון בכשרות מהודרת. בקיא בענייני כשרות החלב וכשרות ירקות ללא חרקים. קשור לגופי כשרות בישראל ובקהילות יהודיות רבות ברחבי העולם. מפרסם מאמרים בענייני כשרות ונותן שיעורים בנושאים אלה במסגרות תורניות מגוונות. פעיל בוועדת מהדרין מאז יסודה.

הרב זאב וייטמן
רב תנובה

"נר לחיים" דברים לזכרו של המשגיח הרב חיים קאהן זצ"ל (דברים בפתח כינוס הכשרות תשע"ה)

אנחנו ביום השני ל"שבעה" על משגיח יקר שנפטר באופן פתאומי במוצאי שבת. רבי חיים היה משגיח במחלבת טנא נוגה במשך קרוב ל- 19 שנה, ואני רוצה להקדיש את הכינוס היום לזכרו הטהור, ובחתי לקרוא קטעים מדברים שנכתבו עליו עם פטירתו על ידי אחת מעובדות המחלבה - קטעים המבטאים את קידוש השם הגדול, שהיהודי הזה עשה בעבודתו במחלבה.

וכך כתבה אחת מעובדות המחלבה:

"אתמול בערב, בצאת השבת, הודיעו לי כי הרב חיים נפטר. התמוטט בבית הכנסת ונפטר מיד. בשורה זו התקבלה אצלי ואצל חבריי בהלם מוחלט ובבכי גדול. מיד כמובן נסענו לבני ברק והקשבנו לרב שלך מספיד ובוכה וכל זה נעשה בכאב גדול על כך ששוב לא נראה אותך.

רב חיים שלנו היה מיוחד במינו. אין עוד אנשים כאלו. קשה להסביר במילים במה הוא היה כה מיוחד בגלל שהיו לו כל כך הרבה תחומים שהוא נגע בהם.

בשבילי הוא היה הרבה מעבר למשגיח כשרות, ישר כסרגל והגון.

הוא היה הרבה מעבר לגבאי מסור לבית הכנסת, וגם מעבר למתנדב בכל רגע פנוי בארגון של הרב פירר שנתן לו סיפוק עצום. הוא היה דוגמה ומופת לבעל שאוהב, מעריך ודואג לאשתו, לאבא שמחובר לילדיו בצורה טוטאלית, ולסבא המשוגע על נכדיו. מבחינתי הוא היה היישום המלא למילה צדיק.

בשבילי הוא היה דמות מיוחדת במינה. המראה שלו דמה לסבי, וכך גם היידיש, המאכלים, והמנהגים שהכרתי מבית אבא ואמא.

הדבר גרם לכך שיכולתי לשתף אותו בחיים האישיים שלי והוא אף פעם לא שפט ותמיד הקשיב שאל והתעניין. סיפר על משפחתו המורחבת בחו"ל, על ילדותו בצל מאפיית הלחם המשפחתית בחו"ל, על העלייה לארץ, הוא סיפר הרבה על הרבנים אותם העריך ואליהם היה מקורב, על אשתו היקרה על בנותיו ועל בנו.

לא היה יום עבודה אחד שהוא לא מצא זמן להיכנס כדי לדרוש בשלומי או לבקש עזרה בעניין מסויים. אין הרבה אנשים כמו רב חיים, ואולי בגלל שהוא היה כזה ליבו קרס.

יומו היה מתחיל פעמים רבות באמצע הלילה כי הוא לא הסכים שיתחילו לייצר במפעל מוצרים מסוימים בלעדיו. לאחר מכן הוא היה מתרוצץ ברחבי המשרדים והיה מציע מים וקפה, מקשיב

בנתיב החלב

לצרותיו ומצוקותיו של כל אחד, ולאחר מכן יצא להתרוצץ בין כל המושבים לבדיקות כשרות ברפתות, והוא לא וויתר על אף נסיעה ותמיד היה חשוב לו לבדוק כל דבר במו עיניו והוא לא הסתפק במה שנאמר לו גם כאשר ידע שאף אחד לא יסתיר ממנו את האמת.

הוא היה מסייע אותנו לניחומי אבלים וכעת אנחנו צריכים לנחם את משפחתו. כל שליחות ועזרה שהיינו מבקשים ממנו נענתה תמיד בחיוב. אם זה להעביר חבילה, אם זה להסיע עובד חולה הביתה, אם זה לעזור במשהו פרטי למישהו מאתנו, ובעיקר לקשר חולה עם הרב פירר - דבר שגזל ממנו זמן יקר, אבל תמיד תמיד נענה בחיוב ותמיד הוא עזר בכל ליבו.

לאחר יום עבודה ארוך הוא היה נוסע הביתה לראות מה אשתו צריכה, ומשם הוא המשיך להתנדבות עליה לא וויתר בארגון של הרב פירר. הוא הקדיש את חייו לבית הכנסת ולמצוות רבות ולמעשים טובים. אולי אם הוא לא היה מעמיס על עצמו כל כך הרבה מעבר לאדם רגיל - ליבו היה מצליח לעמוד במעמסה.

הלב בוכה בוכה בוכה וכוואב, אתה אבדה קשה מדי; לא אדם שיהיה קל להמשיך בלעדיו. תשמור עלינו בבקשה מלמעלה.

יהיה זכרך ברוך".

דברים אלה כותבת עובדת במחלבה המוגדרת בהגדרות המקובלות כעובדת שאיננה שומרת מצוות ושעבדה איתו במפעל במשך 18 שנה. אכן ר' חיים ז"ל קידש שם שמים בכל יום ויום, בכל תחומי החיים בכל מעשיו ובכל הליכותיו. מי שהיה בהלוויה ושמע את הדברים שנאמרו עליו התרשם שאכן היה אדם משכמו ומעלה עם לב זהב ובעל מידות נאצלות. ואנו, צוות הכשרות בתנובה, איבדנו לא רק משגיח מהשורה הראשונה, אלא חבר נאמן ירא שמים, מסור, מקצועי ובעל מידות נאצלות.

יהי זכרו ברוך.

תנובה - בנתיב הכשרות¹

תנובה עוסקת לא רק בתחום החלב אלא גם בעופות, בשר, דגים, ממרחים ורטבים, מוצרי מאפה, מוצרי עוף, הודו, בשר, נקניק ועוד. במסגרת זו, נעסוק רק במערכת הכשרות של תנובה חלב.

לתנובה שבעה מפעלים לייצור מוצרי חלב וסויה:

- מחלבת רחובות המייצרת חלב ומשקאות חלב בכל רמות הכשרות, בכל סוגי האריזות, באחוזי שומן שונים, עם טעמים ותוספות ועוד.
  - מחלבת טנא נגה בקרית מלאכי מייצרת גבינות מלוחות וקממבר.
  - מחלבת אלון תבור המייצרת מוצרי גביע: גבינות רכות וקוטג', גבינות שמנת, יוגרטים, מוצרי ניגרת: אשל, שמנת, לבן ומעדני חלב.
  - מחלבת תל יוסף מייצרת גבינות קשות, גבינות מותכות, גבינות שמנת, חמאה, ואבקת חלב.
  - מחלבת הרדוף שמייצרת מוצרים אורגנים, וגבינות מיוחדות.
  - "בעמק" מפעל לעיבוד מי גבינה המייצר חלבונים חלב ולקטוז.
  - מפעל פרווה לייצור מוצרי סויה
- המפעלים האלה מקבלים את החלב מ-750 רפתות ודירים.

הדבר הראשון עליו אנחנו משגיחים ברפתות נועד למניעת חשש לחלב טרפות. כל ניתוח שנעשה ברפת נעשה בנוכחות משגיח שמוודא שהניתוח נעשה באופן כזה שלא גורם לחשש הטרפתה של הפרה. אנחנו מפקחים על 850 ניתוחים בשנה, כלומר על 3 ניתוחים בממוצע כל יום, כולל ערבי שבת וחג, וחול המועד. מתוך בדיקה שאנחנו עושים כל שנה אנחנו מעריכים שכמעט ואין מקרים בהם מנתחים מבלי להודיע לנו ומתוך כל הפניות הרבות שקיבלנו הגיע מפקח לכל אחד מהניתוחים. מתוך 850 ניתוחים היה משגיח ב-848 ניתוחים. שני ניתוחים המשגיחים לא הצליחו להגיע: האחד נעשה לבסוף בנוכחות יהודי ירא שמים שהיה במקום, והשני, שנעשה ללא השגחה. נאלצנו להוציא את הפרה מהחליבה.

במלחמת צוק איתן, וכמו בכל פעם שיש התקפות טילים על ישראל בצפון או בדרום נפגעות גם רפתות. במקרה כזה אנו צריכים לשלוח צוות שיבדוק מה עושים עם הפרות שנפגעו והאם יש צורך להוציאם מהחליבה.

באשר לחלב ישראל - כל הרפתות בארץ המספקות לתנובה חלב פרות הינן בבעלות יהודים. חלק מהדירים המספקים לתנובה חלב צאן הינם בבעלות לא יהודים. בדירים הללו יש השגחה על כל חליבה וחליבה מתחילתה עד סופה באמצעות מצלמות.²

אחד הדברים שעשינו על פי דרישת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, היה להשגיח מפעם לפעם גם ברפתות

1. תקציר מהרצאה בכנס הכשרות תשע"ה.

2. וראה בגליון זה את מאמרו של הרב דוב לנדאו בעמוד 34 ואת הנספח שלאחריו, וראה עוד בנתיב החלב ד' עמ' 43 מאמרי בנושא זה.

שבהם חולבים לא יהודים והבעלים אינם שומרי מצוות, ובנושא זה אנו פועלים על פי הנחיותי³. הפיקוח בעזרת מצלמות נעשה ברוב המקרים לצורך בדיקה שהחליבה שנעשתה בשבת נעשתה כדין ואין בעיה של הנאה ממלאכה שנעשתה באיסור בשבת.

ברמת כשרות מהדרין - אנחנו מוודאים שלא יהיה ערוב של חלב שנחלב בשבת באיסור. הפיקוח נעשה בסיוע משגיחים או מצלמות המוודאים שהחליבה בשבת נעשתה כדין. בכל המקומות בהם אין לנו השגחה הרי שאנו מפרידים את החלב שנחלב בשבת מהחלב שנחלב בשאר ימות השבוע ולא משתמשים בחלב זה למהדרין.

במקומות בהם יש רובוט חליבה, שחולב את הפרות לבד ללא כל מעורבות אדם והחלב נחלב ללא כל איסור שבת, ולכאורה גם אין כאן חשש חלב נכרים, אנו בכל אופן מבצעים השגחה בעזרת מצלמות כדי לוודא שהמערכות לא התקלקלו ותוקנו בשבת ע"י יהודי תוך כדי חילול שבת.

לקראת פסח אנחנו דואגים למזון ללא גורמי חמץ לכל הפרות החולבות. מלבד האיסור ליהנות מחמץ בפסח – איסור שכולל גם את האכלת הבהמות - יש גם חשש כשרות בחלב שנחלב מפרה שאכלה חמץ בפסח. אנחנו מאפשרים להזין את הפרות גם בשחת ובתחמיץ מחיטה כשרים לפסח, וזאת לאחר שאנחנו עושים השגחה על קציר החיטה, שנעשה לפני שיש גרעינים בשבולת.

דבר נוסף שנבדק לקראת פסח זו יעילות סינון החלב. לקראת תחילת הייצור לפסח אנו מוודאים שכל הרפתות מקפידות לסנן את החלב בסינון עדין מחשש שמא יכנס משהו מהאזור או מהעטינים של הפרה.

השגחה ממוחשבת נעשית גם במיכליות המובילות חלב. המיכליות הללו יודעות לזהות מהיכן נשאב החלב ומה הכמות שנלקחת בכל מקום, וגם בכך יש שיפור משמעותי מבחינת ההשגחה על הובלת החלב מהרפת למחלבה.

3. ביקורים של משגיחים, 5-6 ביקורים בחודש בזמני חליבה משתנים.

בנתיב האיכות בכשרות

14 עמ'	המדדים לכשרות מהדרין	הרב מרדכי גרוס
19 עמ'	חום החשמל לעניין בליעה והכשרה	הרב יעקב מאיר שטרן
22 עמ'	בענין חלב נכרים בזמננו	הרב מנחם דוב גנק
27 עמ'	חלב נכרים	הרב יצחק דביר
34 עמ'.....	חליבה בפיקוח מצלמות.....	הרב דוב לנדאו
38 עמ'	נספח: דעת הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל	הרב זאב וייטמן
41 עמ'	דינם של מחמצות.....	הרב יוסף מרדכי זילבר

הרב מרדכי גרוס
יו"ר ועדת מהדרין תנובה

המדדים לכשרות מהדרין

ראשי-פרקים:

- א. חובת הזהירות על כשרות המאכלים והשפעתה
- ב. איכות הכשרות - שיתוף פעולה של כל המערכת
- ג. יסודות הכשרות המהודרת
- ד. גדר "חזקת כשרות" של המשגיח
- ה. משגיחי הכשרות שבשרות תנובה
- ו. איסור ספיחין בשביעית

א. חובת הזהירות על כשרות המאכלים והשפעתה

איתא במגילה (י"ב ע"א) שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי, "מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה", אמר להם: אמרו אתם, אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע.

וצריך לבאר, מדוע נענשו על הנאתם מהסעודה? והא המן הכריח וכפה עליהם לבוא לסעודה וכמו דאיתא במדרש (אסתר רבה פ"ז): אמר ר' יצחק נפחא, בעלילה גדולה בא המן על ישראל וכו' א"ל המן לאחשורוש וכו' ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו כרצונם, שנאמר: "לעשות כרצון איש ואיש", וא"כ הא הוי גזירה שצריך לעבור ולא ליהרג! וא"כ, מדוע נתחייבו כליה על השתתפותם באותה סעודה.

וידוע מה שתי' הגאון הצדיק ר' אברהם בנימין זילברברג זצ"ל, עפ"י מה דכתיב במגילה, לעשות כרצון איש ואיש, ודרשו שם בגמ', אמר רבא, לעשות כרצון מרדכי והמן, מרדכי דכתיב איש יהודי, המן איש צר ואויב. וביאר במהרש"א, דמרדכי היה אחראי על כלל ישראל שלא יאכלו וישתו בסעודה דבר איסור, והמן היה אחראי על כל האומות.

וזה היתה מזימתו של המן, שידע את הסוד שאם קיימים מאכלים לא כשרים יש יצה"ר מיוחד לאכול את המאכלים הלא כשרים, ולכן לא היה אכפת לו לתת גם אפשרות לאכול מאכלים כשרים, ובזה מובן מדוע היתה גזירה והתחייבו בכליה מפני השתתפותם באותה סעודה.

וזה החשיבות בוועדת כשרות שמחדירה כשרות, ומבטלים את אלה שמחדירים דברים לא כשרים, וכל כמה שהוועדת כשרות מצטיינת באיכות הכשרות, יש להם יותר כח לבטל את החדרת המוצרים הלא כשרים.

ידועים דברי הזוהר שקורא למצה "מיכלא דמהימנותא", וזה מפני שע"י שאוכלים מצה אדם מתחזק באמונה, והמצה נותנת לו כח ומשפיעה עליו להתחזק בזה. ובאמת, שבכל מאכל שאוכל בכשרות, זה מחדיר בו אמונה, ומשפיע עליו, וכמו דמצינו דכתב הרמ"א (ביו"ד סימן פ"א סעי' ז), שלא יינק תינוק מן הכותית, אם אפשר בישראלית, דחלב כותית מטמטם הלב. ובדרכי משה הוסיף לבאר, דטבע של ישראל רחמנים וביישנים ואף חלבן כיוצא בהן, וכתב שאף אם מינקת נכרית, יש להזהיר שלא תאכל בימי הנקתה נבלות וחזיר. והמקור לזה הוא ממה דאיתא בסוטה (י"ב.) על הפס' ותאמר אחותו אל בת פרעה, האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות, ומאי

בנתיב החלב

שנא מעבריות, מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצרות כולן ולא ינק, אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא.

וא"כ צ"ב, איך למד הרמ"א מגמ' זו לענין משה לכל ישראל, והא משה היה צריך לדבר פה אל פה עם השכינה, ולכן היה צריך לזהר, אולם כל ישראל מאין שצריכים להחמיר בזה.

ואפשר ליישב, דהנה כתיב בפרשה של מאכלות אסורות (שמיני י"א א') "וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם, דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה וגו'". ולכא' צ"ב מהו הלשון וההוספה של לאמר אליהם, והא כבר כתוב שדיבר אל משה ואהרן. וביאר בקדושת לוי, דכתיב ביואל (ג', א') "ונבאו בניכם ובנותיכם", דהיינו שבסוף התיקון כל פה ידבר עם השכינה, וזה מה דכתיב "לאמר אליהם", שהקב"ה אומר על עם ישראל שבסוף אני ידבר עמם, ולכן כל אחד ואחד צריך לזהר במאכלות אסורות, וכמו משה רבינו שדיבר עם השכינה, וא"כ אנו צריכים שיהא לנו פה טהור.

ועוד כתב שם הרמ"א, שלא תאכל המינקת, אפי' ישראלית, דברים האסורים. וביארו שם הש"ך והט"ז, דאפי' שצריכה לאכול משום פקוח נפש, אפ"ה בכה"ג לא תניק את התינוק, כיון שזה מטמטם את נפש התינוק.

ועוד כתב שם הרמ"א, שהתינוק בעצמו לא יאכל מאכלות האסורות. ואע"ג דאין ב"ד מצווין להפרישו, אפ"ה צריך שלא להאכילו, כיון שזה מזיק לו שמטמטם את לבו וגורם לו טבע רע.

וידועים דברי הרמב"ן באגרת הקודש (פ"ד), שהתורה הסמיכה את פרשת תזריע דעוסקת בעניני לידה, מצד אחד לפרשת שמיני שבה כתוב את הדינים של מאכלות האסורות, ומצד שני לפ' מצורע שעוסקת בנגעים, והוא כדי להודיע שאם יבדל אדם מן המאכלות הרעים הויין לו בנים הגונים קדושים וטהורים, ואם לאו הרי נגעים מתחדשים עליהם מאותן מאכלות האסורות והמשוקצות. וחזינן מדבריו, דמאכלות אסורות משפיעים גם לאחר זמן.

וכ"כ בשפתי כהן על הפס' (בפר' ראה, י"ד א') "בנים אתם לה' אלוקים וגו' לא תאכל כל תועבה", שבזה רמזה התורה שאם יקדשו עצמם במאכלים, יהיו להם בני מעלה שיקראו להם בני א-ל חי.

וידועים דברי הפרי חדש ביו"ד סי' פ"א, שבזמננו שאין נוהרים מלהאכיל את התינוקות חלב כשר, לכך רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה, ורובם הם עזי פנים שבדור, ואין יראת ה' נוגעת בלבם, ואף אם יוכיחום על פניהם, לאו בר קבולי מוסר נינהו. ורואים מכאן, כמה צריך לזהר בדברים הללו.

וכבר כתב המהרש"ל בים של שלמה ביבמות (פי"א) בשם המקובלים, שאכילת שקצים ודומיהם, מטמטמין הלב והשכל. וכתוב בזהר בסוף פר' שמיני, דחמורה אכילת איסור מכל הטומאות שבתורה, שלכולם יש תקנה, וכגון לטומאת מת יש טהרה ע"י אפר פרה, וטומאת מצורע וזב נטהרים בטבילה, אולם אכילת איסור דבוקה ואדוקה בנפש האדם, ואין לה טהרה.

ובעל המאור ושמש בפר' שמיני מבאר, מדוע קוראים בתורה את פר' שמיני לאחר הפסח, דכיון דימי הספירה הם הכנה לקבלת התורה, וזה בא ללמדנו שאם אדם מקל על עצמו במאכלות האסורות ואפי' בדברים שאינם אלא חומרא בעלמא, ואע"ג שהוא מתנהג בדברים אחרים בדרכי חסידות ופרישות על כל הצדדים, ושוקד על פתחי תורה ועבודה יום ולילה, לא יוכל להשיג הקדושות עליונות אל נכון. וכמו דאיתא בירושלמי ביבמות (דף י"ד) עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך פיך, התפלל שלא יכנסו מאכלות אסורות לתוך מעיך. ומכאן רואים שאי אפשר להשגת התורה בלי זהירות נוראה ממאכלות אסורות.

ובשור"ת דברי חיים (ביו"ד סי' ז') כתב על שוחט שלא שחט כדן, ונשאל האם צריך לחוס עליו שלא יהא לו פרנסה, והשיב וכתב בתו"ד, דבעוה"ר על ידי זה שלא מקפידים על מאכלות אסורות, יצאו כמעט מן הדת כמה קהלות בארץ על ידי השוחטים והבודקים הקלים, ואכלו ונתפטמו בטריפות, וגברו עליהם דעות זרות עד שפקרו ונאבדו מתוך קהל הקדוש, ולכן ידידיי הזהירו מלחוס על התועב הזה ואל תחמולו עליו על המאכיל טריפות הזה.

ומכאן רואים, שאם אינו מקפיד על מאכלות אסורות, גם דעותיו מתקלקלות, וכמו שכתב הרמב"ם באגרתו, על אלה ששאלוהו מאין המקור לתחית המתים, והשיב להם, שכל שאלתם באה מכח שאכלו מאכלות אסורות, ושכלם נהיה טרף. ולמדים מכל זה, שאם אדם אוכל מאכלים לא כשרים זה פוגם בדעתו, ולא רק שלא מוסיף לו, אלא גם שמחסר לו מדעתו.

ב. איכות הכשרות - שיתוף פעולה של כל המערכת

וצריך לדעת, שאיכות של כשרות היא תוצאה של מאמץ משותף של כל הרבנים שליט"א, החל מהנהלה ועד המפקחים והמשגיחים, בצורה כזו נבנית מערכת כשרות. וכמו באיכות המוצר, שכדי שיצא מוצר טוב וברמה גבוהה מהמפעל, צריך לקבוע כללים ופרטים, כמו כן בכשרות, צריך לקבוע כללים ופרטים, כדי שהכשרות תהיה למהדרין ברמה הכי גבוהה.

ג. יסודות הכשרות המהודרת

ולמעשה כשרות מבוססת על שלושה יסודות. 1. החומר האנושי. 2. ידיעת המפעלים. 3. ורמת הביצוע. **החומר האנושי** - החל מהרבנים והמשגיחים, וכולל את כל האנשי מקצוע שמתעסקים במתן הכשרות. **ידיעת המפעלים** - כוללת את ההבנה במערכות הייצור, בתהליכי הייצור ובחומרי הגלם. **רמת הביצוע** - קבלת ההחלטות בצורה נכונה, וליישם את הדברים בפועל. וכששלושת יסודות אלו מושלמים לגמרי, רק באופן זה אפשר לבנות מערכת כשרות למהדרין.

ד. גדר "חזקת כשרות" של המשגיח

וצריך לדעת כמה פרטים חשובים בדיני **משגיח כשרות**. הדין שמשגיח כשרות נאמן, הוא מדין עד אחד הנאמן באיסורין. אולם כבר כתב הרמב"ם (בפי"א ממאכלות אסורות הכ"ה), לענין אכילת בשר ויין אצל אחרים, שצריך שיהיו המארחים מוחזקים בכשרות. וכתב בתוספות יו"ט בדמאי (פ"ד מ"ה), דאע"ג דכל ישראל בחזקת נאמנים, אפ"ה בבשר ויין צריך שיהיו דוקא מוחזקים בכשרות. וביאר שם הרדב"ז את הטעם לחלק, כי דברים אלו קלים על עמי הארץ, וחשודים שיאכילו אחרים ולא יחששו על לפני עור, ויבואו להאכיל אחרים.

ולכן כל דבר שהוא קל, צריך יותר לחשוש על המשגיח כשרות. וכיון שיש הרבה קולות בעניני חלב, וכגון חלב עכו"ם, ומעשה שבת וכדו', אולם כשרוצים **איכות בכשרות** ולהחמיר גם בדברים שאפשר להקל בהם מצד הדין, צריך עוד יותר להיזהר שהמשגיח יהיה מוחזק בכשרות ממש, ואם ח"ו שהמשגיח נהג שלא כדן ואפי' פעם אחת, הוא מערער את חזקת כשרותו ולא יוכל להיות משגיח כשרות.

צריך לדעת שהחזקה ב"חזקת כשרות" תלויה בעברו של המשגיח, שהכירו אותו כמוחזק בכשרות, וכמש"כ בשור"ת מהרשד"ם (חור"מ סי' ש"י), שכל בן ישראל עשאו ה' ישר מתחלת בריאתו, ובחזקת כשר עומד, עד יודע לך בבירור בקש חשבונות ואורחות עקלקלות לצאת מדרך האמת והישר. אולם באמת צריך לדעת שלא היה בו שינוי, וזה נקרא חזקת כשרות. וחזקה זו היא חזקת הגוף

בנתיב החלב

שעשיו הוא כשר, וכמו שביאר בשב שמתתא בשאלתא ב' ועוד, שחזקת הגוף היא חזקה יותר חזקה מכל החזקות. וזה מה שנדרש אצל משגיח כשרות, שיהא לו חזקה מעיקרא של כשרות, וגם חזקת הגוף דהשתא. וכמש"כ בשו"ת נודע ביהודה (אבן העזר סי' ס"ט) שחזקת כשרות היא מצד רוב, שבא מרוב אנשים כשרים. ולכן צריך לדעת על המשגיח מאין הוא בא. ואלו התנאים שצריך לכל משגיח כשרות.

ה. משגיחי הכשרות שבשרות תנובה

וב"ה יש לנו סייעתא דשמיא, שהמשגיחים של "תנובה", נבחרים ע"י רבה של תנובה, הרב וייטמן שליט"א, שהוא מבין את היכולת האישית שלהם, מי ומה הם, והם נבחרים בקפידא גם ע"י ועדת הרבנים, שבוחנים אותם האם הם ראויים להיות משגיחי כשרות, והאם הם בכלל "עד אחד נאמן באיסורין", ודואגים שלא יהיה להם נגיעות של ממון בשום צורה שהיא, כי אם יש נגיעות של ממון, אין נאמנות בכה"ג. ולכן הרב וייטמן הוא הממונה, והוא המשלם למשגיח ישירות, וע"י כך זה מסיר את הבעיה של נגיעות הממון.

וכפי שכבר עוררנו, שבשביל כשרות מהדרין צריך שהחומר האנושי העוסק במלאכת הקודש יהיה איכותי, לכן צריך לכל תפקיד משגיח המומחה והמתאים לאותו דבר, לפעמים צריך משגיח יותר ידען, ולפעמים אפי' פחות ידען אבל שהוא בעל מקצוע בתחום מסוים. ולכן לא יואיל אף אם יקחו למשגיח אדם בעל יראת שמים גדולה, אולם הוא לא מבין כל כך במקצוע, שדבר זה יגרום לבעיות גדולות.

ואף אם דבר זה עולה בממון מרובה, לא חוסכים בכך, וכגון, שהיה אפשרות להביא משגיחים מחו"ל להשגיח על מפעל המייצר אבקת חלב, ובכל זאת הביאו משגיחים מהארץ, שמבינים יותר בתחום הזה, אע"פ שדבר זה עלה הרבה יותר יקר.

כמו כן הפיקוח על המשגיחים והמפעלים, זה דבר שכרוך במאמצים מרובים ובמשאבים רבים, ולא חוסכים באף פעולה שצריך לעשות, כדי שהכשרות תהיה למהדרין.

גם בנושא של ידיעת המפעלים, כל רבני הועדה מומחים גדולים איך להכשיר את המפעלים, וידיעה במערכת הפעולה של הקיטור במפעלים, אולם אף בזה לא סמכו על עצמם, והביאו מומחים גדולים ביותר בתחום, כדי ללמוד את דרכי המפעל על בוריו, ורק אחרי ששמעו את דבריהם, ישבו הרבנים בועדה והחליטו.

בתחילת דרכה של ועדת המהדרין, הוחלט לאחר הרבה דיונים הלכתיים, שצריך להחליף חלקים בזמן ייצור של האבקת חלב בחו"ל. ההחלפה הזו עלתה אלפי דולרים בכל ייצור, ובכל זאת לא חסכו, ועשו הכל כדי שיהיה למהדרין. והיום כבר למדו בכשרויות אחרות ג"כ מ"תנובה" לעשות כן.

ו. איסור ספיחין בשביעית

עוד דוגמא לדבר, הנה ידוע איסור ספיחים בשביעית. דרבנן אסרו כל דבר הגדל מעצמו בשביעית שאסור באכילה. וביאר הרמב"ם (בפ"ד משמיטה ויובל ה"ב) את הטעם, שגזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית.

ולהאכיל בהמה בספיחים נחלקו בזה האחרונים, ומסיק החזון איש לאסור בכך. ומפני שאין איסור ספיחים איסור הנאה, אלא הוי איסור להשתמש לאותו דבר שבשבילו הוא מיועד, ולכן גם כשעומד

למאכל בהמה, אסור להאכיל את הבהמה, כיון שעומד לכך ונאסר באיסור ספחים.

והנה כתב הרמ"א (ביו"ד סי' ס' סעי' א'), שאין לאכול מבהמה שנתפטמה כל ימיה מדברים האסורים, והש"ך פליג עליו, דדוקא אם אכלה איסורי הנאה, ועיי"ש שהביא כן מתוס' בתמורה, אולם באכלה מאכלות אסורות שרי, כיון שלא אוכל את האיסור עצמו. ועוד כתב שם, דכל מה דאסור, זה בכה"ג שכל מאכלה היה מאיסור ולא יכלה לחיות בלי המאכל האסור, אולם אם אכלה גם היתר, ולא היתה יכולה לחיות רק מהמאכל האסור, והיתה צריכה לאכול גם מאכל של היתר, בכה"ג שרי, כיון דאמרינן זה וזה גורם ומותר.

וא"כ בעגלים שנולדו וינקו בשביעית מחלב של פרה שאכלה ספחים בשביעית, א"כ חשיב שאכלו דברים האסורים, והיאך אוכלים עגלים אלו בשמינית, אלא מכיון שהבהמה לא יכולה לחיות רק מהתבואה בלבד, אלא צריכה לאכול גם תבן, ובתבן אין איסור ספחים, כמבואר ברמב"ם (שם ה"ד) שלא גזרו עליו, כיון שאין חשש שאדם יזרע רק לצורך בהמה, וכן הבהמה אוכלת עשבים, שגם בהם ברובם אין קדושת שביעית, וא"כ אין בהם גם איסור ספחים וכמבואר ברמב"ם (שם ה"ג), וא"כ מותר לאכול את העגלים הללו.

אולם יש כאן מקום לדון לאיסור מצד אחר, שכל דבר הנזרע בשביעית, כיון שנזרע באיסור, אסור באכילה, וכמש"כ הפרישה בחו"מ (קמ"א סעי' יג), שאם עבר וחרש וזרע בשביעית, דפירותיה אסורין משום לא תאכל תועבה, ודרשו בחולין (קי"ד ע"ב) כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. וכ"כ במהר"ם שיק על תרי"ג מצות במצוה שכ"ז. וא"כ הוי גם אסור בהנאה.

ומצינו לענין חמץ בפסח, שהמשנה ברורה (בסי' תמ"ח סקל"ג) הביא מח' אחרונים, בחלב של בהמה שאוכלת חמץ ואפי' של נכרי, דדעת הפמ"ג דאע"ג שאוכלת גם דברים המותרים בפסח, אפ"ה לא אמרינן בפסח זה וזה גורם ומותר, אלא מחמירים כיון שחמץ אסור אפי' במשהו, וא"כ לא שייך בו דיני ביטול, ולכן לא אמרינן בחמץ זו"ז גורם מותר, (ועיי"ש שהביא דהישועות יעקב סובר דאף בחמץ אמרינן זו"ז גורם מותר). וא"כ בניד"ד דלא הוי חמץ אלא רק איסור בעלמא, והבהמה אוכלת עוד דברים המותרים, וא"כ הוי זו"ז גורם דמותר, אפ"ה יש מקום להחמיר גם בזה, כיון שמצינו לענין חמץ שמחמירים בזה, וודאי במקום שגורם לטמטום הנפש שצריך להחמיר בתורת חומרא.

ואכן הרבנים חברי ועדת הרבנים דנו בדבר, והחליטו להורות ולזרז את החקלאים שהנביטה של הזרעים תהיה קודם השביעית (והיינו, שהגבעול יצא מעל פני הקרקע), וכידוע שיטת החזו"א, דבכה"ג שהנביטה היתה קודם השביעית אין בזה איסור ספחים. ולשומעים הייתה ב"ה סיעתא דשמיא מיוחדת, וראו את ברכת ה' בשביעית שהתקיימה. אע"ג שמצד הדין הוא מותר, אפ"ה טרחו שהנביטה תהיה קודם השביעית, כדי שהכל יהא על הצד המהודר והכשר ביותר.

ואנו מקווים שאנו יכולים לומר לפני הקב"ה, שבשלושת היסודות האלו, הן בחומר האנושי והן בידיעת המפעלים והן ברמת הביצוע, הכל נעשה למהדרין ממש.

הרב יעקב מאיר שטרן
יו"ר ועדת מהדרין תנובה

חום החשמל לעניין בליעה והכשרה

ראשי-פרקים:

- א. שיעור יד סולדת בו
- ב. גדר כלי שני
- ג. מחלוקת החזו"א והגרש"ז אויערבאך
- ד. בערוי רצוף מכלי ראשון
- ה. הכשרה במי פירות

כיצד יש להכשיר כלי שעברו בו פירות שייתכן והוסיפו להם תוספות אסורות כאשר הפירות התבשלו ע"י חשמל שעבר דרך הפירות עצמם וחימם אותם ל-95 מעלות?
הבעיה היא שמכיוון שבניגוד לפירות מים הם מעבירי חשמל טובים הרי העברת מים במערכת זו לא תחמם אותם לטמפרטורה מספיקה לצורך הכשרה.

א. שיעור יד סולדת בו

ברור שחום הפירות הוא מעל יד סולדת בו ולכן לכאורה בכוחו להבליע בכלי¹.

עיינ בדרכי תשובה סימן קה (סוף אות נא) שמדייק מבה"ג שחום של חלב הנחלב מפרה נחשב עדיין לצונן ואינו מבליע בכלי שחולבים לתוכו. ועל כך סמכו הפוסקים שפחות מארבעים מעלות צלזיוס בודאי אינו בכדי שיעור יד סולדת בו שהרי חום החלב בעת החליבה מגיעה ל-40 מעלות².
הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל אומר (מנחת שלמה א, צא), שעד 45 מעלות אין שאלה של יד סולדת, והוא מבסס את דבריו על הגמרא בחולין (ח, ע"ב) שם מסיקה הגמרא שבית השחיטה נחשב לצונן ולכן סכין השחיטה איננה בולעת או מבליעה איסור. ומכיוון שיש ברוזים שחום גופם מגיע ל-45 מעלות בביראותם הרי שעד 45 מעלות בודאי אין להחמיר³.

ב. גדר כלי שני

רוב הפוסקים סוברים, שבכלי שני הכלי לא בולע. רעק"א בסימן קה כתב, שיש לחלק בין כלי מתכת לכלי חרס. כלי מתכת שבלע איסור בתוך כלי שני או בהיותו כלי שני נאסר וטעון הכשרה, אבל כלי חרס שאין לו תקנה בהגעלה סומכים בדיעבד על כך שכלי שני לא מבליע והוא מותר.

1. **הערת העורך:** עדיין יש מקום לדון אם הכלי נחשב ככלי ראשון העומד על גבי האש או ככלי שני שהרי בדומה לכלי שני ובניגוד לכלי העומד על גבי אש גם כאן הדפנות קרות ומתחממות רק על ידי הפירות שהם אלו שמתחממים וכעין זה יש דיונים גם במיקרו גל ועוד. וראה להלן בסוף פרק ב ובפרק ג.

2. **הערת העורך:** לכאורה קשה להביא מכאן ראיה שהרי ייתכן וגם אם החום היה הרבה מעבר ליד סולדת בו אין בכוחו להבליע מכיוון שמקור החום אינו אש וכן שלכל היותר יכול להחשב כערוי כלי ראשון. ולכאורה היה עדיף להביא ראיה מכך שהעטין בו נמצא החלב מותר באכילה ולא נאסר משום בליעת החלב. ואם בכל אופן הדרכי תשובה מביא מכאן ראיה שנחשב לצונן שאינו מבליע משמע שחום יד סולדת בו יכול להבליע גם כאשר החום לא נובע מאש וגם כאשר לא מדובר בכלי ראשון העומד על האש.

3. **הערת עורך:** ועיי"ש שייתכן וחום בית השחיטה יכול להגיע בברווז חולה גם ל-48 מעלות.

התוספת בשבת (מ"ב ד"ה "ושמע מינה") שואלים, מה ההבדל בין כלי ראשון לכלי שני, הרי כלי שני זה גם ביד סולדת ואם כן הוא גם מבשל. והתוספות מחלקים בין כלי ראשון שמתוך שהוא עמד על האש דפנותיו חמות ולכן גם כאשר הורדנו אותו מהאש יש לו כוח לבשל, מה שאין כן בכלי שני שהדפנות שלו קרות והוא מתקרר והולך ואין לו כוח לבשל ולא להבליע.

התוספות אומרים את דבריהם על עדותו של רבי יצחק בר אבדימי שם שאמר: פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי: טול בכלי שני ותן. שמע מינה תלת, שמע מינה: שמן יש בו משום בשול, ושמע מינה: כלי שני אינו מבשל, ושמע מינה: הפשרו זהו בשולו (ורש"י שם מבאר שהכוונה היא שמפשידו במקום שאם יניחו שם ליותר זמן יגיע לידי בישול ממש).

מכאן אנחנו למדים שמים רותחים שיוצאים מהאדמה יש להם דין של כלי ראשון, ולפי רש"י שם גם האמבטיה שהתמלאה מים ישירות מהאדמה יש לה דין של כלי ראשון.

הפרי מגדים בסימן שיח רוצה לדייק וכן כתב גם החזון איש, שאדם שמוציא מים בשבת מכלי שעומד על גבי האש יש לכלי שקיבל את המים דין כלי ראשון (כמו האמבטיה), והאיל ובשעה שהברז נפתח נוצר חיבור בין המים שעומדים על האש ובין המים שבכלי, ולדעתם אפילו שלאחר מכן החיבור נפסק יש חשש שיש לזה דין של כלי ראשון. להלכה נוהגים רבים להקל כדעת החולקים שבמקרה כזה הכלי נחשב לכלי שני.

העולה מסוגיית חמי טבריה שלמרות שהמים לא עומדים על האש יש להם בכל אופן דין של כלי ראשון, ולכן נראה שגם דבר שהתחמם במיקרוגל והגלים של המיקרוגל מחממים את האוכל וגם הצלחות מתחממות הרי שהצלחת בולעת כאילו היתה כלי ראשון.

ג. מחלוקת החזו"א והגרש"ז אויערבך

בחימום באמצעות חשמל

המנחת שלמה כותב (חלק א, סימן יב) שבהיותו פעם אצל החזו"א אמר לו, שהמרתח מים בשבת ע"י מזלג חשמלי ששני קצותיו מרוחקים והמעגל נוצר רק ע"י המים אשר על כן הם מתחממים ורותחים, שלדעתו איסורו רק מדרבנן, כיון שזרם איננו אש ממילא הו"ל כמבשל בתולדת חמה דפטור מחטאת, ולפיכך סבר הגרש"ז אויערבך, שרצוי לפרסם דבר זה לבתי חולים וכדומה. והשיב לו החזו"א, דכמו שהמבשל במים חמים שהם "תולדה" מאש חייב חטאת, כך גם המבשל בזרם של חשמל הואיל ובדרך כלל הוא תהליך היוצר אש הו"ל כעין "עיבור" של אש (נראה שכוונתו שבכוחו להוליד אש), וכמו שחייבין על תולדה כך גם על עיבור, הואיל ובדרך כלל הוא עתיד להיות אש אף על גב שלמעשה רק חימום מים ולא נוצר שום אש. הגרש"ז אויערבך מאד התפלא לשמוע דבר זה והוא כותב "ילדות היתה בי לומר שרק הראשונים היו יכולים לומר חידוש גדול כזה". על כך חזר והשיב החזו"א, שלדעתו הוא פשוט ואין צריכים כלל להיות רשב"א לומר דבר זה. והגרש"ז אויערבך מסיים "אולם גם היום זה תמוה מאד בעיני, ובפרט שהזרם עצמו רק במרוצתו משפסף ומחמם את החוט שמתנגד לו עד שהוא נהפך לאור ושורף ונקרא אש, אבל לגבי הזרם עצמו לא שייך כלל לומר שהוא אש לא בתחלה ולא בסוף".

לכאורה, מחלוקת זו שבין הגרש"ז אויערבך והחזון איש זו מחלוקת הקדמונים. מהצל"ח (פסחים עד ד"ה אמרתי) משמע שבישול מדאורייתא הוא רק באש ותולדותיה דזה מה שהיה במשכן ובישול בחמה מכיון שזה לא תולדה של אש זה לא בישול דאורייתא, ולכן חמי טבריה שהם לא

בנתיב החלב

בגדר תולדה של אש לא מבשלים מהתורה, וכדעת הגרש"ז אועירבך שגם בישול בחשמל שלא היה במשכן יהיה דרבנן. ואילו מדברי הרמב"ן יוצא (ראה נוב"י יו"ד מג ד"ה הנה), שכדי לחייב מדאורייתא לא צריך להיות דומיא דמשכן, והפטור מדאורייתא יהיה רק אם זה לא דרך בישול וזה כעין שינוי ולכן חייבים רק מדרבנן, אבל אם זה דרך בישול, גם אם זה לא תולדת האש יש לדעתו בישול דאורייתא, והוא כדעת החזו"א שבישול בחשמל יחשב לדאורייתא.⁴

האגרות משה (או"ח ג, נב) כותב שבישול במיקרוגל אסור מדאורייתא, מכיוון שזה דרך בישול, ולכן גם אם זה לא אש ממש - יש בישול דאורייתא. ולכן, לדעתי, בליעה באיסורין לא קשור אם זה תולדת האש או לא. כל דבר שהוא חם בגדר יד סולדת הוא מגיע למצב של בליעה.

אפשר להביא לכך ראיה מסכין של שחיטה, שהגמרא דנה שם האם הדם החם נבלע בסכין למרות ששם זה לא תולדה של אש. ועוד ראיה ניתן להביא מהלכות גדולות, שהוזכר בתחילת הדברים שאדם שחולב לתוך כלי והחלב היה חם זה היה בולע למרות שזה לא תולדת האש. ועוד ראיה נוספת ממליחה בתוך כלי איסור שיש כוח במליחה להבליע כמו רתיחה.

אם כן המערכת שבה עוברים הפירות ב-95 מעלות, בולעת למרות שהחמום נובע דרך זרם החשמל. ממילא יש צורך בהכשרה גמורה וערוי לא יספיק לצורך הכשרה.

ד. בערוי רצוף מכלי ראשון יש בליעה ביותר מכדי קליפה

גם לו היינו רואים זאת כערוי של כלי ראשון כותב הט"ז שאע"פ שיערוי זה כדי קליפה בלבד, הרי שאם עירה בו הרבה מבליע כולו ולא רק כדי קליפה. בין האחרונים שדנים בזה כותב רב שלמה קלוגר שלדעת הט"ז אם הכלי עדיין חם מהעירווי הקודם וממשיכים לערות עליו איסור הרי שבמצב כזה הוא בולע יותר מכדי קליפה, לכן בנדון שלנו אף על פי שנבלע תוך כדי זרימה הבליעה תהיה יותר מכדי קליפה ולכן לא יועיל כהכשרה עירווי של מים חמים.

ה. הכשרה במי פירות

האמנם יש מצבים כשלא ניתן לעשות הכשרה כמו שצריך אומר הרמ"א שבדיעבד גם עם מי פירות אפשר לעשות הכשרה ובמקרה זה הדבר אפשרי כי מי הפירות כן יוכלו להגיע לחום רתיחה.

4. הערת העורך: לכאורה דברי החזו"א לא מבוססים על כך שזה דרך בישול אלא שגם עיבור אש נחשב לאש ומכיוון שחשמל יוצר אש הרי הוא נחשב כאש וממילא הוי כתולדות האש ולכן לדעת החזו"א גם אם נסביר כדעת הצ"ח בישול בחשמל יהיה אסור מהתורה.

הרב מנחם דוב גנק
ראש מערך הכשרות OU

בענין חלב נכרים בזמננו

ראשי-פרקים:

- א. דעת החתם סופר: חלב נכרים אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא
- ב. דעת החזון אי"ש כשיטת הפרי חדש
- ג. אז נדברו - החזון אי"ש ובעל "שבט הלוי"
- ד. גזירת חלב נכרים - דבר שבמנין?
- ה. שיטת החכמת אדם והפמ"ג: גזירת חלב נכרים לא הוי דבר שבמנין
- ו. דעת הגר"מ פיינשטיין והגר"ד סולובייצ'יק

ידוע מה דנחלקו גדולי האחרונים, הפרי חדש והחת"ם סופר, בענין גדר האיסור של חלב עכו"ם. דהנה הפר"ח (יו"ד סימן קטו סק"ו) כתב וז"ל, אם חלב טמא אינו נמצא במקום אחד, או שנמצא אלא שהוא יותר ביוקר מחלב טהור, אין לאסור שם חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, אלא מותר לילך ולקנות מהגוים חלב שלהם. והמשיך שם להביא ראיה לדבריו משו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן עה) וז"ל עוד שאלת חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו ואין במקום דבר טמא וכו' אם גזירת החלב הוי כגזירת גבינת הנכרים או לא. תשובה, הדבר ברור כי הגבינה נאסר במנין אבל לא כן החלב שחלבו גוי שאסרו אותו משום חשש דבר טמא, וע"ש. הרי דס"ל להפר"ח והרדב"ז דחלב עכו"ם אינו דבר הנאסר במנין אלא איסורו משום חשש של חלב טמא, ובמקום שאין לחשוש מותר.

א. דעת החתם סופר: חלב עכו"ם אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא

אולם בשו"ת חת"ס (יורה דעה סימן קז) כתב וז"ל, שוב דנת על עיקר הדין אי חלב נאסרה במנין אפילו במקום זמן שאין בהמה טמאה הראויה לחלוב מצוי ביניהם כבזמן ומקומות אלו שהבהמות הטמאים המצויים גם הגוים ממאסים חלבם. הנה בש"ד כתב ומביאו פר"ח סי' קי"ד וז"ל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אין בהמה בדיר אסורה דלא ליפוק חורבא מיניה פורץ גדר ישכנו נחש כך פסק רש"י ז"ל עכ"ל, ולא הראה מקום איה מקומו ברש"י אולי בתשובה. אך נ"ל מבואר כן במס' ע"ז ל"ה ע"א בטעם איסור הגבינה, א"ר חנינא משום דא"א לה בלא צחצוחי חלב עפירש"י ומה שהקשו התוס' הא הגוי לא יהיה שוטה לערב חלב טמא שאינו עומד בשרוצה לגבן, והמעיי' בלשון רש"י יבין דבר לאישורו דס"ל לרש"י דחלב גזירה קדמונית היתה קודם שאסרו גבינה ואז אסרו החלב שאין ישראל רואהו, אע"ג דתחלת גזירתו היתה משום חשש עירב דבר טמא, מ"מ כיון שגזרו ואסרו במנין סתם אסרו כל חלב שאין ישראל רואה החליבה או יכול לראות, אפי' ליכא חשש דבר טמא כגון החולב לגבן מ"מ החלב אסורה, אמנם כשנשתנה מצורתה ונעשית חמאה או גבינה לא גזרו וחזרה להתיר וכ"כ ס"ז זו כ"מ. נמצא באותו הדור ה' החלב אסור אפי' חולב לגבן כך נאסר במנין, והגבינה הנעשה מזה ה' מותר כיון שנשתנה, והנה החלב הלז כל זמן שלא נשתנית היא איסור גמור ככל האי' ואוסרת תנור ופת והכלים. שוב בדור אחר נמנו לאסור הגבינה הנעשית ממנה משום נהי דאותו חלב שיקפה ונשתני' הותר' מ"מ אותן צחצוחי' שנשאריו ביני אטפי לא נשתנו, אעפ"י שהוא חלב טהור בודאי, מ"מ כל זמן שהחלב בעין ולא נשתנה היא אסורה משום גזירה קדמונית דחלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו, כל עין רואה יבין שזה דעת רש"י במתק

בנתיב החלב

לשונו ולק"מ ק' תוספות, עכ"ל החת"ס.

הרי דביסס שיטתו דחלב עכו"ם אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא על ביאורו בדברי רש"י (עבודה זרה לה ע"א) ד"ה לפי שא"א לגבינה בלא צחצוחי חלב וז"ל בין גומא של גבינה נשאר מן החלב וחלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו אסור דלמא עריב ביה חלב טמא, וחלב טמא אינו עומד, ואם עירב טמא בטהור הטמא נשאר עם נסיובי דחלבא הטהור שקורין מישג"א, וחלב טמא אסור מן התורה ובבכורות (דף ו ע"ב) ילפינן לה, ויש לחוש שבגומות נשאר ממנו, עכ"ל. ובתוס' שם הקשו עליו דאטו מי חיישינן דעובד כוכבים שוטה הוא שעירב בו חלב טמא אע"פ שהוא יודע שאינו עומד. והחת"ס תי' דלא חיישינן לחלב טמא ממש אלא חיישינן לחלב עכו"ם הנשאר ביני אטפי.

ב. דעת החזון אי"ש כשיטת הפרי חדש

והנה מאי דפשיטא ליה להחת"ס בדעת רש"י, פליג עליה החזון אי"ש (י"ד סי' מ"א סק"ד) ומצדד כהפ"ח. וז"ל החזון אי"ש, אמנם בשיש פקוח הממשלה על החלב שלא יערבו חלב טמא והם צפויים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דהוי כשפחות החולבות דמירתות, וכיושב בצד העדר וכשהוא עומד הוא רואה, והפ"ח כתב להתיר באם חלב טמא ביוקר כמו במורייס כיון דהתירו חכמים חלב בזמן שהוא מבורר, שהרי לחד לישנא התירו לעשות גבינה, ואף למאי דקיי"ל לאסור היינו משום חלב דביני אטפי, אבל אם היה אפשר להבטיח מחלב טמא לא היו אוסרין, וכן התירו באין בעדרו טמאה ויושב בצד העדר וכמו שהאריך הפ"ח, והא דאסרו באין בעדרו טמאה ואינו יושב בצד העדר וכמש"כ המרדכי ובש"ד בשם רש"י, היינו משום דחשוב כחלב המופקד ביד עכו"ם וחיישינן שמא יקח מן העכו"ם ויערב, וזה דוקא ביש בעיר חלב טמא, אבל אם אין בכל העיר טמא, הדין נותן דהוי כאין בעדרו טמאה ויושב בצד העדר וכמוש"כ הפ"ח. ומש"כ הח"ס י"ד סי' ק"ז לפרש דברי רש"י ל"ה א' דגזרו על הגבינה אף שברור לנו שלא עירב חלב טמא, דחלב טהור ג"כ הוי חתיכה דאיסורא, אלא אם נשתנה ונעשה גבינה הותר וקום מקרי לא נשתנה, הם דברים תמוהים מאד וברש"י מבואר בהדיא דהחשש של צחצוחי חלב הוא משום חלב טמא, (שהרי אמרו שא"א לה בלא צחצוחי חלב ופירשו רש"י דנשאר חלב בגומות שבגבינה, ובסוף סיים רש"י ויש לחוש שבגומות נשאר ממנו, ואם חלב טהור קאמר מאי ספק יש בדבר הלא זהו שאמרו שא"א בלא צחצוחי חלב) אבל משום חלב טהור ודאי אין לגזור, ואף חלב עצמו כשמתברר שאין בו עירוב חלב טמא מותר, והא דלא מהני לעשות חמאה ולבשל שאני התם דאיכא חשש שיש כאן עירוב חלב טמא אלא שמערבו לבטלו, בזה אמרו חכמים שכל החלב אסור עכ"ל החזון אי"ש. הרי דפליג החזון אי"ש על פירושו של החת"ס בדברי רש"י וס"ל דהעיקר כהפ"ח.

ג. אז נדברו - החזון אי"ש ובעל "שבט הלוי"

ויש שרצו לומר שהחזון אי"ש אינו באמת מסכים להפ"ח או שהחזון אי"ש חזר בו ממש"כ כאן. אמנם, בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן פז) כתב, שהוא התווכח עם החזון אי"ש על זה והחזון אי"ש לא קיבל דעתו וז"ל, ולא נעלם מאתי שהגאון חזון איש ביו"ד סי' מ"א ס"ק ד' חולק בזה על הח"ס במש"כ דגזירת חלב גזירה קדמונית ונאסרה במנין גם עצם חלב טהור של גוי, והחזון איש מסכים להפ"ח, וכו'. הנה אספרה לכו' דלפני כ"ה שנים קודם שהדפיס החזון איש דבר זה שאל אותי אם אני מסכים שיחלוק על הח"ס, ואמרתיו לו במה המדובר והשיב לי ביסוד שיטת הח"ס מרש"י הנ"ל, ואמרתיו לו בעניי דלו יהא כדבריו שפירוש הח"ס בדברי רש"י תמוה, מ"מ עי"ז עדין אסור לנו לדחות שיטת

הח"ס לדינא, ובפרט דאמרה למיגדר מילתא כנראה היטב בדבריו בתשובה הנ"ל.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קי) וז"ל ועיין בתשובת ח"ס יו"ד סי' ק"ז החמיר מאד נגד הפר"ח ודעתו לפסוק כהסוברים דחלב נקרא דבר שנגזר במנין גם כי בטל הטעם לא בטל האיסור יעש"ה וכו', אלא שהגאון חזון איש יו"ד סי' מ"א סוס"ק ד' השיג אח"ס, מדברי פר"ח הנ"ל שפי' דברי שע"ד ג"כ מכח חשש שיביא ממקום אחר אבל אם אין בכל העיר לא חמורה לא גמלא לא חזירה ולא סוסיא לא שמענו לאיסור, וגם דחה החזון איש ראית הח"ס מרש"י ע"ז ל"ה ע"א ואם כי השגתו בהבנת רש"י גדולה מכ"מ כבר היה לי ויכוח פה אל פה בחיים חיותו עם מרן החזון איש בנדון זה, ושאל אותי בענוותנותו מה דעתי העניה בזה, ואמרת לי כיון שהרואה יראה דכתב הח"ס זה למיגדר מילתא כדעת המחמירים דחלב ג"כ נגזר במנין הגם דהראיות אינם מכריעות מכ"מ הלכה בזה כהח"ס, עכ"ל. ומוכח מדברי השבט הלוי דהחזו"א לא קיבל דעתו של בעל שבט הלוי וגם לא חזר בו, אלא עמד בדעתו כהפר"ח ודלא כהחת"ס.

ד. גזירת חלב עכו"ם - דבר שבמנין?

והנה החת"ס רמז לדברי הכסף משנה דס"ל דחלב עכו"ם הוא דבר שבמנין, וכוונתו לדברי הכס"מ בפ"ג מהל' מאכ"א הט"ו, שנחלק על דברי המ"מ שם בחריפות וז"ל, כתב הרב המגיד ראיתי מי שהקשה לדעת רבינו א"כ חלב שלהם יהא מותר לגבן ממנו גבינה וכו' ואני תמה על קושיא זו דלפי דעת רבינו ודאי אה"ג וכ"ש הוא וכו'. אבל אם לקח חלב שלהם ועשה ממנו גבינה ואח"כ בישל אפשר לדעת רבינו שהוא מותר (עכ"ל המ"מ). ואני תמה על דבריו שבא ליישב על דברי רבינו בדבר שהוא מוקצה מן הדעת מחמת איסורו להתיר גבינה שנעשית מחלב שחלבו עכו"ם ע"י בישול, וכו'. לכן נ"ל דכשם שנגזרה גזירה על גבינת העכו"ם ומש"ה אין לה שום תקנה דלמ"ד משום צחוחי חלב כשנתיישנה ה"ל למישרי שכבר כלו צחוחי חלב ובגמרא משמע דישנה נמי אסורה, וטעמא משום דכיון דגזרו בה רבנן לא פלוג במילתייהו שסתם גזרו על גבינת העכו"ם בין שיש בה צחוחי חלב בין שאין בה. והלכך, אם בישלה עד שהלכו צחוחי חלב שבה עדיין באיסורה עומדת וכו', ה"נ חלב של עכו"ם גזרו עליו ואסרוהו סתם משום חשש תערובת חלב טמא בכל גוונא אסרוהו ללקחו מהם ולאכלו בשום ענין אפילו לעשות ממנו גבינה או חמאה ולבשלו עד שיכלו צחוחי חלב שבהם דלא פלוג רבנן בגזירתם. מיהו היינו בלוקח החלב עצמו שבו נגזרה גזירה אבל חמאת עכו"ם שלא מצינו שגזרו עליה למה תאסר אם אין בה צחוחי חלב? ותדע דחמאת עכו"ם עדיפא מחלב עכו"ם שהרי סמ"ק התיר חמאת עכו"ם אפילו בלא בישול ולא התיר ליקח חלב עכו"ם כדי לעשות ממנה חמאה דא"כ לא הוה שתיק מיניה, א"ו כדאמרן דחלב עכו"ם בכל גוונא גזרו שלא יקחנו מהם אפילו לעשות ממנו חמאה אבל על החמאה שלהם לא גזרו, עכ"ל הכס"מ. ומבואר מדברי הכס"מ כשיטת החת"ס אבל מדברי המ"מ דמתיר לעשות חמאה מחלב עכו"ם נראה דאיסור חלב הוא רק משום חשש חלב טמא ולא הוא דבר שבמנין, וכהפר"ח.

והנה נראה לי להביא ראיה לשיטת הפר"ח מדברי התוס' (ע"ז לה ע"א ד"ה משום ניקור) שהקשו וז"ל תימה לקמן דמסקינן טעמא דחלב דבעינן ישראל רואהו דחיישינן לעירוב חלב טמא, תיפוק ליה משום גילוי. וי"ל דאין ה"נ אלא טעמא פסיקא ליה נקט הכא בשאין ישראל רואהו דמערב אבל טעמא דגילוי זמנין דלא שייך כגון שמצא העובד כוכבים יוצא ממקום שחולב שם דכיון שכל שעה תופסו בידו ליכא למיחש לניקורא, עכ"ל. והנה ממה שהקשו התוס' דתיפוק ליה דחלב אסור משום גילוי מבואר דכל האיסור של חלב עכו"ם הוא רק משום חשש חלב טמא ולא שאסרוהו כגזירה בפ"ע, דאם נימא דאיכא איסור בפ"ע של חלב עכו"ם מאי שייך לאיסור מים מגולים דאינו

בנתיב החלב

אלא משום חשש וסכנה וכמו שכתבו בתוס' שם בד"ה חדא וז"ל ואנו שאין נחשים מצויין בינינו אין לחוש משום גילוי, ואין לומר דדבר שבמנין הוא וצריך מנין אחר להתירו כי ודאי הוא כשאסרו תחילה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מצויין כמו שאפרש לקמן גבי יין נסך (דף נז ע"ב ד"ה לאפוקי), עכ"ל. הרי להדיא דתוס' סברי דאיסור מים מגולים אינו נוהג במקום שאין הנחשים מצויין וא"כ מה קושייתם דתיפוק ליה לאסור חלב משום גילוי, ומוכח מזה דגם איסור חלב עכו"ם אין האיסור משום דבר שבמנין אלא משום חשש חלב טמא וכל דליכא חששא ליכא איסורא, וכהפ"ח (ושיטת הכס"מ היא כשיטת הרשב"א בתוה"ב בית ג' שער ו').

ה. שיטת החכמת אדם והפמ"ג: גזירת חלב עכו"ם לא הוי דבר שבמנין

ויש להביא עוד סמוכין לזה דחלב עכו"ם לא הוי דבר שבמנין מדברי החכמת אדם והפמ"ג, דהנה בחכמת אדם (שער איסור והיתר כלל סז סעיף ה) כתב וז"ל חלב של עכו"ם אוסרת כלים שנתבשלה בהם כשאר איסור אף על פי שאינו רק ספק שמא עירב בה דבר טמא ואוסר עד ששים. והוא הדין גבינה של עכו"ם. ובהפסד מרובה, אפשר דיש לסמוך על איסור והיתר דמתיר אפילו בגבינה שנתבשלה דבטל ברוב, ואם כן על כל פנים בחלב דקיל מיניה יש לסמוך עליו אף על גב דגבינה אסור עד ששים, עכ"ל.

והמבואר בדברי החכמת אדם דבמקום הפסד מרובה יש להקל בחלב עכו"ם דסגי ביטול ברוב, ע"פ דברי האו"ה דאפילו בגבינת עכו"ם אזלינן בתר רובא, וסובר החכמת אדם דאף אם לא נימא הכי בגבינה אבל מ"מ בחלב י"ל כן במקום הפסד מרובה. וכע"ז כתב הפמ"ג (י"ד שפתי דעת סי' צז סק"א) וז"ל וי"ל דלאו"ה חלב עובדי כוכבים לא בעינן ס' רק רוב ואף דלדידן ס' בעינן מ"מ חתיכה נעשה נבילה בשאר איסורין ובפרט בלח יש להקל עיין סי' צ"ב וכ"ש עתה שאין מצוי חלב טמא, עכ"ל. הרי דהפמ"ג מצטרף להיתר הא דחלב טמא אינו מצוי ושאר צדדים להקל בחלב עכו"ם דסגי ביטול ברוב. וממה דמקילין בחלב לבטל ברוב לכאורה חזינן דלא חשיב דבר שבמנין דאי הוי דבר שבמנין לא שייך קולא זו. (ויש להעיר שהאו"ה עצמו כתב דבריו לגבי גבינת עכו"ם ולא לגבי חלב עכו"ם אבל מ"מ החכמ"א והפמ"ג קיבלו סברתו לגבי חלב ולא לגבי גבינה).

והנה לענין גבינה ג"כ נחלקו הראשונים דתוס' (ע"ז לה ע"א ד"ה חדא) כתבו בשם ר"ת "כי עכשיו לא מצינו טעם פשוט לאיסור" בגבינת עכו"ם דהאיסור הוא משום גילוי ועכשיו אין לחוש לזה. וכן כתבו שם בשם גאוני נרבונא שבמקומות שמעמידין אותן בפרחים מותר, ולפי שיטה זו אין בגבינה משום דבר שבמנין אלא אסור רק משום חשש שהעמידוה בעור קיבת נבילה, וכל שאנו יודעים שלא העמידוה בעור קיבת נבילה מותר. אבל הרמב"ם בפיהמ"ש כתב דבעינן ראייה ממש ולא מהני ידיעה, וכן בהל"מ מאכ"א פ"ג הי"ד הביא בשם מקצת גאונים שאוסרים גבינה הנעשה בעשבים. ובשו"ע (סי' קט"ו סעיף ב) פסק המחבר כשיטה זו של הרמב"ם דאפילו אם העמידוה בעשבים אסורה, והרמ"א כתב על זה וז"ל וכן המנהג ואין לפרוץ גדר, אם לא במקום שנהגו בהם היתר מקדמונים.

והנה מצינו להחזו"א שכתב דמעיקר הדין קיי"ל כתוס' בשם גאוני נרבונא דסגי בידיעה שנעשה הגבינה בצמחים ולא בעור (וכדחזינן דהתיר הרמ"א במקום שנהגו כן), ואפילו אם לא ראה ישראל עשיית הגבינה אך ידעינן שנעשה בצמחים מעיקר הדין שרי דקיי"ל כתוס'. וז"ל החזו"א בתשובה לרבי יעקב לנדא (נדפס בחוברת "פעמי יעקב", ניסן תש"ס) והנה, בעצם אין ספק שאין מעמידים עכשיו בעור, רק באבקה שלה שאין יודעים כלל עשייה אחרת וגם הממשלה מפקחת על הבריאות

ולא תתן להעמיד בעור קיבה. ובאמת גם בארצנו מעמידים בהאבקה, ואף שאין היתר האבקה ברור (כלומר, כיון שהאבקה נעשה מעור הקיבה אבל אינה ראויה לאכילה מסתפק החזו"א בדינו). והיה ראוי לעשות בדיקה כימית מהגבינה, ואם לא ימצאו תערובות - טוב יותר להתיר, מלהניחם לכיון לאכול איסור ויעלה בידם היתר, כי על ידי חזקת איסור מצד אחד ומכשול הרבים לאכלה בשאט נפש, נהרסת חומת הדת, עכ"ל.

ו. דעת הגר"מ פיינשטיין והגרי"ד סלובייצ'יק

וכן הורה מו"ר הגרי"ד סלובייצ'יק זצ"ל בשם אביו הגר"מ זצ"ל, דמעיקר הדין קיי"ל כגאוני נרבונא ור"ת, והקיל בזה למעשה במקום הפסד מרובה. והנה אם בגבינת עכו"ם החמורה הורו רבותינו דלא חשיבא דבר שבמנין כש"כ דקיי"ל הכי בחלב דקילא טפי.

והנה מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כתב (אגרות משה יו"ד ח"א סי' מז-מט) להתיר החלב הנעשה תחת פקוח הממשלה וכתב דאף לפי החת"ס מותר כיון דידיעתנו הוי אנן סהדי ובכה"ת כולה חשיבא ידיעה כזו כְּאִיִּיה וז"ל, ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב, יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום דהעיקר דידיעה ברורה הוא כראיה ממש כהא דשבועות דף ל"ד גם לעדות דממון. וגדולה מזה איתא בתוס' יבמות דף מ"ה בשם יש מפרשים גם לדין ראיית ב"ד לטבילת גר עיי"ש. וזהו גדר אנן סהדי שמצינו בהרבה מקומות. ואף לעדי קיומא דקידושין שאף שלא ראו אלא היחוד הוא כראו הביאה ממש ונעשית א"א גמורה אף לחייב מיתה להבא עליה אחר אח"כ ושלא לתפוס בה קידושין אחרים... ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה, עכ"ל. ואף שכתב הגרמ"פ שלבעלי נפש מן הראוי להחמיר, ושהחמיר על עצמו ג"כ, שמעתי מתלמידו הגר"ר נטע גרינבלאט שליט"א, שבמקום שלא היה לו חלב שנחלב ע"י ישראל, הגרמ"פ היה מקיל גם לעצמו. וכן הגר"א קוטלר זצ"ל קודם שהיה חלב ישראל מצוי הקיל בזה בישיבתו בלייקווד, הרי דסבר ג"כ דהוא מותר מעיקר הדין. וכן מו"ר מרן הגרי"ד סלובייצ'יק זצ"ל הקיל בזה למעשה כדעת הפר"ח.

הערת העורך: כל הדעות המקלות יוצאות מתוך הנחה פשוטה שכיום ידוע וברור שאין ערוב של חלב טמא בחלב שנחלב במחלבות הגדולות ובמדינות המתוקנות. אלא שלאור המציאות הרווחת כיום של ניתוחי פרות שייתכן וגורמים להטרפת הפרות וממילא לעירוב חלב אסור בחלב המותר – ייתכן ואף המקלים היו מודים שיש מקום להחמיר כיום. וראה בנושא זה במאמרי בתחומין, כרך כד.

חלב נכרים

ראשי-פרקים:

- א. מירתת
- ב. חלב טמא אינו מצוי
- ג. חליבה בבית היהודי
- ד. כאשר יש לגוי אינטרס שלא לערב
- ה. שינוי נסיבות
- ו. וודאות
- ז. סיכום

במשנה במסכת עבודה זרה (לה, א) מנויים איסורים השייכים למאכלי גויים, אחד מהם הוא "חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו..." הגמרא מסבירה שאין חשש שהגוי יחליף את החלב בחלב טמא, משום שצבעו שונה משל הטהור, אלא טעם האיסור מחשש של עירוב חלב טמא¹. וכן פסק השו"ע (י"ד קטו א).

אף שהאיסור אינו נתון במחלוקת, כבר הראשונים העידו שיש מקומות שנהגו להקל בו². מנהגים אלו התבססו על שני סוגי היתרים: א. היתרים המובאים בגמרא בהם יש לפסוק לקולא. ב. טענות על שינוי המציאות מתקופת התלמוד לתקופתנו. על מנת לנתח ולפסוק את הדין בימינו, יש לברר את הרלוונטיות של ההיתרים שהוזכרו בהתאם למצב המשק המודרני.

א. מירתת

במשנה (שם ל"ט): מובא "ואלו מותרים באכילה - חלב שחלבו עכו"ם וישראל רואהו", כאשר ישראל משגיח על החליבה - אין חשש לעירוב חלב טמא והחלב מותר. בגמרא מבואר שהדבר מותר גם כאשר היהודי אינו רואה את החליבה ממש אלא "כי קאי חזי ליה וכי יתיב לא חזי ליה, כיון דכי קאי חזי ליה - אירתותי מירתת ולא מיערב ביה", לפי דברים אלו אין חובה שתהיה השגחה תמידית על החליבה, אלא די בהשגחה שתגרום לגוי לפחד לערב חלב טמא מחשש שייתפס.

על פי עיקרון זה³ פסק הרמ"א כדברי רבינו תם שהתיר לשפחה לחלוב בבית של ישראל או בדיר

1. בירושלמי (פ"ב ה"ח) הטעם הנ"ל הוא טעמו של רבי ירמיה, אך דעת ריב"ל שטעם האיסור הוא משום חשש גילוי (שמא השאיר הגוי את החלב מגולה והטיל שם נחש את ארסו). למסקנה הבינו כל הראשונים שפסקינן כדעת הבבלי שכתב בפשטות שהטעם הוא משום חשש עירוב חלב טמא (למעט דעת הר"ח שכתב בהגהות מימוניות (מא"א פי"ג הי"ג) שדעתו שפסקינן טעמא דגילויא, וכן הסביר את פשט הבבלי. אמנם בר"ח שלפנינו הוא מסביר את הגמ' כטעמא של חשש עירוב חלב טמא לא משמע דפסק כטעמא דגילויא),

2. כ"כ התשב"ץ (שם) שבמקומו נהגו היתר, והפר"ח מעיד שכן נהגו באמסטרדם, וכן הביא בב"י שיש שהקילו בגבית עכו"ם, והחת"ס (שם) הביא מקום שנהגו להקל בלחם שמעורב בו חלב, ובאג"מ (יור"ד ח"א מ"א) כתב שכן נהגו ת"ח ויר"ש להקל באמריקה.

3. כ"כ הגר"א קט"ו ז', וכן משמע מהגהות ש"ד (שם).

שלו אף שבעל הבית אינו נמצא במקום, משום שעצם היותה בבית הישראל גורם לה לחשש ויראה לערב חלב טמא⁴. אם כן רואים שבכל אופן שבו הגוי ירא לערב חלב טמא החלב מותר.

על פי יסוד זה כתב החזון איש⁵ (יו"ד מא, ד) ש"יש מקום להיתיר" חלב גוי כאשר יש פיקוח ממשלתי שלא יערבו חלב טמא ומחלבה שתתפס בעירוב של חלב אחר תיקנס, ואף רישיון המסחר עלול להינטל ממנה⁶, ולכן הגוי ירא לערב חלב אחר והחלב מותר.

אחרונים רבים לא הסכימו להיתר זה משני טעמים: א. העונשים הניתנים למי שנתפס מערב חלב אחר אינם מבוררים לכולם, ויתכן שהגוי לא יחשוש מהם. ב. משום ש'לא פלוג רבנן' ו'אף שבטל הטעם לא בטלה הגזירה'⁷. טעם זה קשה משום שהיתר 'מירתת' הוזכר כבר בדברי חכמים. יתכן שכוונתם שאין להיתר אלא כעין דברי חכמים, כאשר הגוי חושש להתפס בשעת מעשה, ולא כאשר הוא חושש להתפס לאחר מכן.

ב. חלב טמא אינו מצוי

הגמרא (שם) מבררת את גדרי ההיתר ומביאה ברייתא "יושב ישראל בצד עדרו של עובד כוכבים, ועובד כוכבים חולב לו ומביא לו ואינו חושש", מהברייתא משמע שהחלב מותר כאשר הישראל יושב בקירוב אל החליבה, אף שאינו רואה אותה, ועל כך שואלת הגמרא "היכי דמי? אי דליכא דבר טמא בעדרו פשיטא".

הראשונים נחלקו מה "פשיטא" לגמרא כאשר אין בהמה טמאה בעדרו:

א. השערי דורא⁸ (שם) מביא בשם הרב שר שלום גאון, שאם ידוע שאין לגוי דבר טמא בעדרו אין חשש לעירוב חלב טמא, ופשוט שהחלב מותר אף אם אין יהודי היושב ליד החליבה.

ב. דעת המרדכי (תתכ"ו) שפשוט לגמרא שכאשר אין בהמה טמאה ברפת, אין חשש לערוב של חלב טמא, אך הדבר מותר רק כאשר היהודי יעמוד בצד עדרו, וכן דעת ראשונים רבים⁹.

להלכה הסכימו הפוסקים¹⁰ כדעת המרדכי שהחלב מותר רק כאשר ישראל יושב בצד החליבה, אלא שנחלקו בטעמו¹¹:

בשו"ת הרדב"ז¹² (שם) הביין שטעמו משום "לא פלוג רבנן", וחכמים התירו את החלב רק כאשר

4. אמנם בשערי דורא (שם) כתב ש"אע"פ שהיה מותר, דבר מכוער הוא לעשות כן לכתחילה", היינו להסתמך על 'מירתת' כשאלה הישראל רואה (כן פירש דבריו מהרא"י בהגהות שם, וכן באו"ה שם), אך הרמ"א לא הזכיר זאת.

5. ומשמע שזה גם יסוד היתרו של האג"מ ביור"ד א' מ', אך בסימן מ"א נראה שיסוד היתרו שונה.

6. כ"כ באג"מ שם.

7. כ"כ בילקו"י יא, וכן בשו"ת מאמר מרדכי (הגר"מ אליהו) חלק א', ובמנח"י ח"י לא טו. ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד ל"ה) הביא עדויות שאף החזו"א לא הסכים עם היתר זה לדינא אלא בשעת הדחק, וגם בילקו"י שם כתב להיתר לסמוך על היתר זה בשעה"ד, כגון במקום שאין בו חלב ישראל בקביעות.

8. וכ"כ התשב"ץ שם.

9. הר"פ (מובא בתשב"ץ שם), הסמ"ק (רכ"ג) ושערי דורא (שם) וכן בפשטות בב"י ובדרכי משה בסימן זה.

10. רמב"ם (שם), רשב"א (שם), טור (קט"ו) ושו"ע ורמ"א.

11. דעת התוספות (ד"ה אי דליכא) שהטעם משום דחיישינן ג"כ לגילוי, ולכן יושב בצד עדרו משמעותו שהוא תופס בידו את הכלי אף שאין רואהו, וכן אין גילוי. וא"כ לדידיה היום דלא חיישינן לגילוי אפילו אם אינו עומד בצד עדרו שרי. אמנם אין זה משמעות דברי המרדכי.

12. והבינו כן גם מלשון השערי דורא (שם) שכתב "כיון דלא ליפוק חורבא מיניה" משמע דלא ליפוק חורבא דתבתל הגזירה (אמנם הפר"ח הסביר דלא ליפוק חורבא היינו שלא יתערב חלב טמא מבחוץ), וכן הבינו המטה יהונתן (ד"ה חלב)

בנתיב החלב

הישראל יושב בצד עדרו, אף כאשר אין חשש לעירוב חלב טמא. אחרונים רבים נקטו כהבנה זו שחכמים אסרו בכל מקרה חלב גוי שנחלב בלא השגחה¹³.

אמנם הפר"ח (קטו, ו) הבין שעל אף שאין בהמה טמאה ברפת, עדיין ישנו חשש שיביא הגוי חלב טמא מבחוץ, ולכן התירו את החלב דווקא כאשר ישב יהודי 'בצד עדרו' והשגיח שהוא לא הביא חומרים מבחוץ. לפי דבריו יתכן שאם בכל העיר אין בנמצא חלב טמא, אין חשש שמא יביא חלב טמא מבחוץ, וממילא החלב יהיה מותר גם כאשר לא השגיח יהודי על החליבה¹⁴, וכן פסקו הרבה ראשונים¹⁵ ואחרונים¹⁶.

אלא שהעובדה שחלב טמא אינו מצוי בינינו הובאה כבר בראשונים, ובהגהות מהרא"י (על השערי דורא שם) הסביר שזהו הטעם העומד בבסיס היתרו של ר"ת שהתיר חלב שחלבו השפחות בלא השגחה, משום "דהאינדא לא שכיח כלל דבר טמא שחולבים ממנו", אך אף על פי כן לא התיר את החלב בכל מקרה, אלא רק בשפחות שחולבות בבית הישראל, וגם הבהמות של ישראל¹⁷, "אמנם חלב שחלבו גוי מבהמה שלו לא שרינן כלל"¹⁸.

אם כן, אנו מוצאים שכבר בזמן הראשונים לא היה חלב מצוי, ואעפ"כ לא התירו את החלב לחלוטין¹⁹, מאידך גיסא אנו רואים שסברא זו טובה על מנת להצטרף לסברות אחרות להקל.

ג. חליבה בבית היהודי

כמובא לעיל, נפסק שיש להתיר חלב שנחלב על ידי שפחה בבית הישראל כאשר מדובר בבהמות בבעלות יהודית. יש שהעלו להתיר על פי זה חלב שנחלב על ידי פועלים גויים החולבים בקיבוצים וכדו²⁰, אך העירו שכאשר בעל הבית אינו שומר מצוות, היותו של הגוי בביתו אינה גורמת לו ראה לערב חלב טמא, משום שידוע שלא אכפת לו מענייני הכשרות²¹. אמנם יש שחלקו על כך²²

ועה"ש.

13. מטה יהונתן שם, כה"ח ט"ו שכן כתבו בחקקי לב וברכי יוסף, והסכימו שרק במקום שכבר נהגו להקל ניתן להקל. וכן פסק בדרכי תשובה, וכן בחכמת אדם כלל ס"ז, ובאבני נזר ק"ג ז', ובילקוי" פ"א ח', וכן בשבט הלוי ח"ו, ק"י.

14. מהסבר הפר"ח לא מוכרחים להסיק שכאשר לא יהיה חשש להבאת חלב טמא מבחוץ יהיה מותר בלא השגחה, משום שיתכן שמכיון שחכמים גזרו וחששו להבאת חלב מבחוץ, אנו נאמר שאף אם בטל הטעם לא בטלה הגזירה, ואף בימינו החלב יותר רק כאשר ישראל יושב בצד עדרו. (בצורה דומה הסביר בשו"ת הרשב"ש (תקנ"ד) את הגמרא). אך אפשר לדייק כן מדברי הגמרא "פשיטא", משמע שאף בלא שהיתה הברייתא כותבת כן היינו מתירים, וא"כ משמע שמבינה הגמרא שמראש לא גזרו כאשר אין לחשוש לדבר טמא.

15. רש"י בספר האורה (ק"י), והרדב"ז (ע"ה), והתשב"ץ (שם) והרשב"ץ (תקנ"ד) וכן הכפתור ופרח (פ"ה) בשם ספר העיתים.

16. הפר"ח (שם) והחזו"א (שם) ואגרות משה (שם). וכן הוא בלקט הקמח, אלא שהצריך שלא תהיה בהמה טמאה מצויה כלל בעיר, ולא מספיק שלא יהיה חלבה מצוי, או שלא יהיה מצוי שחולבים אותה.

17. יש להבין מה מוסיף הענין שהבהמה של ישראל.

18. כן פסק הש"ך ס"ק יג, וכן דעת הפר"ח (י') והחכ"א (ס"ז, ב') וכה"ח (כ').

19. אפשר אמנם לחלק, שבזמנם היה החלב הטמא מצוי קצת, והיום אינו מצוי כלל, אך קשה להכניס זאת בלשון הש"ך שכתב "דעכשיו לא שייך כלל דבר טמא, שאינו מצוי" וכן צ"ע אע"פ נחשב אינו מצוי כלל בימינו, כיון שבמקרים רפואיים ניתן לרכוש חלב נאקות ומוצריי.

20. כן משמע מדברי הגר"ש אלישיב הובאו בנתיב החלב א', ובנתיבות הכשרות 16.

21. כך העיר הגר"ש אלישיב שם, אמנם הביא הרב אפרתי סברא להקל בזה כיון שלבעה"ב גם אכפת שלא יערבו חלב אחר כיון שזה מוריד את איכות החלב, ואף יכול לפסול את המשלוח, וא"כ שייך כאן מירתת מטעם זה. (עיין בנתיב החלב א', ובנתיבות הכשרות 16), ומכל מקום אף הגר"ש אלישיב היקל לסמוך על היתר זה לענין אבקת חלב (עיין בנתיב החלב ג').

22. בשו"ת תשובות והנהגות ח"א, תפ.

שהחליבה ברפת אינה נחשבת כחליבה בביתו של ישראל, כיון שאינו גר שם.

ד. כאשר יש לגוי אינטרס שלא לערב

האמוראים בגמרא (שם לה.) מביאים טעמים שונים לסיבת איסור גבינת גויים. דעת רבינו חננאל (לה:)²³ שהטעמים שהובאו נאמרו קודם שנגזר איסור על חלב גויים, אך אחר שנגזר האיסור אין צורך למצוא טעם מיוחד לאיסור גבינת גויים, כיון שנעשתה מחלב גויים שאסור בפני עצמו.

התוספות²⁴ (לה: ד"ה לגבינה) לעומת זאת הסבירו שמכיון שהגוי חולב את החלב כדי לעשות את הגבינה בעצמו, אין חשש שמא יערב בו חלב טמא, כיון שחלב טמא אינו מתגבן היטב והוא יפריע לו בעבודתו²⁵, ולכן היו צריכים למצוא טעמים אחרים לאיסור גבינת גויים. לדבריו נראה שבימינו, שכל משלוח של חלב עובר בדיקת איכות מדגמית, ניתן לאמוד את דעתו של בעל המשק שיקפיד שלא יתערב בחלב מאומה, כדי שלא ייפסל המשלוח או ישלמו עבורו סכום מופחת (הדבר נכון כאשר בעל המשק חולב את הפרות בעצמו, אך לא כאשר חולב אותם פועל גוי שלא אכפת לו מכך). למעשה הרמ"א (שם, ב) פסק את דברי התוספות בדיעבד בלבד, והסביר הש"ך (ס"ק כב) שאין לסמוך על כך אלא בהפסד מרובה²⁶, אך הט"ז (ס"ק יא) דחה היתר זה לחלוטין, משום ש"לא פלוג רבנן".

כעין זה כתב התשב"ץ (שם) שאם חלב הגוי לשימוש עצמי, יש שהתירו החלב משום שודאי לא יזייף ויערב חלב טמא לעצמו. אמנם הרמב"ם (שם) כתב בסתמא "חלב הנמצא בידי גוי אסור", ומשמע שאפילו כאשר חלבו לעצמו, וכן פסקו הטור (קטו), הראשונים והאחרונים²⁷.

ה. שינוי נסיבות

בגמרא (לד:): מובא שגם בתבשילים שחששו לעירוב יין של גויים, כאשר שהיין יקר יותר מהמוריים אין לחשוש לכך. הרמב"ם כתב (פי"ז כ"ו) "וכזה מורין בכל דבר שחוששין לו שמא עירבו בו הגויים דבר אסור, שאין אדם מערב היקר בזול שהרי מפסיד". על פי זה כתב התשב"ץ (שם) שגם בענייניו יש להתיר חלב גוי כאשר החלב הטמא יקר יותר מהחלב הטהור²⁸. אמנם הרשב"א (תה"ב הארוך

23. וכן הוא בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם פט"ו.

24. וכן בהגהות אשר"י כאן.

25. פרופ' זרע עמר וד"ר דוד אילוז מהמחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכאולוגיה שבאוניברסיטת בר-אילן בשיתוף של ד"ר עוזי מרין מהמעבדה לחקר החלב, מינהל המחקר החקלאי, מכון וולקני, בדקו את תקפותו של מדד גיבון החלב כאמצעי מבחין בין יונקים טהורים לטמאים, ועד כמה ניתן לסמוך על מדד זה באופן מעשי. תוצאות הבדיקה הראו על יצירת גבן בחלב של פרה, עז, כבשה, ג'אמוס, יחמור אירופאי, אייל אדום, יעל וג'ורף – המוגדרים כבעלי חיים טהורים. לעומת זאת, לא נוצר גבן מהיונקים הבאים המוגדרים כבעלי חיים טמאים: חלב סוסה, נאקה, אלפקה, ארנבון, קוף, כלבה, חזירה וחלב אם (אדם). המחקר חושף בין היתר את העובדה שלא ניתן לייצר גבינת גמלים בשיטה המסורתית הרגילה, והדבר מתאפשר רק על ידי ערבוב עם חלב בהמות טהורות או באמצעות תוספים אחרים. עיין בד"ד – כתב עת לענייני תורה ומדע, הוצאת בר אילן.

26. בחכמת אדם (סז, ו) הבין שדעת הש"ך שאם הגיע החלב ליד הישראל בעודו חלב יש להקל לחלוטין לעשותו גבינה. על פי זה הקילו בשנים קודמות במחלבות תנובה לעשות גבינה מחלב עיזים של גויים, כיום הפסיקו בתנובה להשתמש בהיתר זה, אך ממשיכים להשתמש בו במחלבות אחרות. עיין במאמרו של הרב ויטמן באתר תנובה.

27. מהרי"ק בשם סמ"ג (הובא בבי"י), הסמ"ק רכג, הש"ך ס"ק א, והט"ז ס"ק א.

28. וכן משמע פשט הרמב"ם שכתב להורות כן "בכל דבר" שחיישינו בו לעירוב, ולא מצאנו בכלל עוד הרבה דברים שחששו בהם לעירוב חוץ מחלב גוי. וכן הוא במאירי, וכן כתבו הפר"ח והפרי תואר, וכן משמע שפסק בכה"ח (ורק סייג כדברי הבית מאיר שצריך לבדוק שלא יהיה החלב יקר מאוד במידה שהגוי לא יוכל למוכרו לאף אחד ויערב כדי שיקנו ממנו).

בנתיב החלב

ג', ו') כתב שלא נאמר ההיתר אלא ביין, ולא בחלב שנאסר במניין, וכן פסקו רבים²⁹.

מחלוקת זו תלויה בהבנת מקור האיסור של חלב גויים, ולמעשה ישנן שלש שיטות בכך:

א. הרמב"ם (מאכלות אסורות יג, יג) כתב: "יתן הדין שכל חלב הנמצא ביד גוי אסור", מדבריו משמע³⁰ שלא היה במהלך הדורות שלב שבו ישב בית דין וגזר על חלב עכו"ם, אלא בכל חלב גוי יש חשש שמא נתערב בו חלב טמא ו"ספק דאורייתא לחומרא", וכן כתבו עוד כמה ראשונים³¹. לשיטה זו כאשר מכל סיבה שהיא אין ספק שלא ערב הגוי חלב טמא - בטל האיסור³².

אמנם בשו"ת חתם סופר (יו"ד קז) חידש שאף לפי דעה זו, מכיון שקיבלו עליהם ישראל איסור זה של חלב גוי הרי הוא אסור עליהם בתורת נדר, וממילא אין להתירו או בשינוי הנסיבות.

ב. מדעת ראשונים רבים³³ משמע שאיסור חלב גוי נגזר כגזירת חכמים לכל דבר³⁴, וכן משמע מדעת רוב האחרונים³⁵ והפוסקים. יש הסוברים שגזירה זו נגזרה במניין, ולכן אין להתיר אף אם בטל הטעם³⁶, ובערוך השלחן הוסיף שישנם טעמים נסתרים שעל פיהם פסקו חכמים את דבריהם, ולכן אין להקל גם כאשר בטלה טעם הגזירה לפי ראיות עינינו³⁷.

29. שו"ת חתם סופר שם, בית מאיר, קול הרמ"ז (כלאיים פ"ט, ב'), תשובה מאהבה (בהקדמה), ספר הזכרונות פ"ג, ובשו"ת חקקי לב סימן ל', ובעה"ש ו', וכן הוא במנח"י שם, ובשבה"ל שם, ובילקו"י פ"א י"א.

30. כך הבין מדבריו התשב"ץ ח"ד טור א' ל"ב, וכן נראה מפשטות לשונו. אמנם בכסף משנה בהלכה ט"ז נראה בפירוש שמתייחס לחלב גוי כגזירה, ויש לעיין אם הבין כך בלשון הרמב"ם או שכתב כן מדיליה.

31. רש"י בספר האורה ח"א ק"י (אף שממה שהביא השערי דורא דיני חלב של גוים פ"ב בשמו משמע להיפך), וכן דעת התשב"ץ (שם), הרדב"ז (יור"ד ח"ד ע"ה), הריב"ש (שצ"ד), הרשב"ש (תקנ"ד) וכן הביא הכפתור ופרח (פ"ה) בשם ספר העיתים. וכן גם פטט לשון הגמרא ששואלת "ואי משום איערובי ניקום (נעמיד החלב לגבינה ונראה אם יעמוד, שחלב טמא אינו עומד)", ונראה מפשטות הלשון שאם אפשר לבדוק אם מעורב חלב טמא היינו מתיירים ולא אמרינן "לא פלוג". וכן משמע ממשמעות הלשון בדף ל"ט: שג"כ כותבת "אי ליכא בעדרו טמא פשיטא", ואם זה גזירה למה כ"כ פשוט שלא גזרו חכמים בין על יש בעדרו טמא ובין בליכא.

32. כן כתבו התשב"ץ בדעת הרמב"ם, וכן דעת הרדב"ז ע"ה. ואולי כן היא דעת הפר"ח. והבאנו קיבוץ הדיעות בהערות בתחילת המאמר.

33. כ"כ הירשב"א תה"ב הארוך ג' ו', ובתה"ב הקצר שם, וכן הבין עה"ש (ד') מדעת השערי דורא שם (ודלא כמו שהבין ממנו הפר"ח קט"ו), וכן הבין הרדב"ז (שם) מדעת הסמ"ק והמרדכי והר"פ דלקמן (ודעת הפר"ח שא"א להביא מהם ראיה לענין זה), וכן דעת המאירי (וכן פירש החת"ס יור"ד ק"ז את דעת רש"י המובאת בשע"ד).

34. אלא שיש לעיין מדוע אנו זקוקים לגזירה דרבנן, הרי הדבר אסור מצד ספק דאורייתא, ולכן יש שלש אפשרויות: א. קיבעו חכמים את הספק כדי לעשות "לא פלוג". ב. קיבעו חכמים את הדבר בגזירה כדי שלא יצטרף ספק זה לספק ספיקא.

ג. אולי הראשונים הללו סוברים שאין זה עומד בגדרי ספק דאורייתא שדינו לחומרא ש"אחזוקי איסורא לא מחזיקינן". 35. כ"כ הכס"מ (שם הט"ז), וכן כתבו הש"ך (קט"ו ס"ק י"ד ועוד), והט"ז (ס"ק י"א ועוד), ובאר היטב (שם), והחת"ס שו"ת חת"ס יור"ד ק"ז, ועה"ש (שם).

36. כן כתב הרשב"א בהת"ב שם, והרמב"ן (לה: ד"ה "אלא"), וכן המ"מ ס"ק ל"א, וכ"כ החת"ס יור"ד ק"ז, וכן החי"א ס"ז א', ובית מאיר, ומטה יהונתן, ועה"ש ה' (ותמוה, שבס"ק ט"ז כתב בהדיא שחלב לא נגזר במניין ואם נדע שלא התערב בו חלב טמא שרי), וכן שבט הלוי ח"ו ק"י, ומנח"י ח"י ל"א.

לפי שיטות אלו יש להבין מדוע שאלה הגמרא "אי משום איערובי ניקום (נעמיד את החלב להיות גבינה), דאמר מר חלב טהור עומד חלב טמא אינו עומד". וקשה כיצד רצתה הגמרא להתיר ע"י גיבון, הרי זו גזירה שנגזרה במנין שאינה בטלה? לדבריהם יש לומר (וכן משמע בשו"ת הריב"ש שם) שדברי הגמרא נאמרו לבר מידע חכמים גזרו אף על פי שאפשר לגבן את החלב ולבודקו, אבל אחר שגזרו חכמים אין לנו להתיר על סמך בדיקות אחרות. 37. ובכמה מקומות הביאו האחרונים ראיות לכך שאף שנראה שאין זה שייך בימינו מכל מקום יש כמה סיפורים על מקרים

ג. יש הסוברים שעל אף שהיתה גזירה מדרבנן, לא גזרו אלא כאשר יש חשש לאיסור עירוב חלב טמא – אך אם בטל החשש בטלה הגזירה.³⁸

ו. וודאות

בשו"ת אגרות משה (יו"ד א, מז) כתב שמכל ההיתרים שהוזכרו אפשר ללמוד שכאשר יש לנו ידיעה ברורה שלא התערב כאן חלב גוי – החלב מותר, האגרות משה הביא ראיות נוספות מחלקי התורה שידיעה ברורה נחשבת כראיה ממש, וכאילו 'ישראל רואהו'. וממילא כיון שהיום ברור לנו למעלה מכל ספק שלא התערב חלב של בהמה טמאה בחלב המסחרי שלנו (משום שאינו מצוי, ומשום שישנם נהלים קפדניים ועוד), ממילא נחשב כאילו ישראל רואה את החליבה והחלב מותר. רוב חליבת הפרות בימינו מתבצעת באמצעות מכונות חשמליות כשיד אדם אחראית רק להלבשת המשאבה על העטין. כבר כיום יש שאומרים שאין אפשרות להתאים את המשאבות לדדי החלב של בהמות מסוגים אחרים, ולכן אין לחשוש לעירוב חלב טמא. בשנים האחרונות מתפתחת צורת השאיבה הרובוטית, שעושה את כל פעולת השאיבה באופן אוטומטי, המערכת מזהה את הבהמות ומתאימה להן את צורת המשאבות. למערכת זו בלתי אפשרי לחלוטין להחזיר חלב של בהמה טמאה בזמן השאיבה.³⁹

בתשובה זו של האג"מ משמע שהתיר זאת באופן מוחלט: "זוהו הוא גם לכו"ע, דאין טעם חלוק בזה, ולכן הרוצה לסמוך ולהקל יש לו טעם גדול ורשאי, וכמו שמקילים בזה הרוב בני אדם שומרי תורה, וגם הרבה רבנים... אבל מ"מ לבעלי נפש מן הראוי להחמיר... וכך אני נוהג להחמיר לעצמי", אמנם בחלקים מאוחרים יותר (ח"ג, טז, וח"ב לה) משמע ממנו שאין להתיר דבר זה אלא בדיעבד ובשעת הדחק.

בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד לה) דחה את דברי האג"מ, וכתב שאין להתיר את החלב אלא באופנים המדויקים שהוזכרו בחז"ל, אך ידיעה בלא ראייה אינה מספיקה לכך.

ז. סיכום

כדעת הגר"מ פיינשטיין נוהגים למעשה כל גופי הכשרות המרכזיים בצפון אמריקה, הנותנים הכשר לתוצרת חלב גם כשזו מיוצרת מחלב שנחלב ע"י נכרים ללא נוכחות ישראל, בלא ציון הסתייגות כלשהי על ההכשר. כמוכן, שגם שם יש המחמירים ומקפידים על חלב ישראל בלבד, וכן הורה גם הגר"מ פ"ע עצמו למהדרין, ולצורך מחמירים אלו יש גם תוצרת הכשרה למהדרין המסומנת בסימון "חלב ישראל"⁴⁰.

שקרו לכאלו שלא הקפידו על חלב עכו"ם ונכשלו, כן הביא בעה"ש ו', ובדרכי תשובה, ובילקו"י, ועוד.
38. כן כתב המאירי לה,, וכן אולי משמע מלשון הפר"ח. וכך אפשר לדקדק מדברי ר"ת (לה. ד"ה "חדא") שאף בגבינה שודאי נאסרה במנין התיך כיון דלא שכיחי נחשים ו'ודאי כשאסרו מתחילה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מצויים", וכוותיה משמע בסמ"ק שלא אסר אלא מפני שחשש לטעמים האחרים. והנה השו"ע פסק לאיסורא, והמג"א והגר"א הבינו שטעמו משום שגבינה נאסרה במניין ולא פלוג, אבל הט"ז הבינו כסמ"ק ולדידיה א"כ אף במקום שיש גזירת חכמים אם בטל הטעם בטלה הגזירה. ולשון הבאר היטב "דלא פלוג רבנן כיון דאיכא שמעמידים אותה גם עכשיו בעור נבילה", ולכאורה משמע מלשונו שאף דאמרינן לא פלוג, אם תשתנה המציאות לגמרי ודאי יש להתיר, וכך לכאורה הבין בדעת המג"א.

39. ראה מאמר יסודי בנושא זה שנכתב בקובץ בנתיב החלב ג'.

40. ראה מאמר של הרב וייטמן באתר תנובה.

בנתיב החלב

אמנם הסכמת רוב גדולי האחרונים לאסור את הדבר⁴¹, וכך נוהגים בארץ ישראל (וכאמור על פי החתם סופר אף אם הלכה כמקילים, המנהג נותן לזה גדר של נדר), ועל פי זה נקבע בנהלי הרבנות הראשית: "הרבנות הראשית לישראל אינה מאשרת חלב נכרי בצורה של נוזל, ועל כן אין לייבא משקה או מוצר מזון המכיל חלב נכרי אלא אם כן מדובר באבקת חלב". *

41. כ"כ מנח"י שם, שבה"ל שם, כ"כ הגר"מ אליהו בקול צופיך 145 וכן הביא בשמו בספר הכשרות כהלכה, ועוד, וכ"כ בילקו"י שם.

* **הערת העורך:** במאמרי בנושא חלב נכרים בימינו בתחומין כד נימקתי מדוע אין כיום הצדקה להבחנה זו שבין חלב ניגר לאבקת חלב.

הרב דוב לנדאו
חבר ועדת מהדרין

חליבה בפיקוח מצלמות*

ראשי-פרקים:

- א. הסכמת גדולי הפוסקים להשגחה באמצעות מצלמות
- ב. אופן הצילום המועיל
- ג. סתירת טענות הסוברים שאין לסמוך על השגחה באמצעות מצלמות

א. הסכמת גדולי הפוסקים להשגחה באמצעות מצלמות

במחלבות תנובה מקובל מזה מספר שנים להיעזר בפיקוח על כשרות החלב, גם אצל נכרים, ע"י מצלמות - אם זה בשידור חי, או שבדקים בהיסטוריה השמורה במחשב. תנובה התחילה לפעול כך ע"פ פסקיהם של הגאון הרב שלום יוסף אלישיב זצ"ל והגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל.

הרב אלישיב נשאל ע"י הגר"מ גרוס שליט"א, יו"ר ועדת מהדרין, "האם פרות של עכו"ם ועכו"ם חולבים" - ואני מדגיש שהשאלה התייחסה ל"פרות של עכו"ם ועכו"ם חולבים" - "ויש וידאו המצלם ומעביר התמונות למשרדי תנובה ואפשר לראות את הדודים ריקים קודם - וכל משך החליבה - האם הוא כישראל רואה ולא יהיה חליבת עכו"ם שנאסר". "השיב", - ואני שוב מדגיש שזה כאשר הוא נשאל על חלב מפרות של נוכרים וחולבים נוכרים - מעיד הגר"מ גרוס, "דחשיבא כישראל רואה, כלומר, אם אחרי זה יסתכלו בוידאו ויתברר שהכל כדת, ומשום דאיכא מירתת" (נתיב החלב קובץ ג', עמוד 29).

מונח לפנינו מכתב בכתב יד של הגאון רבי שמואל וואזנר שליט"א, בו נכתב "הריני לאשר כי וועדת מהדרין תנובה הציעו לפני את שאלתם בעניין השימוש במצלמות להשגחה על דירים של ערבים כהשגחה המועילה על פי דין לעניין השגחה על חלב שנחלב ע"י נוכרים ולאחר שעיינתי בדברים ובאופן הפיקוח שנעשה בעזרת המצלמות (שמצלמים את תחילת כל החליבות וגם במהלך וביניהן ובאופן שהגוי בעל הדיר אינו יודע מתי מצלמים, ומקפידים לבדוק הצילומים מדי יום ביומו כולל מוצ"ש על מה שהיה בשבת והצילום נעשה הן על החליבה והן על מיכל החלב) ומקפידים לצלמו מידי יום ביומו כולל במוצאי השבת, הסכמתי כי ניתן לסמוך על ראייה באמצעות המצלמות לעניין ההשגחה שייחשב כחלב ישראל למהדרין. רק התניתי שלא יסמכו רק על מצלמות אלא שיבקרו גם מפעם לפעם בדירים הללו, וכן קיבלו לעשות, לבקר כעשרים פעם בשנה והשאר לסמוך על ראייה באמצעות המצלמות. הסכמתי לזה בצירוף דין הש"ס ושו"ע יו"ד דמהני יוצא ונכנס וקבעתי עשרים פעם יוצא ונכנס לכל הפחות".

יש לנו פה עוד מכתב שגם בדירים של נוכרים מועיל מצלמות וחלבם חלב ישראל.

יש גם תשובה מהגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל (שו"ת מאמר מרדכי, ח"א יו"ד סי' אות ד), כפי שמובאים הדברים בספר "החלב ומוצריו וכשרותם" של ידידנו חבר ועדת מהדרין הרב עמרם

* יעויין גם במאמרו של הרב דוב לנדאו בנתיב החלב ג, עמוד 52-51 ובמאמרו של הרב זאב וייטמן בנתיב החלב ד, עמודים 43-46

ב.נתיב החלב

אדרעי, שכיום מצלמים את החליבה במערכת של מעגל סגור וניתן לראות את החליבה גם אם לא עומדים בסמוך לגוי ממש. ודבר זה מצוי במקומות שבהם יש עדרים גדולים עד אלפי ראשי בקר שחולבים ואי אפשר במציאות לעמוד שם בשעת החליבה ובפרט שהחליבה נעשית באמצעות מכונות ורבים נחלבים בו זמנית וע"כ מתקינים את מערכת הצילום במעגל סגור. ולדינא, אופן זה של צילום במעגל סגור, מהני כיוון שיכול לראות את החליבה בשעת חליבתה, ובלבד שהגוי החולב ידע שיש צילום במעגל סגור וכן צריך לידע שחלב טמא אסור לישראל ומרתת.

נמצינו למדים, שיש לנו רשימה של גדולי ישראל שסבורים, שהמצלמות מועילות לזה שזה יהיה חלב ישראל.

ב. אופן הצילום המועיל

המצלמות מותקנות מעל כל מקום שייתכן שיכנס חלב לא כשר. אם זה בכניסה למקום החליבה, מכון החליבה ומעל כל ברז ופתח של הדודים שייתכן להוציא או להכניס חלב.

המצלמה משדרת בשידור חי לחדר פיקוד מיוחד הממוקם במשרדי תנובה. בחדר זה נמצאים משך שעות ימי החול משגיחי כשרות של תנובה. כאשר רוצים לבדוק חליבה של שעות שלא עקבו אחרי החליבה בשידור חי אפשר לבדוק זאת בהיסטוריה השמורה במחשבים. כל מוצאי שבת, משגיחי תנובה בודקים במחשבים את סדרי החליבה שהיו בשבת. זאת כדי לראות שחלבו רק בהמות כשרות, דקות או גסות וכן לראות שלא יהודי חלב, כי אם יהודי חלב החלב הזה לא ייחשב למהדרין בגלל איסור שבת.

בדרך כלל, בנוסף לשידורים שהמצלמה משדרת למשרדי תנובה, יש ברפת, או בדיר, מחשב במקום נעול שבו גם נשמרים התצלומים וזאת לגיבוי במקרה שיש במשרד ספקות, או שמגלים שהיתה הפסקת חשמל וכיוצ"ב. משגיח יכול לרדת לדיר לפתוח ולהפעיל את המחשב ולראות בזיכרון.

ג. סתירת טענות הסוברים שאין לסמוך על השגחה באמצעות מצלמות

א. מי שחולב את הבהמה אין לו אפשרות טכנית לשבש תמונות, היינו, לערוך את התמונות. הוא יכול לכבות את מערכת החשמל שתהיה הפסקת חשמל, שלא יהיו שידורים; הוא יכול, במקרים מסויימים, לסובב את המצלמה שלא תצלם את מה שאנחנו רוצים שתצלם. או להדביק פלסטר על העיינית שמצלמת וכיו"ב. ואז, בשעה שהמשגיח בודק את המצלמות, הוא בודק את ההיסטוריה או שהוא לא רואה את מה שקורה, אז החלב הזה ייפסל כחלב מהדרין. ברור הדבר, שאי אפשר לשנות את האמת, את המציאות הנתונה כפי שצולמה ע"י המצלמה. לא בעל הרפת או הדיר, לא פועל שלו, לא טכנאי ואף לא מי שעובד בתנובה - כל אלה אף אחד לא יכול לשנות את המצולם.

ב. מי שטוען שאפשר לשנות ולזייף את הסרטים ע"י מכשירים שונים שהמציאו חכמי העולם בסיוע שליחי היצר-הרע, אינו אלא מטעה את העולם אם בשוגג ואם במזיד. נכון להיום, יום רביעי ב' ניסן תשע"ד, אין אפשרות כזו לכל הפחות לאנשים רגילים שלא עובדים במערכות הביון, וכמו שלא חוששים לחותם בתוך חותם שמא אנשים המומחים בזיופים יזייפו את החותמות, שזה בוודאי ידוע שיש כאלה - כך אין לנו בתנובה לחשוב שמא נמצא אדם שיודע לשנות סרטים של מצלמות אלו. כך שהטעון שניתן לשנות את המצולם הוא שטויות והבלים, דברים בטלים ומבוטלים. אין אפשרות לשנות דברים שמצלמה צילמה!

ג. כאשר רוצים לפקח על דיר או רפת, מתקינים מצלמות, בודקים את הכלים שהם ריקים מחלב,

הרב דוב לנדאו

ואז בודקים את תחילת החליבה שהחלב הוא חלב כשר. כל העת החולב הוא בגדר מירתת להכניס לרפת או לדוד החלב חלב שאינו כשר. מפעם לפעם אף נכנסים משגיחים למקום כפי הנחיית הגר"ש וואזנר. זאת אומרת, יש כאלה שטוענים שאין פה בדיקה משעת החליבה, זה לא נכון. וודאי שיש לנו פה בדיקה מתחילת החליבה כמו שכתוב בשו"ע שהחבית ריקה, ואחרי זה עקבו כל שעת החליבה. ודאי וודאי שיש פה בדיקה מתחילת החליבה וכל שעת החליבה.

ד. ולכן, אם אנחנו יוצאים בהנחה שיש פה בדיקה ויש פה השגחה מתחילת החליבה ועד סופה, אי אפשר לדמות את זה לחממת נכרים שנאסרה ובבדיקה שלאחר מכן במצלמות אי אפשר להתירה. אסביר את הדברים. בשו"ע יורה דעה סימן קט"ו סעיף א' פוסק הרמ"א לפי דברי המרדכי ועוד "חלב של עובדי כוכבים שנאסר, אינו מועיל אם יעשו אח"כ גבינות או חמאה ממנה אלא נשאר באיסורו וכל מה שנעשה ממנו אסור. אם יש לנו חלב של גוי שזה אסור. ואח"כ נעשה מזה חמאה, החמאה לא תהיה מותרת. אם יש לנו חמאה של גוי מעיקר הדין מותר להשתמש בזה. ולמה? כי גוי שחולב מדעת שלעשות מזה חמאה ועושה מזה חמאה, יש לנו כלל שחלב של גמל לא מתגבן ואם זה הפך להיות חמאה זה כשר.

אבל אם יש לנו את החלב ונרצה לדעת אם החלב הזה הוא חלב כשר או לא נעשה מזה חמאה - החלב שנאסר לא נהיה מותר. באים המערערים ואומרים, גם כאן, החלב נאסר בשעת החליבה ואנחנו רוצים להתיר את זה שבמוצאי שבת משגיח יבדוק את ההיסטוריה, אבל כבר חל על זה שם איסור.

טיעון זה איננו נכון כלל וכלל. אין לזה שום שייכות אחד לשני. הש"ך סימן קט"ו ס"ק י"ח כותב: "אינו מועיל וכו'" - דווקא בסתם חלב אינו מועיל, אבל כשאנו יודעים שדעת עובד הכוכבים היה לעשות גבינות מהחלב, מותר לישראל לעשות ממנה אח"כ גבינות כמו שכתוב לקמן סעיף ב'.

כך גם כאן ברור שאין בדעתו של הנוכרי ברפת להוסיף חלב טמא, כי הוא יודע שעוקבים אחריו, ואם עוקבים אחריו ויראו שהוא מכניס שם משהו לא כשר, יפסלו לו את החלב. זאת אומרת, החליבה עצמה מושגחת ע"י המצלמות הצופות בחליבה והגוי מודע לכך ולכן לכתחילה החלב לא נאסר.

ה. יש שרוצים לומר שע"י פיקוח באמצעות המצלמות תתמוטט חומת הכשרות והרבה יסודי הדת. מתוך נסיוני בעסק הכשרות קרוב לשלושים שנה אני יכול להגיד בוודאות, שהמצלמות במקומות שונים, לא רק לגבי החליבה, הועילו הרבה וחיזקו מאוד את חומת הכשרות. לא ערערו אלא חיזקו. ההתנגדות למצלמות מקורה בויכוח שהגיע אלינו מדרום אמריקה.

כשביקרתי שם ונסעתי לרפת, היה זה ביום ייצור בו מייצרים בהשגחת גוף הכשרות שמתנגד לפיקוח על המצלמות. לצערי הרב לא ראיתי משגיח במקום, אלא רק סליל מדבקות שנושא את הכיתוב של חלב ישראל כשר למהדרין שהיה מונח על השולחן ללא השגחה לשימושם של הנוכרים.

אין ספק שאם אותה כשרות הייתה נעזרת במצלמות היו נוכחים לדעת שהמשגיח שאמור להיות במקום לא נמצא ושהמדבקות כן נמצאות והיו רואים שמכניסים למוצרים המסומנים כחלב ישראל למהדרין חלב נכרים גמור, וכך לא היו מכשילים ציבור שלם המהדר אחר חלב ישראל בחלב נכרים. זו התועלת של המצלמות.

ו. יש הרוצים לפסול את סרטי המצלמות משום שלדעתם מבחינה מציאותית בלתי אפשרי

בנתיב החלב

להעמיד השגחה הנסמכת על כך שמשגיח יבדוק את כל התמונות כולן. לא יכול להיות, כך יש מי שטוען, שמשגיח יראה את כל התמונות של כל השבת. גם כאן יש לדחות את הדברים. הפוסקים הרי הסכימו שאם יש שם ישראל שיוצא ונכנס, הדבר מספיק להחשיב את החלב כחלב ישראל. כך כתוב בפרישה ס"ק ג', בש"ך ס"ק ד', בט"ז ס"ק ג', ולכאורה מאי שנא ומה בכך שלא רואים כל הזמן? וכי הדבר גרע מיוצא ונכנס שאף הוא לא רואה כל הזמן או מיושב מחוץ למקום החליבה ורק יכול לראות? הרי הגוי חושש ומירתת שהרי הוא מצולם כל הזמן והוא לא יודע מתי רואים ומה רואים ובדיוק כמו שאינו יודע מתי ייכנס או יקום הישראל ויראה את מעשיו.

ובפועל, באמצעות המצלמות אנחנו מצליחים לראות את החליבה מתחילתה ועד סופה והרבה מעבר לכל מה שמשגיח היה רואה גם אילו היה נמצא במקום כל הזמן.

ז. יש שרצו לפסול את המצלמות משום שאין זה ראייה או עדות המועילה לגבי דיני תורה, ואף אם נאמר שהמצלמות מספקות לנו ידיעה אין זה מספיק כי בעיני ראייה ועדות. והדברים לא מובנים שהרי ההשגחה על חלב איננה מטעם עדות. אכן בעדות צריך ראייה וראיה באמצעות מצלמה לא תחשב ראייה. אך לעניין חלב ישראל אין כל צורך בעדות וכי אנו פוסלים אישה וקטן או קטנה העומדים בשעת החליבה משום שהם פסולים לעדות? הרי הדבר מפורש ברמ"א בסי' קט"ו סעיף א' שהם כשרים לכך.

ח. יש רוצים לטעון "חדש אסור מן התורה" פשוטו כמשמעו. אלא שלפי טיעון זה האם נקפיד היום לחזור את המצות לפסח עם קיסם כפי שהיו מחוררים בעבר, או שהכל מחוררים מצות עם ריידלר גדול? כיוון שהכל יודעים שבריידלר הגדול יש משום הידור שהמצה מתחוררת מיד בפעם אחת ואינה שווה על השולחן בלא עבודה. כך גם כאן צריך להפנים את ההשגחה באמצעות המצלמות שהיא מועילה מאד והלוואי וכולם היו סומכים על זה בתוספת משגיחים.

(תקציר הרצאה בכנס הכשרות, ניסן תשע"ד)

הרב זאב וייטמן
רב תנובה

נספחים בעניין דעת הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל

א. אישור הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל לשימוש במצלמות כהשגחה על חלב נכרים

בס"ד

הריני לאשר, כי ועדת מהדרין תנובה הציעו לפני את שאלתם במצלמות להשגחה על דירים של ערבים, כהשגחה המועילה על פי דין לעניין השגחה על חלב שנחלב ע"י נכרים. ולאחר שעיינתי בדברים, ובאופן הפיקוח שנעשה בעזרת המצלמות (שמצלמים את תחילת כל החליבות וגם במהלכן וביניהן באופן שהגוי בעל הדיר אינו יודע מתי מצלמים ומקפידים לבדוק הצילומים מדי יום ביומו כולל מוצ"ש על מה שהיה בשבת, הצילום נעשה חן על החליבה וכן על מיכל החלב) הסכמתי כי ניתן לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות לעניין השגחה שייחשב כחלב ישראל למהדרין רק ההיתני שלא ייסמכו רק על המצלמות אלא שיבקרו גם מפעם לפעם בדירים הללו וכן קיבלו לעשות לבקר כ-20 פעם בשנה והשאר לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות.

הריני לאשר, כי ועדת מהדרין תנובה הציעו לפני את שאלתם בעניין השימוש במצלמות להשגחה על דירים של ערבים כהשגחה המועילה על פי דין לעניין השגחה על חלב שנחלב ע"י נכרים ולאחר שעיינתי בדברים ובאופן הפיקוח שנעשה בעזרת המצלמות (שמצלמים את תחילת כל החליבות וגם במהלכן וביניהן באופן שהגוי בעל הדיר אינו יודע מתי מצלמים ומקפידים לבדוק הצילומים מדי יום ביומו כולל מוצ"ש על מה שהיה בשבת, הצילום נעשה חן על החליבה וכן על מיכל החלב) הסכמתי כי ניתן לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות לעניין השגחה שייחשב כחלב ישראל למהדרין רק ההיתני שלא ייסמכו רק על המצלמות אלא שיבקרו גם מפעם לפעם בדירים הללו וכן קיבלו לעשות לבקר כ-20 פעם בשנה והשאר לסמוך על הראייה באמצעות המצלמות.

עד כאן הדברים מודפסים ועל כך הוסיף וכתב בכתב ידו:

הסכמתי לזה בצירוף דין הש"ס ושו"ע יו"ד שמהני יוצא ונכנס וקבענו עשרים פעם יוצא ונכנס לכל הפחות.

ויהי רצון שאל יצא מכשול מתחת ידיכם

מצפה לישועה
שמואל הלוי ווזנר

ב. התכתבות עם הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל

לפני שלוש עשרה שנה, באדר שני תשס"ג, שלחנו את המכתב שלהלן לגר"ש וואזנר זצ"ל:

לכבוד

הגר"ש הלוי וואזנר שליט"א

שלום רב לכת"ר,

בהמשך להצעת השאלה שהצענו לפני כת"ר בעניין השגחה על בעלי כבשים לא יהודים, בעזרת מצלמות המאפשרות למשגיח הנמצא בביתו או במשרד לראות את הנעשה בדיר, ללא שהוא עצמו נמצא במקום - אי סגי להחשיבו כחלב ישראל לכתחילה הראוי אף למהדרין, והשיב לנו כת"ר באמצעות הגרי"מ שטרן שליט"א, שראוי שלא לסמוך רק על המצלמות אלא שגם ייכנס למקום משגיח אנושי מפעם לפעם.

בעקבות זאת, קבענו בוועדת המהדרין שבנוסף למצלמות המוצבות במקום ודרכן ניתן לראות בכל רגע ורגע את הנעשה בדיר והגוי החולב מירתת כל העת 24 שעות ביממה שמא מתבוננים בו, וגם בפועל מתבוננים באמצעות המצלמות מה נעשה במקום פעמים בכל יום תמיד או במישרין או ע"י הקלטה וצפייה מאוחר יותר, ותמיד בתחילת החליבה, וברוב הימים עוד בה שלישיה, מוסיפים לראות בפועל פעם נוספת גם בין החליבות, הרי שבנוסף לכל זאת, קבענו על פי הנחיית כת"ר שמשגיח ייכנס למקום מפעם לפעם ולפחות 20 פעם בשנה על מנת שלא לסמוך אך ורק על המירתת שבאמצעות המצלמות ועל ההתבוננות מרחוק באמצעותם.

ורצינו לאשר אצל כת"ר שאכן אנו נוהגים בהתאם לכוונתו כדי שלהחשיב החלב כחלב ישראל למהדרין לכל דבר ועניין.

בתודה ובברכה

ובברכת חג כשר ושמח

זאב וייטמן - רב תנובה

על כך השיב לנו הגר"ש וואזנר זצ"ל על גבי המכתב המודפס הנ"ל במילים אלו:

בע"ה

לכבוד ידידנו המפואר

הרב ר' זאב וייטמן לאי"ט

כדי לקצר בזמן, הריני מאשר הנהוג – שהשגחה אשר יעשה אותה האדם וחי בהם לא תבטל גם כשמוסיפים הדור ע"י מצלמה' וכו' ויהי רצון שאל יצא מכשול מתחת ידינו

הריני בידידות ובברכת חג כשר ושמח

מצפה לישועת ה'

שמואל הלוי וואזנר

1. הגר"ש וואזנר זצ"ל בזמנו הסכים להשגחה אנושית של עשרים פעם בשנה. בפועל כיום אנו מגיעים ליותר מפי שניים וחצי ביקורים מאשר נדרש בזמנו.

הרב יוסף מרדכי זילבר

יועץ ועדת מהדרין תנובה ומומחה לחומרי גלם

דינם של מחמצות

ראשי פרקים:

- א. דרך הייצור של תרבית חיידקים
- ב. תנאי יסוד לייצור תרבית חיידקים כשרה למהדרין
- ג. הכשרת מערכות הייצור
- ד. דין החיידקים כדין מצע הגידול
- ה. התאמת חיידקים למוצרים

כל חלב מוחמץ באופן טבעי ע"י חיידקים הנמצאים בסביבה. חלק מהחיידקים יוצרים יוגורט או לבן או גבינה טובים למאכל וחלקם הם חיידקים שמקלקלים את החלב. בתעשייה המודרנית לא לוקחים חלב מוחמץ באופן טוב ושיש בו ריבוי גדול של חיידקים ומחמיצים בעזרתו את החלב שממנו רוצים לעשות גבינה או יוגורט, אלא מפסטרים את החלב ומשמידים את כל החיידקים הלא טובים ולאחר מכן מוסיפים תרבית חיידקים מתאימים שגדלה במעבדות מיוחדות, ובעזרתם מחמיצים את החלב ומייצרים גבינה או יוגורט.

א. דרך הייצור של תרבית חיידקים

איך מיצרים את תרבית החיידקים? קודם כל מבודדים את החיידק הרצוי והמתאים ליצירת היוגורט. למשל, אחד המפעלים הגדולים בעולם מצא את החיידק שבעזרתו הם מייצרים את תרבית החיידקים המובילה שלהם בשנת 1905 בתוך מי חובצה של חמאה. מאז הם שומרים עליו מכל משמר כעל אוצר חשוב ביותר וממנו הם מפתחים את תרביות החיידקים העיקריות שלהם.

מחיידקי האם הללו יוצרים בתנאים סטריליים דורות רבים של חיידקים באופן שמגדיל את אוכלוסיית החיידקים למיליארדים רבים וחיידקים אלו נמכרים כדי לייצר מהם את מוצרי החלב. כדי להגיע לתרבית חיידקים שאין בה חיידקים אחרים שעלולים לפגוע בתהליך צריכים לשמור על סטריליות ושל מצע הגידול והסביבה ולמנוע חדירת חיידקים לא רצויים למצע הגידול.

לאחר מכן צריך להפריד את החיידקים ממצע הגידול, למנון אותם לכמות הנכונה ולשמר אותם במצבם עד לרגע השימוש.

ב. תנאי יסוד לייצור תרבית חיידקים כשרה למהדרין

כדי לייצר תרבית חיידקים כשרה למהדרין יש צורך לוודא שמצע הגידול יהיה מחומרים כשרים למהדרין וכשמייצרים תרביות לפסח יש לוודא שכל חומרי מצע הגידול יהיו גם כשרים לפסח למהדרין. מכיוון שהבסיס העיקרי של מצע הגידול הוא חלב, יש לדאוג לאבקת חלב ישראל בכשרות מהודרת. חומרי העזר שמוסיפים לאבקת החלב נועדו לספק את צורכי החיידקים שיגדלו באופן המיטבי והמהיר ביותר ובאופן שלא יתן לחיידקים אחרים לחדור לתרבית, וכן יש חומרי עזר שמגינים על החיידקים בהקפאה העמוקה שהם עוברים על מנת לשמר את התרבית במצבה עד לשימוש.

הרב יוסף מרדכי זילבר

ג. הכשרת מערכות הייצור

לאחר השגת כל חומרי הגלם יש להכשיר את מערכות הייצור בהם עובדים בדרך כלל עם מצע גידול שמכיל אבקת חלב שאיננה מושגחת בזמן החליבה. ההשגחה בעת הייצור מחייבת נוכחות בכל שעות היממה על מנת לוודא שמשתמשים רק בחומרים המאושרים ובמערכות הייצור המוכשרות.

ד. דין החיידקים כדין מצע הגידול

יש הסבורים שמצע הגידול נחשב לאוכל של החיידקים וכשרות החיידקים איננה זהה לכשרות האוכל או מצע הגידול שהם גדלים על גביו, ודמי לבהמה שנתפטמה מאיסורים. דעתי בנושא זה שונה כי אי אפשר להפריד את החיידקים באופן מוחלט ממצע הגידול, ולכן לדעתי דין החיידקים הם כדין מצע הגידול. "מצע גידול" זה בעצם חלב מעורב בתוספים שונים שמזריקים לתוכו חיידקים ומצע הגידול הופך להיות בית קיבול לחיידקים. הם ניזונים ממנו ומתרבים ע"י חלוקה. מאוחר יותר כשהם מועברים למצע גידול בעל נפח גדול יותר הם ממשיכים להתפתח. בעת פעילותם הם מפרישים חומצה וזה גורם לשינויים בקצוות החשמליים של המולקולות של החלב וכך מולקולות החלב מתחברות והחלב הנוזלי מתגבן או הופך להיות ללבן. את החיידקים לא רואים אלא רואים רק את מצע הגידול שמעורבים בו מיליארדים של חיידקים. מטעם זה לדעתי מצע הגידול לא יכול להחשב כדבר נפרד ולהתייחס אליו כאל מוזן החיידקים, ולהפריד בין כשרות האוכל לכשרות החיידקים. עלינו להתייחס למצע הגידול כחלב חמוץ המכיל מיליוני מיליוני חיידקים ואין להפריד בין דין המצע לדין החיידקים הגדלים בו.

ה. התאמת חיידקים למוצרים

יש עשרות או מאות תרביות חיידקים שונים או שילוב של כמה חיידקים שונים שכל אחד מיועד ומתאים למוצר אחר יוצר טעם שונה חמיצות שונה בתנאים שונים וכו' וזה חלק מאומנות יצירת מוצרי החלב - מציאת תרבית החיידקים המתאימה לכל מוצר ומוצר.

באופן כללי יש שני סוגי חיידקים עיקריים - מזופיליים ותרמופיליים. המזופיליים מתפתחים בטמפרטורות נמוכות יותר של פחות מיד סולדת בו בשעה שהתרמופיליים - אוהבי החום - מתפתחים בחום שמעל יד סולדת בו.

יש חיידקים שמקורם בעטיני הפרה אך יש חיידקים כמו למשל חיידקי היוגורט שלא ברור מהיכן מקורם. היום סבורים שהם הגיעו מנאדות עור בהם איחסנו את החלב בעבר.

(תקציר הרצאה בכנס הכשרות תשע"ד)

בנתיב ההלכה

44	השיעור הנדרש לביטול אבקת חלב	הרב איסר יהודה אונטרמן זצ"ל
46	שיעור המתנה בין גבינה צהובה לבשר	הרב יעקב מאיר שטרן
54	בדין קדירה שבישלו בה בשבת	הרב אברהם יהושע סגל הורוויץ
61	כשרות יוגורט הקפיר	הרב זאב וייטמן
70	קצירת תחמיץ בשמיטה למאכל בהמה	הרב דוד איינגר
73	נאמנות משגיח כשרות	הרב חיים שמרלר
80	הזכיה במבצע תנובה - למי	הרב יצחק זילברשטיין

גנוזות

הרב איסר יהודה אונטרמן

השיעור הנדרש לביטול אבקת חלב

בנתיב החלב א נתפרסמו מאמריהם של הרב שמאי קהת גרוס והרב אשר אקשטיין שעסקו בשאלה כיצד משערים אבקת חלב, שהיא למעשה חלב מרוכז, לגבי ביטול בששים. הרב שמאי גרוס הסתמך על פסיקת הגרי"ש אלישיב זצ"ל והרב אקשטיין על פסיקתו של הגרש"ז אועירבך זצ"ל.

במכתב המתפרסם להלן, שנכתב בשנת תשי"א, לפני 65 שנה, עסק הרב איסר יהודה אונטרמן זצ"ל, לימים הרב הראשי לישראל, בסוגיה זו. המכתב נשלח כמענה לרב יעקב כלאב זצ"ל, רב שכונת תל ארזה בירושלים ומראשי ישיבת מרכז הרב. המכתב נמסר לנו לפרסום ע"י נכדו של הרב כלאב מר דב קדרון.

הרב זאב וייטמן

ב"ה, תל אביב יפו, ר"ח שבט תשי"א

מע"כ הרב הגאון הג' מעוז ומגדל וכו'
מהר"י כלאב שליט"א
רב בתל ארזה,

שלום וברכה.
אחדשכתר"ה,

בתשובה על שאלתו, אודות אבקת חלב שנתנוה למים ואח"כ נתערבה בבשר, האיך משערינן לעניין ביטול?

נראה לענ"ד פשוט שהאומדנא היא רק כנגד האבקה בלבד. המים שהוסיפו אח"כ אמנם ממלאים מקום ה"מים" שהוציאו מהחלב, מפני שמקודם יש דין חלב על כל חלקי החלב וכך אסרה תורה את כל החלב לבשלו בבשר, משא"כ המים שנוספו אח"כ דין מים עליהם ומצטרפים עם ההיתר לבטל את האיסור. ואע"פי ששנינן (בחולין ד' קיד') כי המבשל במי חלב פטור, הנה זהו דווקא אחרי שהפרידו המים מן החלב, אבל כשהם יחד-הכול הוא חלב. ומה שהאבקה היא תמציתית אינו משנה את השיעור לבטלה בששים, כמו שמבטלים חמאה שהיא תמצית השומן שבחלב, וכן גם בשר שנתייבש שעורו בששים.

ומה שהעיר כתנ"ה מדברי הגמ' במנחות ד' נד' לעניין בשר שתפח לענ"ד אינו דומה לכאן מפני ששם המדובר הוא לעניין שיעור אם כמו שהוא עכשיו או כמות שהי' משערינן, אבל

בנתיב החלב

כאן, הנידון הוא שרק האבקה לבד אסורה והמים הנוספים הם היתר גמור. ונראה לענ"ד שכן הדין ביין האסור (של ערלה או של כלאי הכרם) שהוציאו את המים שביין ע"י הקפאה (כמו שנוהגין שמקפאים היין בקור גדול ועי"ז המים נקפאים ומתמעטים והיין נשאר יותר חזק מבתחלה) אם אח"כ הוסיפו בו מים מן החוץ אינם בכלל יין ומצטרפים להיתר ולא לאיסור. אלא כי שם יש דין חנ"נ, אבל לפי פסק הלכה שבהפסד מרובה לא אמרינן חנ"נ בכה"ג המים מצטרפים לבטל את האיסור.

ובאמת שאלתו דמר נוגעת הרבה למעשה. כי ידוע אשר ה"לבן" וה"לבניה" עשויים מאבקת חלב בהוספת מים ויוצא כי אם נתערב מלבן לתוך קדרת בשר צריכים לשער לפי כמות האבקה שהיו בה וזוהי קולא גדולה.

אולם אם ע"י תערובת האבקה מורגש טעם חלב אז אין כאן ביטול, כמו בכל דבר שטעמו ניכר, משום שנחשב כאילו הוא ניכר ועומד בפ"ע, כאשר נזכר כלל זה בפוסקים.

כ"ז כתבתי לבקשת כתר"ה,

והנני חותם בברכת חו"ש מאדוה"ש כנפש תדרשנו לטובה

המוקירו מאוד,

איסר יהודה אונטרמן

הרב יעקב מאיר שטרן
 יו"ר ועדת מהדרין תנובה

שיעור המתנה בין גבינה צהובה לבשר

ראשי פרקים:

- א. מנהג אכילת בשר אחרי חלב בשבועות
- ב. ההפסקה הנדרשת בין אכילת חלב לבשר
- ג. בזוהר משמע שאין לאכול גבינה ובשר בסעודה אחת או בשעה אחת
- ד. גדר גבינה קשה והטעם שראוי להחמיר באכילת בשר לאחריה
- ה. גבינה קשה שלא עברו עליה שישה חודשים
- ו. גבינה שמסופקים אם עברו עליה שישה חודשים
- ז. המתנה בין גבינות צהובות של ימינו לבשר
- ח. המתנה בין בשר לחלב אצל קטנים
- ט. סיכום הדברים

א. מנהג אכילת בשר אחרי חלב בשבועות

כתב הרמ"א או"ח סי' תצ"ד סעיף ג' וז"ל: ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות, ונראה לי הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחין בליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכלי חלב, ואח"כ מאכל בשר וצריכים להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זכרון לשני הלחם שהיו מקריבים ביום הבכורים – עכ"ל.

ובדרכ"ת יו"ד סי' פ"ט ס"ק יט הביא מנהג שרבים נוהגים כן גם בזמנינו, שאוכלים מאכלי חלב תיכף אחר התפילה בשעת הקידושא רבא בלא פת, רק בדרך סעודת ארעי, ומברכין ברכה אחרונה ומפסיקים בזמן, ואח"כ אוכלים סעודת יו"ט בבשר ומסיים שם הדרכ"ת שזה המנהג הוא המובחר ויוצאים י"ח לכו"ע ע"ש.

ויש לעיין דלפי הטעם של הרמ"א, דלהכי נוהגים לאכול מאכלי חלב כדי שיצטרך להביא ב' לחמים, א"כ אלו שאוכלים רק מיני מזונות, לכאורה אינם יוצאים בזה טעמו של הרמ"א, שהרי לדבריו צריך לאכול ב' לחמים ממש, זכר לשתי הלחם שהיה במקדש, אולם באמת מצינו עוד טעמים שונים במנהג אכילת מאכלי חלב, כמש"כ המג"א ס"ק ו, שיש הרבה טעמים לזה והוא עצמו הביא טעם דאיתא בזוהר שאותן ז' שבועות היו לישראל שבעה נקיים, דוגמת אשה המטהרת מנדתה, וידוע דדם נעכר ונעשה חלב והיינו מדין לרחמים עכ"ד. ולפי טעם זה א"צ דוקא לחם, וכן לפי הטעם שכתב התורת חיים בב"מ ס"ו, שבשעה שבה הקב"ה ליתון תורה לישראל קטרגו מלאכי השרת על ישראל וכו', א"ל הקב"ה וכו' לא אכלתם בשר וחלב אצל אברהם וכו', ולכן אנו אוכלים בחג מתן תורה חלב ואח"כ בשר, לומר שאנו נוהרים בזה וכו' ע"ש.

ועוד אפשר לומר, דיתכן דאף לטעמו של הרמ"א יוצאים במנהגנו שאוכלים פת הבאה בכיסנין שנילוש בחלב, או ממולא בגבינה, דאפשר שאף זה מקרי פת ויש בה זכר לשתי הלחם, דאטו לפי טעמו של הרמ"א האם נאמר דחלות שנילושו עם מעט סוכר ודבש, שהם פסולים לשתי הלחם (דאף שהם צריכים להיות חמץ כדכתיב חמץ תאפינה ויקרא כג, יז, ונשתנו משאר לחמים, מ"מ

בנתיב החלב

בודאי שאם הושם בהם מעט דבש פסולים) האם לא יוצאים בהם ידי המנהג, הואיל ואינם ראויים לביהמ"ק, והרי לא מסתבר לומר כן, וא"כ י"ל דה"ה בפת הבאה בכיסנין, דאף בהם יוצאים המנהג, הואיל ואיקרי פת, אולם מ"מ יש לדחות ולחלק, דהואיל ולא מיקרי לחם סתם, ולא מברכים עליהם המוציא, א"כ אינם דומים לשתי הלחם של המקדש וצ"ע.

ב. ההפסקה הנדרשת בין אכילת חלב לבשר

ועל עצם דברי הרמ"א שהביא דנוהגים בכל מקום לאכול מאכלי חלב בשבועות, כתב ע"ז המג"א שם ס"ק ו דמנהג אבותינו תורה היא, אך יש לזהר שלא יבוא לידי איסור, וביר"ד סי' פ"ט נפסק דא"צ להפסיק בברכת המזון, אם אינו אוכל גבינה קשה, ויזהר ליקח מפה אחרת עכ"ל.

ובספר באר מים חיים פרשת וירא אות ח כתב בזה"ל, כי תדע אף שא"צ לשהות בין גבינה לבשר, מ"מ ברכת המזון ודאי בעינן, כדי שיהא מסעודה לסעודה, ואף שכתב המג"א סוף הל' פסח בזה"ל ועיין ביר"ד סי' פט שא"צ להפסיק בבהמ"ז בין גבינה לבשר, מ"מ המעיין ביר"ד שם ובתרו"ח כלל ע"ו, בעיניו יראה אשר ודאי צריך בהמ"ז גם בין גבינה לבשר, וזה ברור להמעייני באמת, ואפשר שטעות סופר נפל בדפוס במג"א עכ"ל. והנה מה שכתב דאפשר שט"ס יש בדברי המג"א, דבר זה קשה לאמרו מתרי טעמי, חדא דגם הא"ר העתיק דבריו והסכים עמהם, וכ"פ המ"ב בס"ק ט"ז, ועוד הוכחה דאין במג"א ט"ס, דהרי מצינו עוד במקום אחר שכתב כן המג"א להדיא, בס"ק קצו ס"ק א, שכתב שם דאם אחד אוכל גבינה ושניים בשר מצטרפין לזימון, שהאוכל גבינה יכול לאכול מלחמם, אע"פ שהוא מלוכלך מבשר, אבל אם אכל גבינה קשה אין מצטרפין עכ"ד. (וכ"כ שם בשו"ע הרב סעיף ז וכן פסק המ"ב) הרי ברור דליכא למימר דאיכא ט"ס בדבריו. ומה שכתב הבאר מים חיים דהמעייני ביר"ד שם יראה ודאי שצריך לברך ברכת המזון, הנה עיינתי שם אולם לא ראיתי פירכא לדברי המג"א, דהנה בסעי' ב שם כתב המחבר, דאם אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד, ובלבד שיעיין ידיו שלא יהיה שום דבר מהגבינה נדבק בהם, וצריך לקנח פיו ולהדיחו וכו', והרמ"א כתב דיש מחמירים אפילו בבשר אחר גבינה, וכן נוהגים שכל שהגבינה קשה אין אוכלים אחריה אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר, ויש מקילין, ואין למחות רק שיעשו קינוח והדחה ונטילת ידיים מיהו טוב להחמיר עכ"ל.

והנה אף שנכון דלדעת היש מחמירים שהביא הרמ"א בריש דבריו, לדעתם צריך לברך ברכת המזון, דמקור דברי המחמירים הם המרדכי והב"י או"ח סוס"י קע"ג, ושם איתא כן להדיא, אולם הרמ"א עצמו הרי העיד דהמנהג שנוהגים להחמיר היינו רק בגבינה קשה, ואפילו ע"ז הביא דאין למחות ביד המקילים, אף שטוב להחמיר, וא"כ בודאי דדברי המג"א מכוונים בדברי השו"ע ורמ"א, דאם אינו אוכל גבינה קשה, אז אינו צריך לברך ברכת המזון. ועוד דהרי ליש מחמירים שהביא הרמ"א, לדעתם צריך להמתין שש שעות, וכדכתב הט"ז סק"ד, ובזה ודאי לא קי"ל כן, והרי הבאר מים חיים בעצמו כתב שא"צ לשהות ביניהם וא"כ ליכא למימר דכונתו על שיטה זו.

ג. בזוהר משמע שאין לאכול גבינה ובשר בסעודה אחת או בשעה אחת

אמנם אף שדעת השו"ע והרמ"א ביר"ד הוא כנתבאר, מ"מ באור"ח סי' קע"ג, הביא הב"י בשם הזוה"ק פ' משפטים, דס"ל דאף אחר גבינה אין לאכול בשר בשעתא חדא או בסעודה חדא, ומסיק הב"י דאנו שזכינו לספר הזהר, טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף עכ"ל, הרי מבואר מדבריו דאפילו עוף אחר גבינה נכון להחמיר בזה.

אולם ראיתי בפר"ח סי' פ"ט ס"ק ט"ו שכתב וז"ל כתב בב"י באור"ח סי' קע"ג דלס' הזוהר אסור

הרב יעקב מאיר שטרן

למיכל אפילו בשר עוף אחר גבינה מיד, ושנכון להחמיר בזה, וליתא דבס' הזהר לא מיירי אלא בבשר בהמה, וכדמוכח מלשון ס' הזהר שכתבתי בריש הסימן, אבל עוף אחר גבינה, שפיר דמי, כדין הש"ס וכן אני נוהג עכ"ל. וכן הפרי תאר שם ס"ק ו', חולק הוא על הב"י, וס"ל נמי דגם להזהר היינו דוקא בבשר בהמה. שו"ר דהמהרש"ל פ"ח דחולין אות ו' כבר השיג על הב"י וכתב ז"ל ואיני יודע מה היה רואה בזה להחמיר בבשר עוף שהוא דרבנן עכ"ל.

וראיתי בכו"פ סימן פ"ט ס"ק י"ב שכתב וז"ל, הב"י הביא בשם הזהר להחמיר לאוכל גבינה אחר עוף, והפ"ח מתיר, ואין דברי הזהר נוחין, אבל מ"מ דברי ב"י אינן נוחי', רק בזוהר מיירי לאוכלו כאחד עכ"ל, והנה לא זכיתי לעמוד על כונתו במה שהשיג על הב"י, דהרי לשון הזהר שמובא בב"י שם באו"ח סי' קע"ג הוא, אשכחן דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא, או בשעתא חדא, או בסעודתא חדא וכו', עכ"ל, הרי דמפורש להדיא דאף שאינו אוכלו כאחד רק בסעודה חדא או בשעתא חדא דיש לזהר בזה, (ואולי דט"ס יש שם בכו"פ, וגם ברישא דבריו מגומגמים דכתב לאכול גבינה אחר עוף, וזה ודאי טעות וצ"ל לאוכל גבינה ואח"כ עוף).

ולעצם דברי הב"י באו"ח דס"ל דנכון לחוש לדברי הזהר"ק, בזה גם הפר"ח ס"ק ו', גם במנחת יעקב כלל ע"ו ס"ק ה' הביא בשם שיירי כנה"ג או"ח סי' תצ"ד שכתב וז"ל, ואע"פ שאני מן הנוהגין שלא לאכול גבינה ובשר בסעודה אחת, מ"מ לקיים המנהג לאכול מאכל חלב ובשר בחג השבועות, אני אוכל מאכל חלב קודם, ואח"כ אני מברך ברכת המזון, ואחר שעה אני אוכל מאכל בשר עכ"ל, ומסיק המנחת יעקב שם דנכון לנהוג כן.

גם השל"ה במסכת שבועות (ל' ע"א) כתב וז"ל, נוהגין לאכול בחג השבועות מאכלי חלב, ואח"כ אוכלים בשר לקיים ושמחת בחגך, ואין שמחה בלא בשר, אז צריך לדקדק להתקדש, בפרט ביום קדוש כזה שהוא מתן תורתנו, לעשות קינוח והדחה היטב, ולהפסיק בברכת המזון ולהמתין שעה וכו' עכ"ל. וכ"מ במשב"ז ס"ק ט"ז, שנוהגין להחמיר כדברי הזהר"ק.

וראיתי בשערים המצ"ב על קש"ע סי' מ"ו ס"ק ו', דאחר שהביא דברי המג"א דלעיל שס"ל שא"צ להפסיק בגבינה רכה ושוב הביא דעת המחמירים ומקורם דברי הזהר הנ"ל שהביא הדרכ"ת וכתב שם וז"ל, ותמיהני שלא הביא משו"ת הריב"ש סי' שפ"ד, דמבואר שם דאם יש לפניו גבינה ובשר וברך על הגבינה דאין צריך לחזור ולברך על הבשר, והובא זה בשע"ת סי' ר"ו ס"ק א' ומזה ראה לדברי המג"א, ושוב כתב לדחות ראייתו הנ"ל מהריב"ש, דאולי הוא מיירי בתבשיל של גבינה, ולא בגבינה ממש דבזה גם המחמירים מודים דמותר בלא הפסקת ברכה אחרונה עכ"ד.

אבל המעיין יראה דתמיהתו תמוה, דודאי ברור ופשוט דמדינא דהש"ס וכל הראשונים (בחולין ק"ד) אין שום איסור בבשר אחר גבינה, וכדהביא נמי הב"י את דבריהם באו"ח סי' קע"ג וכן ביר"ד סי' פ"ט, ועד כדי כך שרי הדבר, שהיש"ש שם פ"ח דין ו' ס"ל דמי שמחמיר היא בגדר מינות, וגם מהר"ם שהוא יחיד שהחמיר על עצמו היינו רק משום שבאה תקלה על ידו, ואף הש"ך פ"ט ס"ק י"ז, שכתב שאין דברי המהרש"ל מוכרחים, כונתו דרשאי להחמיר ואין זה מינות, אבל ודאי שאין שום חיוב ואיסור מדין הש"ס, וכל מה שיש לחוש בזה היינו רק מדברי הזהר"ק פ' משפטים, וא"כ אין שום מציאה בדברי הריב"ש שס"ל שאם בירך על גבינה דא"צ לברך על בשר, ופשוט שאיירי אפילו בגבינה ממש, וכפשטיה דלישנא, וא"צ לדחוק לפרשו דאיירי בתבשיל של גבינה.

ודע דלפי מה שנתבאר דלמעשה נכון לחוש לדברי הזהר, ויש להחמיר בהפסק זמן וברכת המזון גם בין גבינה לבשר, לפ"ז אף אם לא נטל ידיו לסעודת לחם, רק אכל גבינה רכה או חלב, ושוב רוצה

בנתיב החלב

לאכול בשר, דצריך להפסיק בברכת בורא נפשות, ושיהוי זמן, ורק אח"כ יאכל בשר, דכמו שמצינו להיפך, באם אכל קודם בשר, ואח"כ רוצה לאכול גבינה, דכתב הרמ"א פ"ט סעי' ב' די"א דא"צ להמתין שש שעות, רק מיד אם סילק ובירך ברכת המזון שרי, וכתב שם הש"ך ס"ק ו' דנראה דאם אכל בשר בלא סעודה, צריך לברך ברכה אחרונה מקודם, ובלאו הכי לא הוי סילוק עכ"ל, ולפ"ז ה"ה בין גבינה לבשר, דבלא ברכה אחרונה, לא הוי סילוק אלא כחדא סעודה.

וכ"כ השפ"ד ס"ק ו' ומק"מ ס"ק ו' הובא בכה"ח, וכ"כ בשו"ת מהרש"ג ח"א יו"ד סי' י"ג, וע"ש שכתב וז"ל: אמנם כמדומה לי דבזה אפילו המדקדקים אינם נוהרים כל כך (ר"ל להמתין ממש שעה) ואפשר דס"ל דמה שאמר בשעתא חדא אין הכונה דוקא על שעה שלמה שהוא אחד מכ"ד שעות ביום, אלא זמן מה נקרא שעה לפעמים בלשון הגמרא, כמ"ש רבינו יונה ברכות ריש אין עומדים עכ"ל, וזה כנראה סמך המנהג הנפוץ שממתנינים חצי שעה בין גבינה לבשר. וע"ע בתרגום פ' קורח עה"פ ואכלה אותם כרגע, "כשעה" ומשמע דשעה הכוונה מיד אחר זה. וע"ע מ"ב סי' ר"מ ס"ק נ"ד בשם יד אפרים. והנה, לפי מש"כ להחמיר כהזוה"ק בהפסק זמן וברכת המזון בין גבינה לבשר אף אם אינה קשה, א"כ ישתנה הדין לגבי צירוף זימון, דלא יכולים להצטרף, דכמו שכתב המג"א קצ"ו ס"ק א' ושו"ע הרב סעי' ז', דאם אוכל גבינה קשה אינם מצטרפין, משום "שהמנהג עכשיו" שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה, ור"ל אף שאין זה דין גמור רק מנהג כדלקמן, א"כ י"ל דה"ה לדין שאנו נוהגים כדעת הזוה"ק, דאף אחר גבינה רכה אין אוכלים בשר, א"כ אין מצטרפים לזימון.

ד. גדר גבינה קשה והטעם שראוי להחמיר באכילת בשר לאחריה

והנה מש"כ הרמ"א יו"ד פ"ט סעי' ב', דיש מחמירים אפילו בבשר אחר גבינה וכן נוהגים שכל שהגבינה קשה אין אוכלים אחריה, ואפילו בשר עוף כמו בגבינה אחר בשר, ויש מקילין ואין למחות רק שיעשו קינוח ונטילת ידים וטוב להחמיר עכ"ל. ויש לברר מהי כונתו במש"כ "שהגבינה קשה" וכדמעיינינו בספרו תורת חטאת כתב שם בכלל ע"ז דין ב בזה"ל, והאוו"ה כתב כלל מ דאם אכל גבינה שאינו ישן ששה חדשים, או שאר מיני חלב יש לנהוג כסברת הפוסקים לאכול מיד בשר אחרי ע"י קינוח והדחה ונטילה, אבל אם אכל גבינה ישנה ו' חדשים, או המתולע, מדת חסידות לנהוג כחומרת מהר"ם כי נדבק בין השיניים עכ"ל. וכן נוהגים רבים שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה כמו שאין אוכלים גבינה אחר בשר עכ"ל.

ומשמע מלשון העתקתו דטעמו של האוו"ה שיש להחמיר בגבינה קשה, הוא משום שהוא נדבק בין השיניים.

אבל דבר זה צ"ע, דבאו"ה כלל מ דין י איתא בזה"ל, אבל אם אכל גבינה ישנה שעברו עליה ששה חודשים, וכן כל גבינה המתולעת אע"פ שאין איסור בדבר "דהא אין נדבק בשיניים ואפילו אם נדבק בודאי לא מקרי גבינה כמו הבשר שבין השיניים", מ"מ מדת חסידות ופרישות ונכון לכל בעל נפש שלא לאכול אחריו בשר באותה סעודה, אפילו בקינוח והדחה לפי שממשיך הטעם שלו בפה זמן ארוך יותר מביצים המטוגנים בשומן אוזות שהעולם נוהרים מלאכול אחריה גבינה וכו' מיהו איסור ליכא, דדוקא טעם הבשר שבפה נקרא טעם, מאחר שעיקרו מיקרי בשר ושייך לגזור בו אטו בשר בחלב, עכ"ל.

הרי מבואר להדיא מדבריו דס"ל שאין הגבינה הקשה נדבק בשיניים, ואפילו אם נדבק מ"מ לא מיקרי גבינה, וכל מה שיש להחמיר מצד חסידות, זה משום שהוא מושך טעם, ודברי התורה חטאת צ"ע וכנראה שהיה לו גירסא אחרת באו"ה.

הרב יעקב מאיר שטרן

ובתורת האשם (מבעל תויו"ט) ביאר מש"כ התורת חטאת דכן נוהגים רבים שלא לאכול בשר אחר "גבינה קשה" וז"ל אחר גבינה קשה, והפכו מתוק, כי הקשה שהפכו רך, אדרבה אינו נדבק כלל, אלא קשה דאמרן, הוא שמחומץ וקשה על האדם לאכול נקרא קשה עכ"ל.

הרי דס"ל דקשה, היינו שהוא חריף ע"י שהוא חמוץ מאד עד כדי שהוא גורם קושי לאדם לאוכלו, אבל גבינה שאין בה חמיצות וחריפות כל כך, ס"ל שאינו נדבק בין השיניים, ולפ"ז מש"כ התו"ח לעיל דגבינה ישנה ששה חדשים נדבק בין השיניים, עכ"ל דזהו דוקא ששה חודשים, אבל עצם חוזק וקישוי של גבינה אם אינה ששה חודשים בזה אין לחוש כלל.

ואמנם הט"ז סי' פ"ט סק"ד פליג ע"ז וס"ל דדוקא בגבינה מתולעת יש להחמיר, משום שהוא מושך טעם, וכן אם הועמדה בקיבה שחריף וחזק (עיין משב"ז שם) אז דוקא ראוי להמתין שש שעות, דהואיל שהיא מלוחה וחזקה שהועמדה בקיבה מושך טעם, משא"כ בסתם גבינה אף שהיא קשה ונשאר בין שיניו א"צ להמתין אף שהוא יותר מו' חדשים, וראיתי בחכמת אדם כלל מ' דין י"ג שהביא בשם הט"ז להחמיר בישנה ששה חדשים ומשמע מדבריו דאפילו לא הועמדה בקיבה, אבל לא דק בזה, אולם לדינא גם הש"ך ס"ק ט"ו והפר"ח ס"ל להחמיר וכ"כ המשב"ז ס"ק ד' דראוי להחמיר.

ה. גבינה קשה שלא עברו עליה שישה חודשים

וראיתי בדרכ"ת פ"ט ס"ק ל"ד שכתב בזה"ל, ועי' עוד בשפ"ד ס"ק ט"ו שנראה דעתו כן דאפילו לא עבר עליה ששה חודשים, כל שהוא קשה ראוי להחמיר עכ"ל, אבל לענ"ד לא נראה כן, דעיין במשב"ז ס"ק ד' שכתב וז"ל ולדבריו גבינה אף שהיא קשה ונשאר בין שיניו א"צ להמתין דלא מיקרי גבינה בין שיניו, אמנם הפר"ח חולק ואמר דגבינה בין שיניו נמי מיקרי גבינה יע"ש, וכן ראוי להחמיר בגבינה קשה עש"ך אות ט"ו עכ"ל. וכונתו לומר דהט"ז הרי פסק דאפילו ביותר מו' חדשים נמי אין להחמיר (ודלא כתו"ח ואו"ה) אם אינה מתולעת או הועמד בקיבה, וע"ז כתב הפמ"ג דהפר"ח חולק ע"ז ומחמיר, ושוב ציין לדברי הש"ך ס"ק ט"ו ושם כתב וז"ל עש"ך דלא כט"ז, משום שגבינה נמי מיקרי גבינה בין השיניים וכמש"כ הפר"ח עכ"ל, ור"ל דהש"ך חולק על הט"ז ומחמיר אפילו בגבינה שלא הועמדה בקיבה אם היא קשה, אבל ודאי דזה מיירי דוקא ביותר מו' חדשים, וכדמשמע בש"ך וכ"מ בפר"ח ס"ק ט"ז ע"ש. על כן נראה פשוט שאין להחמיר בסתם גבינה שאינה ו' חדשים, אף שלפי ראות העין נראית כקשה, והרי ידוע דבימות הקיץ אם יעמוד פרוסת גבינה צהובה מחוץ לפריזידר ואינו עטוף בניילון, אז הוא יתקשה מאד תוך יום יומים, ובודאי שאין דינו כקשה ו' חדשים.

ו. גבינה שמסופקים אם עברו עליה שישה חודשים

ולא זו בלבד, אלא אפילו בגבינה שאנו מסופקים בה דשמא כבר עבר ו' חדשים, מסתבר מאד שאין לחוש לזה, שהרי אפילו עמדה ודאי ששה חדשים נמי אין זה מעיקר הדין, שהרי מקור הדברים באו"ה הנ"ל (כלל מ' דין י') ושם כתב דהוא רק ממידת חסידות ופרישות לבעל נפש ולא מדינא, וכן הרמ"א כתב "דטוב להחמיר" אבל אין למחות בהמקילים, א"כ במקום שהוא ספק ו' חדשים, ודאי א"צ להחמיר דאין זה אפילו ספק דרבנן, אלא ספק במדת חסידות דרבנן, ובפרט דהט"ז ס"ל דאפילו בודאי יש להקל, וא"כ עכ"פ במקום ספק ודאי דאפשר לסמוך עליו, וכן ראיתי בכף החיים ס"ק מ"ח שהביא לדינא בשם הדע"ק ומק"מ.

בנתיב החלב

ז. המתנה בין גבינות צהובות של ימינו לבשר

ולפי מה דנתבאר לעיל יוצא לנו להלכה דגבינה צהובה הנפוצה בינינו א"צ להמתין אחריו יותר משעה אחת, משום דגבינה קשה אינה רק אם עמד ו' חדשים דוקא, ובדרך כלל אינו עובר זמן זה עד שהוא מגיע לקונה, ועכ"פ יותר מספק לא הוי (ובזה אפשר להקל כמש"כ לעיל בשם הדע"ק ומק"מ וכה"ח) וכן משום שהועמד בקיבה נמי אין להחמיר, שהרי נתבאר לעיל דזה אמור דוקא אם הוא חריף מאד וכמו שכתב המשב"ז ס"ק ד', וכן התיי"ט בתורת האשם דדוקא אם הוא חריף מאד עד שקשה לאדם לאכלו, אז מיקרי גבינה קשה, וא"כ לפ"ז גבינה צהובה הנפוצה במקומינו, שאין בה חריפות וחמיצות כל כך, ואדרבה נוח לאכלו אין לה דין גבינה קשה. וע"ע חידושי חת"ס הנדפס בשו"ע מ' פרידמן, דאם אינה מתולעת אפילו הועמדה בקיבה אין להחמיר כלל ואינו אלא מנהג תועים... (אך במדינות שמצוי גבינה חריפה, כגון בשוויץ או צרפת, נראה שיש להחמיר בהם, וכן בא"י אם הוא מאותו סוג גבינה שהיא חריפה וחמוצה, אבל סתם גבינה צהובה רגילה אינו בגדר זה). אך כל זה אמור מעיקר הדין במקום שאין נוהגים להחמיר בזה, אבל במקום שיש מנהג ברור להמתין שש שעות, בזה יש להם להחזיק במנהגם (וי"ל שהוא משום דלא רצו לסמוך על ספק ו' חדשים שכתבתי לעיל בשם הדע"ק ומק"מ, וכיון שיתכן שהוא ו' חדשים החמירו בזה, א"נ הואיל וישנם מיעוט גבינות צהובות שהם בגדר קשה, לכן לא פליגי והחמירו בכל בתור סייג וגדר) ותבוא עליהם ברכה, אבל במקום שאין מנהג ברור, אפשר להקל בזה מדינא אחר המתנת שעה אחת. אמנם גם במקום שנוהגים להחמיר וקיי"ל דדברים המותרים ואחרים נוהגים בו איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, מ"מ מועיל בזה התרת נדרים כמבואר ביו"ד סי' רי"ד וע"ע מג"א סי' תקל"ד ס"ק ה'.

ובספר בן איש חי פ' שלח כתב וז"ל ופה עירנו (בגדאד) המנהג להמתין שעה עבור כל חודש שעבר מעשיית הגבינה, ולכן גבינות קשות שעברו עליהם ששה חדשים, צריך להמתין שש שעות אחר אכילתן כדי לאכול בשר, ובירושלים לא נהגו לחכות כלל אחר גבינה עכ"ל. מבואר בדבריו שבזמנו, עכ"פ מנהג ירושלים, היה להקל לגמרי. ובס' מעשה איש ח"ה, ע' כ"ב איתא דהגר"ח ק"ה העיד בשם החזון איש, שאחר אכילת גבינה צהובה א"צ להמתין ו' שעות אא"כ עמדה הגבינה שנה תמימה.

ח. המתנה בין בשר לחלב אצל קטנים

עוד ראוי לברר מהו השיעור שצריכים הקטנים להמתין בין אכילת בשר לחלב. והנה, דבר זה אינו מבורר בשו"ע וכן בנו"כ, אולם במאירי חולין ק"ה ע"ב כתב (אחרי שהביא פלוגתת הראשונים שנחלקו באוכל בשר האם צריך להמתין ו' שעות די"א דלא בעי שהייה) בזה"ל ומה שהביאו הם ראייה לדעתם, ממה שאמרו בפסיקתא בפרשת עשר תעשר שאמר הקב"ה למלאכים, תינוק שבישראל מקיים את התורה יותר מכם, שאם באים לאכול בשר בחלב, אינו אוכל מן החלב עד שרחץ ידיו מן הבשר, אינו כלום, חדא - דאין משיבין בהגדות, ועוד דההיא בקטן נאמרה ודרך חינוך. ויש מפרשים בה דדוקא קטן שאין כח בו לשהות שש שעות, וסעודותיו תכופות זו לזו, ועיכולם ממחר הן באסטומכא הן בין השיניים, ומקילין לומר שלא ליתן שיעור שש שעות, אלא כל שפוסק בסעודה זו וקבע לאכול פעם אחרת אפי' בתוך שש שעות, שהרי לא הזכירו כאן שש שעות אלא מסעודתא לסעודתא, ואע"פ שאין הדברים נראים, מפני שסתם מסעודה לסעודה קאמר, שהוא כשיעור שש שעות מיהא לגדול, ושאם לא כן, נתת דבריך לשיעורין, מכל מקום בעוף מיהא יראה לי לדון כן, מפני שהוא נקל להתעכל ולהפקיע שם בשר מעליו יותר משאר בשר עכ"ל.

ולכאורה היה מקום להביא מזה ראייה לומר שהמאירי לא היקל בתינוק רק בבשר עוף שהוא קל

הרב יעקב מאיר שטרן

להתעכל, משא"כ בבשר בהמה אין להקל אף לתינוק בפחות מו' שעות, אבל לענ"ד ליכא מזה ראייה, ואדרבה, מדבריו איכא ראייה להקל, שהרי לעיל כתב לדחות ראיית המפרשים דס"ל שא"צ לשהות, והוכיחו שיטתם מהא דהפסיקתא, וע"ז דחה המאירי ראייתם וכתב, דההיא בקטן נאמרה ודרך חינוך עכ"ל, ופי' דבריו דדוקא בקטן אפשר להקל שא"צ שיהיו וסגי ברחיצה בלבד, משא"כ בגדול צריך שיעור מסעודה לסעודה שהוא ו' שעות, ומש"כ בהמשך ויש מפרשים בה דדוקא קטן שאין כח וכו' ביאור דבריו הם כך, דיש מפרשים האלה ס"ל דהא דקיל בקטן דא"צ לשהות שיעור ו' שעות, זה אינו משום עצם הדבר שהוא קטן, שהרי גם בקטן יש דין חינוך, אלא הטעם דקיל בקטן הוא משום שאצלם העיכול הוא מהיר יותר, וא"כ מה שאצל גדול אורך בדרך כלל זמן רב, אצל קטן אורך פחות, משום שעיקולו מהיר יותר, ולפ"ז רצו לחדש שאפילו בגדול נמי אפשר להקל היכא שהוא רוצה לקבוע עצמו לסעודה אחרת, שהרי מסתמא כבר נעכל סעודתו הקודמת, ולדידם א"צ דוקא ו' שעות אלא שיעור עיכול שהוא מסעודה לסעודה, וע"ז פליג המאירי וס"ל שאין לומר כן, שהרי חז"ל סתמו ואמרו מסעודה לסעודה שהוא שיעור ו' שעות מסתמא לגדול, דאל"כ נתת דבריך לשיעורין, אך מ"מ מסיק המאירי דבעוף שהוא נקל לעיכול, יש לדון כן, ור"ל דבו אפשר באמת לדון להקל, אבל ודאי דכונתו אף לגדול, דבקטן כבר אמר לעיל דבו יש להקל אפילו בבשר בהמה כדמוכח מהפסיקתא.

וראייה ברורה לדברינו דכונת המאירי להקל כאן היינו אף לגדול, מהא דכתב המאירי עצמו בספרו מגן אבות דף מ"ח בזה"ל, ויראה לי להקל עוד שאף באכל עוף תחלה, אע"פ שצריך שהייה אינו צריך שש שעות, אלא כל שסעודה לסעודה אפילו בקירוב זמן, הואיל וסילק ועקר שהוא מתעכל בנקל ונפקע שם בשר מעליו, וכבר ביררנו דברים אלו בחיבורינו עכ"ל. הרי מבואר ומפורש בדבריו כנ"ל דבעוף ס"ל להקל גם בגדול.

ומצאתי בספר לקט יושר (תלמיד התרומת הדשן) שכתב (דף 35) בזה"ל, ונהג כפוסק רבי משה בן ר' מיימון, בין אכל בשר בהמה בין אכל בשר עוף, היה ממתין ו' שעות בין סעודה לסעודה כשרוצה לאכול אח"כ גבינה, אבל אין להקפיד על קטנים אם אכלו בשחרית בשר, ובצהריים גבינה, אע"פ שלא שהו כשיעור שש שעות, וגם אינו מוחה לאחרים שאינם מדקדקים במעשים, אבל לבנו היה מוחה מיד שהיה בר מצוה עכ"ל. הרי יש לנו עדות נאמנה שהתרומת הדשן ס"ל דלקטנים א"צ שש שעות אף בבשר בהמה.

עוד יש להעיר מדברי המג"א סי' רס"ט, שהביא דברי הב"י שכתב דהא דשרי להטעים כוס של קידוש לקטן בביהכ"ס אף להאומרים דאפילו איסור דרבנן לא ספינו לקטן בידים, מ"מ כיון די"א דאפילו גדול מותר לשתות דיוצא בקידוש זה, אע"ג דלא קי"ל הכי, מ"מ לקטנים שרי, א"נ כיון דאי אפשר בענין אחר שרי עכת"ד. ולפ"ז י"ל נמי בנדון דידן, דהואיל די"א דא"צ להמתין כלל בין בשר לגבינה, רק מיד אם סילק ובירך ברכת המזון מותר ע"י קינוח והדחה, והרמ"א סי' פ"ט סעי' ב' העיד שכן הוא המנהג הפשוט במדינות אלו שאין ממתנין ו' שעות רק שעה אחת, וא"כ אף דאנו נוהגים להחמיר, מ"מ בקטנים יש לסמוך על דעת המקילים, וכמש"כ המג"א בשם הב"י בדרך הראשון הנ"ל. וע"ש עוד במג"א לחלק בין אכילת איסור לאכילת היתר בזמן האיסור, ולפ"ז אפשר דה"ה בנדון דידן, וע' דע"ק סי' פ"ט ומק"מ ס"ק ב' דאם שכח והתחיל לאכול תוך ו' שעות א"צ להפסיק דאין זה איסור רק גדר עכ"ל.

והנה אף לפי הנתבאר דאין חיוב בקטן להמתין ו' שעות מעיקר הדין, מ"מ בהגיעו לגיל חינוך ובפרט מגיל ט' שנים ואילך (עיין סי' תרט"ז סעי' ב') ראוי ונכון ללמדו ולחנכו שיש דין המתנת

בנתיב החלב

ו' שעות, וכן נכון להרגילו בזה היכא דאפשר על ידי סידור זמן ארוחותיו באופן שיהי' ו' שעות מסעודת הצהריים לערב, אולם אם איתרמי שאכל סעודת הצהרים מאוחר מהרגיל, ואם יצטרך להמתין לסעודת הערב ו' שעות, אזי ישתבשו סדריו וזמן שנתו, בזה ודאי שא"צ להחמיר עליו, ואפשר להניחו לכתחילה לאכול מאכלי חלב מאחר שהוא סעודה אחרת, ובפרט אם אכל רק עוף ולא בהמה, דהוא קיל טפי וכמש"כ נמי בשבט הלוי ח"ד סי' פ"ד.

ויש מקום להעיר מדברי המאירי דלעיל שכתב לדחות הראיה מהפסיקתא "משום דאין משיבין בהגדות", על מה שכתב הנוב"ת יו"ד סי' קס"א ד"ה ומה שכתב וז"ל, ומה שהביא ראיה מן התוס' במסכת ע"ז דף ל"ג שהביא ראיה מן המדרש דסגי בהדחה ג' פעמים אני תמה עליו, ולדבריו קשה יותר, וכי זה הוא דברי בעל המדרש, והלא זהו דברי המן, והמדרש מספר מה שאמר המן, וא"כ אתמהא, וכי מהמן נלמד פסקי הלכות, אלא כיון שזהו סיפור דברי המן שאמר לאחשורוש מנהגן של ישראל אנו למדים ממנהגן של ישראל שהיא תורה עכ"ל. ולדבריו יקשה איך דחה המאירי דברי הפסיקתא דהוא נאמרה בדרך הגדה, הלא לדברי הנוב"ת כשהקב"ה מעיד מנהגן של ישראל ודאי דיש ללמוד מזה, דהרי אפילו מדברי המן ילפינן הלכה היכא שהוא מספר מנהגן של ישראל, וצ"ל דשאני הכא דלדעת הסוברים שצריך להמתין ו' שעות מדינא דש"ס, לשיטתם הפסיקתא סותרת הגמרא, וא"כ בזה לא ילפינן הלכה מאגדה, וא"כ בזה לא ילפינן הלכה מאגדה, דרך היכא שאינו סתירה לש"ס יש מקום לילף מדברי המדרש, ועיין בשדי חמד ח"א עמ' 37 ואכמ"ל.

ט. סיכום הדברים

1. הנוהגים בחג השבועות לאכול בתחילת הסעודה מאכלי חלב וגבינה שאינה קשה, ואח"כ מאכלי בשר בלי הפסק, יש להם ע"מ לסמוך, ובתנאי שיחליפו מפה ויעשו קינוח והדחה. אבל לכתחילה עדיף ונכון לקיים המנהג לאכול מאכלי חלב בשבועות, באופן שיעשה הפסק זמן שעה או לכל הפחות חצי שעה ויברך ברכה אחרונה על מאכלי החלב ואח"כ יאכל סעודה בשרית (כמש"כ הכנה"ג והפמ"ג).
2. לפי מנהגינו שאנו נוהגים כהזוה"ק שאין אוכלים בסעודה חדא ובשעתא חדא גבינה ובשר, אם אחד אכל גבינה ושניים בשר, אינם יכולים להצטרף לזימון.
3. מי שאכל גבינה צהובה הרגילה בזמנינו (שאינו חריף ומלוח מאד וכן אינו ו' חדשים) מותר לו לאכול אח"כ בשר בהמתנה שעה אחת וברכה אחרונה אחר הגבינה, כן הוא מעיקר הדין במקום שאין מנהג להחמיר. אבל במקום שברור לו שנוהגים להחמיר להמתין ו' שעות יעשה כמנהג המקום.
4. שיעור ההמתנה לקטן בין אכילת בשר לגבינה, מעיקר הדין, אף אם הגיע לחינוך, אין חיוב להמתין ו' שעות, ומותר לו לאכול ארוחת ערב אף שלא עברו שש שעות מסעודת הצהרים, ומ"מ ראוי ונכון לחנכו ולהרגילו בהדרגה היכא דאפשר כמבואר לעיל.

אברהם יהושע סג"ל הורוויץ
חבר ועדת מהדרין תנובה

הכשרת מפסטר שפיסטרו בו חלב שנחלב בשבת

שאלה:

מפסטר חלב שמפסטרים בו בימי חול חלב שנחלב בשבת באיסור, האם צריך הכשרה טרם פיסטור חלב כשר למהדרין, ואם כן, איזה הכשרה בעיניך.

המגן אברהם כתב (סימן שי"ח ס"ק א') משמע ברשב"א דהקדירה (שבשלו בה בשבת) אסורה גם כן. וז"ל הרשב"א שם, שאלה, קדרה שבשל בה ישראל לצורך חולה שיש בו סכנה, אם היא אסורה מפני שבשלו בה בשבת, או מותרת מפני שאין מעשה שבת אסורין אלא לר' יוחנן הסנדלר ולא קיימא לן כוותיה, או דילמא אסורה כיון דאיכא למיגזר שמא ירבה בה לצורך בריא. תשובה, דבר ברור הוא זה לכולי עלמא שהיא מותרת, שאפילו התבשיל עצמו מותר לערב, ואפילו לר' יוחנן הסנדלר, שלא אסר רבי יוחנן אלא בשנעשה במזיד אבל לא בשוגג, דהא קתני בשוגג יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, ודוקא בשוגג באיסור הא לחולה שיש בו סכנה מותר ומצוה לבשל לו, ואין כאן מעשה שבת באיסור, ולא אסר אפילו ר' יוחנן הסנדלר אלא במעשה שבת שנעשה באיסור, וכל שכן לר' יהודה וכל שכן לר' מאיר.

כוונתו להא דתניא (ב"ק ע"א ע"א ועוד) המבשל בשבת בשוגג יאכל (אפילו הוא עצמו ואפילו בו ביום, רש"י), במזיד לא יאכל (בו ביום, והוא הדין לאחרים), דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר בשוגג יאכל במוצאי שבת (הוא בעצמו למוצאי שבת, ובו ביום לא הוא ולא אחרים), במזיד לא יאכל עולמית (הוא עולמית, אבל אחרים אוכלים), רבי יוחנן הסנדלר אומר, בשוגג יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים.

וזהו דקאמר הרשב"א שאפילו ר' יוחנן הסנדלר לא אסר במזיד לכולי עלמא עולמית ובשוגג לעצמו עולמית ולאחרים עד מוצאי שבת, אלא אם בישל באיסור, אבל כשבישל לצורך חולה אין כאן מעשה איסור בשבת ואפילו המאכל עצמו מותר וכל שכן הקדירה. וכל שכן לר' יהודה דאפילו במזיד באיסור מותר המאכל לאחרים למוצאי שבת, ובשוגג מותר גם לעצמו למוצאי שבת, וכל שכן כשאין כאן מעשה שבת באיסור שהמאכל עצמו מותר וכל שכן הקדירה. וכל שכן לרבי מאיר שאפילו במזיד באיסור מותר לעצמו למוצאי שבת, ובשוגג מותר לו אפילו בו ביום, וכל שכן כשלא נעשה באיסור, וכל שכן שהקדירה מותרת.

מזה שהתיר הרשב"א הקדירה רק כשנתבשל בו לצורך חולה הבין המג"א בדעתו שבכל אופן שהמאכל אסור אסורה גם הקדירה.

ואם כן לר"מ אם בישל בשוגג שהמאכל מותר גם לו בו ביום אז הקדירה ג"כ מותרת אפילו לעצמו בו ביום, ובמזיד שהמאכל מותר לו ולאחרים למוצ"ש, הקדירה ג"כ מותרת אפילו לעצמו למוצ"ש. ולר' יהודה שבשוגג אסור גם לאחרים בו ביום, הקדירה נמי אסורה אפילו לאחרים בו ביום, ובמזיד שהמאכל אסור לו לעולם הקדירה ג"כ אסורה לו לעולם, אבל לאחרים שהמאכל מותר למוצ"ש אז הקדירה ג"כ מותרת. ולר' יוחנן הסנדלר בשוגג המאכל והקדירה מותרים למוצ"ש לאחרים, ובמזיד המאכל והקדירה אסורים עולמית.

נמצא שלדעת המחבר (או"ח סימן שי"ח סעיף א') שפסק המבשל בשבת במזיד אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד, ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים ולערב מותר גם לו מיד,

בנתיב החלב

סבירא ליה להרשב"א שהמבשל במזיד הקדירה אסורה לו לעולם ולאחרים מותר למוצ"ש מיד, ובשוגג הקדירה אסורה לכו"ע בו ביום, ולערב מותרת הקדירה גם לו.

וכן כתב במחצית השקל, שהאיסור הוא רק לעצמו דז"ל דהקדירה אסורה ג"כ, דהא לגבי דידיה בלוע מאיסור. הרי הא דפליטת הקדירה אסורה הוא כיון דלגבי דידיה שהמאכל אסור הרי הקדירה בלוע מאיסור, אבל למי שהמאכל מותר גם הקדירה מותרת.

וכן כתב בשלחן ערוך הרב (סימן שי"ח סעיף א') וז"ל המבשל בשבת או שעשה אחת משאר מלאכות, במזיד אסור לו לעולם ליהנות מאותה מלאכה משום קנס, וגם הקדרה שבישל בה אסורה לו לעולם, מפני שהיא בלועה מדבר האסור לו, אבל לאחרים מותר אף התבשיל במוצאי שבת מיד, ואין צריכים להמתין בכדי שיעשו אף אם בישל בשבילם, שלא הצריכו להמתין כן אלא בנכרי העושה בשביל ישראל, שאם נתיר לו ליהנות במוצאי שבת מיד יש לחוש שמא יאמר לו לעשות בשבת כדי שיהיה הדבר מוכן לו במוצאי שבת מיד וכו' ולכן הצריכו להמתין בכדי שיעשו גם לאחרים וכו', אבל אין לחוש כלל שמא יאמר לישראל לעשות לו מלאכה בשבת בשביל ליהנות ממנה במוצאי שבת מיד, ועוד שהישראל לא ישמע לו שאין אדם חוטא ולא לו.

כלשון הזה ממש כתב המשנה ברורה (סק"ה) וז"ל למו"ש מיד, ואפילו למי שנתבשל בשבילו, דלא בעינן להמתין בכדי שיעשה אלא במלאכה הנעשית על ידי אינו יהודי בשביל ישראל, משום דקל בעיניו איסור דאמירה לעו"ג, ויבוא לעשות כן פעם אחרת כדי שיהיה מוכן לו במו"ש מיד, אבל דבר שנעשה על ידי ישראל בידים, ודאי ליכא למיחש דעל ידי זה שנתיר למו"ש מיד יבא פעם אחרת לומר לישראל לבשל לו בשבת בשביל זה, ועוד שהישראל לא ישמע לו דאין אדם חוטא ולא לו.

מקור הטעמים להיתר לאחרים במו"ש מיד הם בט"ז ובמג"א, שהט"ז סק"א כתב טעם הא', והמג"א סק"ב כתב טעם הב'. וכבר ביארו האחרונים אם יש נפק"מ בין הטעמים ואכמ"ל.

אם המאכל עצמו מותר כל שכן שהקדירה מותרת. וכן כתב השבות יעקב (ח"ב סימן כ"א) וז"ל: ומהדברים אלו הוציאו אחרונים המשמעות מתשובת הרשב"א לאסור הכלי, היינו בבישולו במזיד שאסור לו התבשיל עולמית, גם הכלי הבלוע ממנו אסור לו עולמית, משא"כ למי שהתבשיל מותר לערב, כגון במזיד ולאכול לאחרים אחר שבת, גם הכלים מותרים, עיי"ש.

ובפרמ"ג סק"א עיין מ"א, וכן כתב עולת שבת (ס"ק ב') בשם הרשב"א (ז"ל שם ואם מותרים לבשל בקדירה שבישלו בו בשבת עיין בתשובת הרשב"א סימן קע"ה), ועיין יו"ד סימן קי"ג סעיף י"ו (כלים שבישל בהם הגוי לפנינו דברים שיש בהם משום בישולי גוים צריכים הכשר ויש אומרים שאינם צריכים), ומשמע לכאורה הוא הדין כאן מהני הגעלה על כל פנים, דלית ביה עיקר מן התורה וכו' ומיהו צריך ששים נגד הבלוע, דחמוד מבישולי עכו"ם, עיין יו"ד סימן קי"ג (ש"ך ס"ק כ"א) מזה (ואם נתבשל בהן בדיעבד ויש רוב בתבשיל שרי, דבישולי גוים בטלים ברוב).

והנה במשמרת הבית (בית ד' שער ד') כתב הרשב"א וז"ל בכל שאר האיסורין שאיסורן נוהג בכל זמן, מן הדין הוא שאם נבלעו בכלי שבחן אפילו נפגמו בתוך דפני הכלי שיהא אסור לבטל, משום דאיכא למגזר השתא שאם תתיר את זה שאינו בן יומו יבואו להתיר אפילו בן יומו לפי שאין פגמו ניכר, וכן בכל האיסורין, אבל חמץ שכבר עבר זמנו ואי אפשר לבוא בו עכשיו לידי איסור בדמיונו (בדומה לו), לשמואל מותר (עיין פסחים ל' ע"א), ואפילו לרב היו סבורין דהוא הדין והוא הטעם, ואמר דלא דלרב ודאי איכא למיגזר אטו מינו משום דלדידיה אפילו לאחר זמנו אסור, וזה נכון. ומעתה בין שאר האיסורין ובין בבשר בחלב לא יש כלום לחלק, ובכולן כלי שאינו בן יומו אסור

אברהם יהושע סג"ל הורוויץ

להשתמש בו לכתחלה.

והביאו הפרמ"ג (יו"ד סימן צ"ג שפ"ד סק"ג) וז"ל ואמנם הרשב"א פירש פירוש מחודש, דנותן טעם לפגם דאסור לכתחילה אטו בן יומו, היינו באיסור דשייך בכל יום גזרינן אם תתיר באינה בת יומא יבוא להתיר שיבשל איסור היום ואחר כך היתר, מה שאין כן חמץ לאחר הפסח כל ימות השנה מותר, לא שייך בחמץ שעבר הפסח הבלוע תוך הקדירה אטו יבשל היום, דהאידינא היתרא הוא, כן הוא תוכן כוונתו שם.

וכתב שם בסוף דבריו וז"ל ומעתה יצא לנו דין חדש כמו שאבאר המשל בזה, קהל שאסרו שחיטת כל השוחטין עד זמן פלוני והוזה שחיטתן כנבילה וכו', ובתוך הזמן בישלו בכלים, או אחד שנדר כל מה שישחוט פלוני בתוך אותו זמן וכדומה בנדירים שאסר על עצמו עד זמן פלוני, ובישלו תוך הזמן, שרי לאחר הזמן נותן טעם לפגם כהאי גוונא, כיון דעתה ליכא למיגזר דעתה היתר הוא כמו חמץ בפסח, וממילא הוא הדין חמץ שעבר הפסח ועבר בל יראה ונבלע בקדירה כדי נתנית טעם, אפילו הכי שרי לאחר מעת לעת וכאמור.

וכן באו"ח אהא דכתב הרמ"א (סימן תמ"ז סעיף א') מיהו כלים שנתבשל בהם מותרים לאחר הפסח ואין צריכין שבירה או הגעלה, כתב הפרמ"ג גם כן האי טעמא וז"ל אפילו בלעו הרבה חמץ של ישראל בפסח בעין, ואסור באכילה ובהנאה, אפילו הכי לא שייך למגזר אחר הפסח שאינו בן יומו אטו בן יומו, דלאחר הפסח חמץ מותר הוא, עיין מה שכתבתי בפריי ליו"ד (סימן ק"ב שפ"ד ס"ק ט"ז) בשם הרשב"א ז"ל במשמרת הבית מזה. והביאו המשנה ברורה (שם סק"ד).

ועל פי זה כתב בדעת תורה (או"ח סימן שי"ח) אם כן יש להקל גם בנדון דידן אחר מעת-לעת. וכתב שם וז"ל וכבר כתב כן הפמ"ג בא"א סימן רנ"ג ס"ק ל"ט דהכא (שגם הקדירה נאסרת) מיירי בכלי מתכות (כיון דאפשר להגעילו הוי כלכתחילה) או תוך מעל"ע.

עוד כתב שם וז"ל ועיין פמ"ג בא"א כאן סק"א (שציין למה שכתב ביו"ד סימן קי"ג ס"ט"ז, בדין כלים שבישל בהם עכו"ם, דאף להאוסרים בלי הגעלה אם כלי חרס הוא מגעילו ג' פעמים ודיו מפני שאין לאיסור זה עיקר בדאורייתא) ואם כן הוא הדין בנדון דידן (בקדרה שבישלו בה בשבת) משמע לכאורה דמהני הגעלה, ומיהו צריך ששים נגד הבלוע, דחמיר מבישול עכו"ם.

מכל זה משמע שאחר מעל"ע מותרת הקדרה שבשלו בה בשבת גם למי שנאסר המאכל אפילו בלא הגעלה, כיון שאין שייך לגזור אטו בן יומו כהרשב"א הנ"ל, אלא שהחמיר הפמ"ג בכלי מתכות כיון דאפשר בהגעלה הוי כלכתחילה. ועיין עוד פרמ"ג יו"ד סימן ק"ב שפ"ד בסופו דאולי אסור רק לבשל תוך מעל"ע במוצ"ש מיד ונשאר בצ"ע.

אבל הגאון רבי ידידיה טיאה וייל אבד"ק קארלסרוא זצוק"ל (בן הקרבן נתנאל, נולד בשנת תפ"ב, תלמיד מובהק הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצוק"ל, מודפס בספר זכרון "דרור יקרא"), כתב וז"ל ויש לספק אי כוונתו דהקדירה אף בחול אסורה כמו המאכל או דלמא דוקא בשבת הוא דאסור אבל בחול מותרת הקדירה דאינה מיכל אכלי ולדידן מסתם וכו' (עיין חולין דף נ' ע"א) ר"ל כיון דלאחרים מותר אפי' המאכל ולדידיה נאסר אף הקדירה, ותו דא"כ גם במבטל איסור דקניס לדידיה כדאיתא ביו"ד סי' צ"ט סעיף ה' תהיה הקדירה אסורה, ולא מצינו כן בשום פוסק, לכן נ"ל דהמיקל לא הפסיד וכמדומה דהעולם נוהגים היתר בקדרה בחול.

הרי דאפילו האוסרים אינם אוסרים אלא למבשל עצמו אבל לאחרים מותר למוצ"ש מיד, והמקיל שהביא מנהג העולם להיתר מתיר גם למבשל.

בנתיב החלב

אלא שעומד בפנינו מה שכתב המגן אברהם (סימן שי"ח סק"ב) וז"ל נראה לי דלמי שנתבשל בשבילו הו"ל כנ"ל שבכל אופן שהתבשיל אסור גם הקדירה אסורה. אבל מדברי הרב בית יוסף שם משמע דוקא התם חיישינן שיאמר לעכו"ם לבטלו, אבל הכא הא בלאו הכי צריך להמתין בכדי שיעשה כשבשילו עכו"ם, ולישראל לא חיישינן דאין אדם חוטא ולא לו וכו'.

נמצא דלסברא ראשונה שכתב המג"א שהתבשיל אסור גם למי שנתבשל בשבילו, אולי גם הקדירה אסורה לו, כנ"ל שבכל אופן שהתבשיל אסור גם הקדירה אסורה. אבל מדברי המג"א משמע שפסק הלכה כב"י דלמי שנתבשל בשבילו מותר, וכן משמע בפרמ"ג (א"א שם).

והנה מקור הלכה זו שקנסו גם עבור מי שנתבשל בשבילו, כתב המג"א שהוא ביו"ד סימן צ"ט סעיף ה' גבי ביטול איסור לכתחילה, שכתב שם המחבר אין מבטלין איסור לכתחילה וכו' עבר וביטלו כו' ואם במזיד אסור למבטל עצמו אם הוא שלו וכן למי שנתבטל בשבילו. וכתב הט"ז (סק"י) פירש רש"ל וכו' דהיינו דווקא שידע זה שנתבטל עבורו וניחא ליה, אפילו לא צוה אותו לבטלו, אבל אם לא ידע ממנו שרי דהרי הוא כשוגג וכו'.

ובהגהת רעק"א (שם) ז"ל ואם ביטל על הסתם למי שירצה לקנות, הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ביחוד ואסור לכולם, תשובת הריב"ש סימן תצ"ח, ונשמע מזה דאף מי שנתבטל עבורו לא ידע מזה ודלא כט"ז ס"ק י'.

והפרמ"ג (מש"ז סק"י) הביא שהפרי חדש (ס"ק י"ג) מחמיר שאפילו לא ידע מי שנתבטל בשבילו, והפרי תאר (ס"ק ט') הסכים לט"ז ורש"ל דהוה זה שנתבטל בשבילו שוגג, ואין בדין לאסור עליו. ועיין חוות דעת (חידושים סק"י) ובאר היטב (למהר"י טיקטין סק"ט) שפסקו גם כן כמהרש"ל.

והכי נמי בנדון דידן, כמו שכתב הכתב סופר (שם) וז"ל לפע"ד פשוט כיון דלמד המג"א דלמי שנתבשל בשבילו אסור כמו למי שנתבטל בשבילו שביו"ד סימן צ"ט, ושם נאמר בטו"ז ס"ק י' בשם מהרש"ל דוקא בידעתו וברצונו של מי שנתבטל בשבילו, והפרי חדש חולק עליו, וכבר הסכים עם המהרש"ל הטו"ז ופרי תאר ופרי מגדים, והכא נמי במבשל בשבת בשביל אחר, בידיעתו ורצונו של מי שנתבשל בשבילו תליא מלתא דאיסור.

וכתב שם עוד וז"ל וכל זה לפמ"ש המג"א תחלה, אבל למסקנת המג"א דלמי שנתבשל בשבילו מותר, לפמ"ש הבית יוסף ביו"ד הטעם דלמי שנתבטל בשבילו אסור דחיישינן שמא יצוה לעבד או לנכרי, וזה לא שייך כאן, ולישראל לא חיישינן שיצוה שלא ישמע לו, ועיין פרמ"ג שכתב גם למ"ש הב"י דחיישינן שמא יצוה לישראל לבטל משום דלא משמע לאינשי איסורא, אבל במבשל בשבת בוודאי לא חיישינן דאפילו לעשות איסור דרבנן בשבת לא ישמע לו עיין בו. ונקטו האחרונים עיקר כמ"ש המג"א בסוף דבריו עפ"י ב"י הנ"ל, ועיין באליה רבה ובתוספות שבת ופרמ"ג וכו'.

אלא שכתב הכתב סופר (שו"ת או"ח סימן נ'), בשאלה שם מיירי בפונדק ישראל מבשל בכל שבת ושבת עבור אוכלי שולחנו כמו בחול ויש בין האוכלים מזידים שוגגים ומוטעים) וז"ל אבל זה נראה לי פשוט דדוקא במי שמבשל במקרה בשביל אחר, גם שהוא לדעתו ורצונו, לא חיישינן שמא יצוה לאחר, דלא ישמע לו ולא שכיח, וכל כי האי לא קנסי, אבל בנדון שלנו שמבשל הפונדק בקביעות מידי שבת בשבתו לאחרים דמקפידים לאכול מבושל בן יומו, וזה פרנסתו של פונדק זה תמיד בחול ובשבת, בוודאי קנסא קנסי רבנן לאלו שנתבשל בשבילם כמו להמבשל עצמו, הגם כי בשביל זה לא יחדלו מלפשוט דהא אוכלים בשבת עצמו, אנו אין לנו אלא קנס חכמים לאסור למבשל

אברהם יהושע סג"ל הורוויץ

במזיד לעולם, שהוא הדין למי שנתבשל בשבילו בידיעתו ולרצונו כבנידון שלנו דשייך שיצוה לו בפעם אחרת, דחל עליו קנס חכמים, כנ"ל פשוט, עכ"ל.

ובאמת כבר קדמו בזה הפרי מגדים (סימן שכ"ה א"א ס"ק כ"ב) וז"ל וכ"ש במומר לעכו"ם כהאי גוונא, אם בישראל המומר מעצמו לישראל במזיד אסור למי שנתבשל בשבילו, דלא שייך אין אדם חוטא ולא לו. והובאו דבריו בדעת תורה (סימן שי"ח סעיף א' ד"ה ובדין). אלא שיש לחלק בין מומר לעכו"ם למומר לחלל שבת בפרהסיא, עיין שו"ת דבר יהושע (ח"ב סימן מ"ו) באריכות.

אלא שעל עצם יסוד המג"א שהאיסור כאן הוא משום דחיישינן שמא בפעם אחרת יאמר לעבד או לעכו"ם לבשל עבורו, חולק עליו בספר מנורה הטהורה (תלמידו של הרבי רבי בער ממעזריטש, חבר של הגה"ק בעל הפלאה, ואחיו הרבי רבי שמעלקא, הרבי רבי אלימלך, ואחיו הרבי רבי זושא) וז"ל (קני המנורה סימן שי"ח סק"ג) עוד כתב המג"א נ"ל דמי שנתבשל בשבילו הוי ג"כ כמו הוא עצמו וכו' מיהו מדברי הרב ב"י שם משמע דווקא התם חיישינן שיאמר לעכו"ם לבטלו, אבל הכא אם יאמר לעכו"ם יצטרך להמתין בכדי שיעשו, וכשיאמר לישראל לא חיישינן ע"ש, ואין לשונו מדוקדק דהא דאסרו כאן לו לעולם ע"ש, אין הטעם שלא יעשה כן פעם אחר, דא"כ בכדי שיעשו סגי, וממילא אין ענין לדברי הרב דב"י דלשם לכאן, אלא דכן יש להסתפק דלמא כאן דקנסו לו לעולם משום דעבר אדאורייתא, ממילא י"ל דמי שנתבשל בשבילו לא חשיב כמו הוא עצמו, עיי"ש עוד. והובאו דבריו בתהלה לדוד (אות ו', ז'), עיי"ש שהאריך בזה עוד.

ואם כן גם בישראל מומר אין לאסור למי שנתבשל עבורו, ודינו של הפרמ"ג והכת"ס אינם אלא לסברת המג"א שהשווה הך דהכא להלכה דביטול איסור, אבל לדעת מנורה הטהורה אין מקום להחמיר בזה.

ואפילו לסברת המג"א להשוות הדינים שע"פ החמירו הפרמ"ג והכת"ס בישראל מומר, יש לדון להקל בנדון דידן, דדוקא במעשה הפונדק שהקונים "מקפידים לאכול מבושל בן יומו, וזהו פרנסתו של הפונדק תמיד בחול ובשבת" (כלשונו של הכת"ס), ואם לא יספק להם את מבוקשם יפסיקו לאכול אצלו הן בחול והן בשבת, אבל בנד"ד שהקונים חלב תנובה אינם דורשים דוקא חלב שבת, ואם תנובה תהיה סגורה בשבת, לא יהא פוצה פה ומצפצף מצד הקונים שרוצים דוקא חלב טרי משל שבת, ובוודאי שלא יפסיקו לקנות חלב תנובה בגלל זה, וא"כ שוב אנחנו דנים אם קנסו חז"ל באופן ש"אין לחוש כלל שמא יאמר לישראל לעשות לו מלאכה בשבת". ואם כן גם אין משום לפני עור או מסייע לדבר עבירה, כיון שהקונה אינו מבקש חלב שבת דוקא, וקונה מה שיש בחנות.

עוד יש לחלק דבפונדק הפונדקאי בעצמו המחלל שבת הוא המוכר, והוא מחלל שבת עבור הקונים, לכן יש מקום לאסור לכל הקונים כאלו נתבשל עבורם, אבל בנד"ד שהעובדים המחללים שבת אינם המוכרים, והם אינם עושים בשביל הקונים, ואין להם שום ענין אם הקונה יקנה או לא, וכל מה שהם עושים הוא בעבור בעל הבית שצויה להם לעבוד בשבת, ואם כן אין הקונים בכלל "מי שנתבשל בשבילו", כי לא בשבילם הם מחללים שבת. אלא שיש לאסור לבעה"ב למכרו כיון שצויה לחלל שבת. אבל גם זה דוקא להקונה מבעה"ב, אבל הקונים בחנות עליהם אין איסור לקנות, ולבעל החנות אין איסור למכור, כיון שאינו נהנה מחילול שבת עצמו, וכל העבירה שלו הוא משום לפני עור או מסייע לדבר עבירה.

אח"כ מצאתי שני החילוקים האלו בשו"ת דבר יהושע (שם) עיי"ש באריכות.

והכתב סופר (הנ"ל) במסקנת דבריו אחרי כל האריכות כתב וז"ל ואחר הדברים האלו נקיטנא

בנתיב החלב

בקצרה דינים היוצאים לנו מדברינו, א' גם לפי מה דמשמע ליה למג"א ושתקו ליה אחרונים הבאים אחריו מתשובת הרשב"א דפליטת הכלים אסורה ואוסרת התבשיל שנתבשל בתוכה (שלדעת הכת"ס עצמו אין הוכחה לזה מהרשב"א עיי"ש), מ"מ מותר למי שלא נתבשל בוודאי עבורו לקנות מן הפונדקי מתבשילין שנתבשלו בכלים אלו, דהא לא נהנה הפונדק מבלוע שיש בכלי דבשביל זה לא יקנה ביוקר, ועיין או"ח סימן תס"ז. ב' נראה דיש להקל בפליטת הכלים אפילו למבשל עצמו מטעמים שכתבתי דרוב או כ"ע מודים דפליטה זו מותרת, ועכ"פ בדיעבד שכבר נתבשל דיש להתיר התבשיל, כעין כלי שאינו ב"י דהכלי אסור והתבשיל מותר, ועיין בהג"א שילהי ע"ז כיון דכלי אסור שוב ל"ש שיבשל בו. ג' תבשיל שנתבשל בשבת נ"ל דמותר לערבו לכתחלה וסגי בביטול חד בתרי כנ"ל להלכה, ולמעשה לא סמך לבי להקל נגד גדולי האחרונים, רק לענין פליטת כלי דמותר לבשל בקדירה לכתחילה חד בתרי, וכל שכן בכלי שדרכו להשתמש ביותר מחד בתרי, דאיכא נמי שיטת רשב"א דמותר לבטל לכתחילה בכל איסורים אפילו דאורייתא, הגם דלהלכתא לא נקטינן כוותיה מ"מ חזי לאצטרופי כאן, ויצאנו גם תשובת רשב"א לדעת המג"א.

והנה אנחנו דנים להשתמש בימות החול במפסטר שפיסטרו בו חלב שנחלב בשבת, בוודאי לכתחילה צריך הכשרה, והשאלה היא איזה הכשרה נדרשת, עלינו לקחת בחשבון כל מה שהבאנו לעיל, והוא:

אם כוונת הרשב"א הוא כהבנת המג"א לאסור פליטת הקדירה, או כדעת האחרונים שפירשו דברי הרשב"א באופן אחר, ואם זהו כוונת הרשב"א יש לדון אי קיי"ל כהמג"א. וכבר הבאנו שהגר"י טיאה חולק על המג"א וכתב "וכמדומה שהעולם נוהגין היתר בקדירה". אבל על זה יש לנו להשיב שמצאנו שרוב האחרונים הביאו דעת המג"א, וגם הכת"ס שחולק על המג"א בהבנת דעת הרשב"א לא מלאו לבו להקל נגד כל האחרונים שהביאו דבריו בסתם.

כבר הבאנו שפליטת הכלים אוסרת רק למי שהתבשיל אסורה, אבל למי שהתבשיל מותר בוודאי אין פליטת הכלים אוסרת. ואם כן יש לדון אם התבשיל אסור גם למי שנתבשל בשבילו, וכיון שהתבשיל אסור גם הקדירה אסורה, או שהאיסור הוא רק למבשל עצמו כדעת המג"א וכדבריו נקטו האחרונים כנ"ל בכת"ס. ובנידון דידן השאלה היא אם החלב שנחלב בשבת אסור גם למי שנחלב בשבילו או לא*.

ואם נחמיר כדעת הפרמ"ג שבמומר לעכו"ם יש לאסור, יש לדון אם גם במחלל שבת יש להחמיר כדעת הכת"ס, או שאין לאסור כמ"ש במנורה הטהורה הנ"ל.

ואפילו אם נחמיר במומר לחלל שבת, יש לדון אם כהפרי חדש שאוסר בכל אופן, או כמהרש"ל שאינו אסור אלא למי שנחלב בשבילו ביודעין וניחא ליה, וכוותיה פסקי ה"ט"ז, הפרי תאר, החוות דעת, והבאר היטב, והכתב סופר כתב שגם הפרמ"ג פסק כוותיהו.

ואפילו אי קיי"ל כהפרי חדש, האם נקטינן כדעת הריב"ש המובא ברעק"א שכל הקונים נחשבים כמי שנחלב בשבילם.

ואפילו לדעת הריב"ש, דלמא בנד"ד שאין דרישה מצד הקונים, והרפתנים אינם מחללים שבת בשביל הקונים, מודה ריב"ש שאין לאסור על כל הקונים.

* הערת העורך: אחד מחברי ועדת מהדרין העיר אל נכון שמכיוון שתנובה מפרידה בין חלב רגיל למהדרין, הרי שהחלב שנחלב בשבת לא נחלב עבור צרכני המהדרין שלא מוכנים לקבלו וממילא זה לא נחלב בשבילם.

אברהם יהושע סג"ל הורוויץ

ואם ננקוט בסעיפים ג' ד' ה' ו' הנ"ל לחומרא הרי לא מצאנו כל זה אלא לגבי האיסור לאכול התבשיל, אבל לענין פליטת הכלים שבעצם האיסור "אין לפנינו מי שאוסר אלא הרשב"א בתשובה" (כלשונו של הכת"ס), וגם על זה יש מפקפקים, האם נחמיר גם בזה בכל החומרות הנ"ל, ונצטרך הכשרה כמו בכלים הבלועים מאיסור.

והנה אם נחמיר בכל הנ"ל, וגם נחשוש לשיטת הפרמ"ג דחמיר קדרה שבישלו בה בשבת מקדרה שבישלו בה עכו"ם, עדיין יש לדון מה דינו של קדרה שבישלו בה חלב שנחלב בשבת.

ואם נאמר שדינו כקדירה שבישלו בה בשבת, אזי צריך להמתין מעל"ע בינו לבין פיסטור חלב מהדרין, כמו שמחמירים בבישול עכו"ם, ואם מכשירים בתוך מעל"ע צריך ששים נגד הבלוע. ואין להקל עפ"י דעת הרשב"א דכיון שעכשיו זה היתר אין לגזור אינו בן יומו אטו בן יומו, שהרי המפסטרים הם ממתכת, ובכלי מתכות החמיר הפרמ"ג דהוי כלכתחלה כיון שאפשר להכשירו.

אבל אם נקל מכח הסברות הנ"ל אזי אין צורך בהכשרה כלל.

ואפילו אם נחמיר דבעי הכשרה, אבל כדעת האחרונים הנ"ל שבמעשה שבת אין צורך בהמתנת מעל"ע, יש לצדד ולהקל בהכשרה על ידי פיסטור חלב מהדרין שלא ימכר ככשר למהדרין, וזה יחשב כהגעלה כיון שזה יגיע לטמפרטורה בו פיסטור בשבת.

וביותר יש להקל ולהתיר על ידי CIP (cleaning in place) נקיון שעושים במפעלים כשכל המכונות נשארות במקומם כמו בעת הייצור, וזה במים רותחים עם חומרים, שהחומרים פוגמים את הבלוע, והמים מגיעים לטמפרטורה גבוה יותר מטמפרטורת הפיסטור. כ"ז נלענ"ד, והשי"ת יצילנו משגיאות.

הערת העורך: יעויין במאמרו של הרב יעקב מאיר שטרן יו"ר ועדת מהדרין בחוברת בנתיב החלב א, שמביא שהיד יהודה והמטה יהודה חלקו על המג"א ולדעתם אין לאסור את הכלים, ושגם אליבא דהכתב סופר, שהוא זה שמחמיר באיסור הנאה לאחרים ממלאכה שנעשתה בשבת ע"י יהודי במזיד - אין להחמיר בכלים. וראה עוד במאמרו של הרב יעקב מאיר שטרן, שדן לחלק בין קדרה שבישלו בה בשבת ובין קדרה שבישלו בה תבשיל שנתבשל בשבל כבנידון דידן. וראה גם מאמרו של הרב שלמה זולדן בנושא זה בנתיב החלב הנ"ל.

כשרות יוגורט הקפיר¹

ראשי-פרקים:

- א. מהו הקפיר?
- ב. גרעיני הקפיר - הדיון ההלכתי
- ג. הסיבות להיתר
- ד. שאלת "אין מבטלים איסור לכתחילה" ביחס ליוגורט הקפיר
- ה. עמדת הרב י.מ. לוינגר
- ו. סיכום

בשו"ת **מראה הבזק ח סימן לב** נתפרסמה תשובה בנושא כשרות יוגורט הקפיר. וזו לשון השאלה והתשובה:

שאלה:

האם מותר להכין ולאכול יוגורט קפיר ביתי?

תשובה

- א. מותר להשתמש בגרעיני הקפיר לצורך הכנת היוגורט, ולאכול יוגורט זה מיד, במידה ומדובר בגרעינים שכבר השתמשו בהם זמן רב. למי שאינו סומך על "חלב החברות", ההיתר מותנה בכך שאת היוגורט הכין יהודי, מחלב ישראל.
- ב. המחמירים שלא לשתות מ"חלב החברות", יכולים להשתמש בגרעיני הקפיר כדי ליצור יוגורט מחלב ישראל, וממנו יכינו יוגורט שני שאותו יוכלו לאכול.
- ג. אם היוגורט שהוא מקבל עתה הכין גוי, יכין ממנו יוגורט ראשון, מהראשון יוגורט שני וכן הלאה עד הרביעי. את היוגורט הרביעי מותר לאכול.
- ד. יוגורט קפיר המיוצר בתהליך תעשייתי חייב הכשר, ככל מוצר תעשייתי אחר.

א. מהו הקפיר?

בהערות לתשובה מוסבר מהו משקה הקפיר ומהם גרעיני הקפיר היוצרים את המשקה: הקפיר הוא משקה חלב (דומה ליוגורט) שמקורו בקווקז ומופק בתסיסה חיידקית.

תהליך הייצור הוא כדלהלן: משרים גרעיני קפיר בתוך חלב, ולאחר יממה החלב הופך לקפיר. בסיום התהליך מסננים את גרעיני הקפיר ומשתמשים בהם לייצור יוגורט נוסף וחוזר חלילה.

1. המאמר כתוב אמנם על שמי אך יש להדגיש שרובם המוחלט של הדברים שלהלן הינם ציטוטים מתשובה שנכתבה בשו"ת **מראה הבזק ח. סימן לב**. ובכל אופן מכיוון שהתשובה במראה הבזק הינה קצרה ביותר וכמעט כל החומר הרב שלהלן כתוב בהערות והיה צורך לערוך מחדש את הדברים שיתאימו לחוברת בנתיב החלב הרי האחרייות על הניסוח והצורה הנוכחית של התשובה היא עלי. כמו"כ, לאחר סקירה מפורטת של התשובה הנ"ל הובאו גם דברים של הרב לוינגר בנושא זה וכן השלמה שהוספתי אני.

היחס המקובל בין הגרעינים לבין החלב הוא אחד לחמישים. אולם לא מדובר בקו ייצור תעשייתי. יתרה מזו, הכמויות משתנות לפי שיטות ההכנה שבהן נוקטים המשתמשים, מצבם של הגרעינים וכן לפי הטמפרטורות שבהן משרים אותם בחלב. לכן סביר להניח שפעמים רבות היחס הוא של אחד לשישים.

כאשר מעוניינים לשמור את הגרעינים לפרק זמן מסוים בלא להכין יוגורט חדש, משרים את התערובת בתוך כמות חלב קטנה.

גרעיני הקפיר הם צירוף של חיידקים פרוביוטיים ושמרים במטריצה של חלבונים, ליפידים וסוכרים. הצירוף המדויק של חיידקים ושמרים משתנה מתערובת לתערובת. המשקה שנוצר מוגז קלות ומעט אלכוהולי.

תהליך הייצור הראשוני של גרעיני הקפיר

קשה עד בלתי אפשרי להתחקות אחר תהליך הייצור המדויק מכיוון שהוא שמור בסוד אצל הכפריים באזור הקווקז. באחד העיתונים המדעיים מתואר התהליך כך: לוקחים שק מעור של עז, שוטפים אותו במים סטריליים וממלאים אותו בחלב פרה מפוסטר ובפלורת המעי (צמחיית המעי - חיידקים שנמצאים באופן תקין במערכת העיכול) של כבשה. במשך שתי יממות שומרים אותו בטמפרטורה של כ-25 מעלות צלזיוס ומנערים את השק כל שעה. לאחר שהחלב מתגבן מחליפים שלושת רבעי ממנו בחלב טרי. כך עושים במשך שנים עשר שבועות. במשך הזמן מופיע בהדרגה על הקיר הפנימי של השק קרום ספוגי לבן. מעבירים קרום זה לחלב פרה מפוסטר ושם מתפתחים גרעיני הקפיר. יש לציין כי אף שהם קרויים גרעינים בלשון המדעית, הם רכים כמו גרגרי קוטג'.

התרבות הגרעינים

בכל תהליך הכנת קפיר גם הגרעינים עצמם עוברים תהליך של התרבות משמעותית. כמו כן חלק מהגרעינים מתפורר ומתערבב ביוגורט. נמצא שלאחר תהליך הכנת היוגורט, הגרעינים המסוננים הם תערובת של הישנים והחדשים.

אם כן הרכיבים מהם מיוצרים גרעיני הקפיר עד כמה שידוע לנו - חלב גויים (ובהערה נכתב שם שעל פי מקורות מסוימים משתמשים גם בחלב גמלים), עור עז ופלורת המעי שודאי מגיעים מנבלות. ויש מקורות שמעידים שמשתמשים גם בתערובות נוספות הכוללות חומץ ואולי מדובר בחומץ יין. כך שפשוט וברור שהגרעינים המקוריים אסורים ואולי יש בהם גם איסור גבינת נכרים שהרי הם למעשה גרעיני גבן שנוצרו מהחלב בעזרת האנזימים שמצויים בעור ובמעי.

ב. גרעיני הקפיר - הדיון ההלכתי

מחברי התשובה שוללים את האפשרות להתיר את הגרעינים מחמת שהם אינם ראויים לאכילה מכיוון שהם ראויים להתסיס ולייצר יוגורטים ודומים בכך לשאור שאינו ראוי לאכילה והוא אסור מכיוון שראוי לחמץ בו עיסות אחרות והביאו ראיות שהלכה זו נאמרה גם בשאר איסורים ולא רק בשאור.

כל השאלה היא לגבי ה"דורות" הבאים של גרעיני הקפיר אלו שמגיעים אלינו אחרי שהם שימשו כבר לעשיית מאות ואולי אלפי יוגורטים ולמעשה לא נשאר מהגרעינים המקוריים דבר.

הנחת המחברים היא שלכאורה הגרעינים המקוריים התבטלו מזמן בגרעינים החדשים שנוצרו והגרעינים החדשים נעשו אמנם מחמת הגרעינים האסורים המקוריים אך הם גדלו על בסיס חלב

בנתיב החלב

מותר (למי שסבורים שחלב החברות איננו אסור באיסור חלב נכרים)².

בהערה ארוכה מאריכים מחברי התשובה להוכיח מדוע אין לומר איסור מחמת טעם כעיקר או מבחינת איסור מעמיד.

המחברים מביאים ראיות שאין אומרים חתיכה נעשית נבילה בספק וכאן יש ספק אם הייתה נתינת טעם או שהיה ביטול בשישים. ואף שיש חולקים על כך וסבורים שגם בספק אומרים חנ"נ הרי לדבריהם בנדון דידן אין ספק שבמהלך ייצורי היוגורט לאורך שנים רבות מאז השימוש הראשון בגרעינים המקוריים בוודאי שהיה לפחות פעם אחת שהיה שישים בחלב כנגד הגרעינים וממילא אז הגרעינים החדשים שנוצרו כבר לא היו אסורים ובמשקה הבא שעשו כבר הייתה תערובת של גרעיני איסור והיתר ואז כבר בוודאי היה שישים כנגד גרעיני האיסור ותוך כמה ייצורים נוספים לא נשאר כל זכר מהגרעינים האסורים.

לדבריהם יש להתיר גם אם אחר כך השרו את התערובת בתוך חלב קטנה שאין בה שישים כנגד הגרעינים המקוריים, מכיוון שגרעיני האיסור בטלים ברוב ההיתר, והכלל הוא שמין במינו בטל ברוב. ואף שגרעיני ההיתר נכבשים עם גרעיני האיסור, ובשולחן ערוך (יו"ד קט, ב) פסק שבמקרה כזה האיסור חוזר וניעור, מכל מקום הרמ"א שם כתב שבמקום הפסד יש להקל כדעת החולקים על שיטה זו ואין אומרים שהאיסור חוזר וניעור.

סיבה נוספת להקל היא שיש מחלוקת בראשונים אם אמרינן חנ"נ באיסור כבוש והרמ"א בתורת חטאת (סי' לח, ב) והש"ך (יו"ד סי' קלד ס"ק טז) כתבו שאפשר להקל בהפסד מרובה. ובשו"ת דעת כהן (ענייני יו"ד סי' נב) כתב שבמקום ספק אפשר לכתחילה לסמוך על המקלים.

ואף שבנדון דידן ישנו איסור ודאי של חלב גויים, מכל מקום לדעת הפרי מגדים (יו"ד סי' צז שפתי דעת ס"ק א) לא אומרים חנ"נ בחלב גויים. ועוד, שאין ודאות שלא היה מצב של שימוש רצוף בגרעינים להכנת יוגורט עד שנוצר יחס של שישים בין הגרעינים הכשרים לאסורים בלא השריה בחלב מועט בינתיים, וממילא אף זה בכלל הספק.

סיבה שלישית היא שאין אומרים חנ"נ לח בלח (כן כתבו המרדכי (חולין סי' תרצז) והרמ"א (יו"ד צב, ד)).

ראייה לשלושת היתרים אלו (ב-ד) מוצאים בטור (יו"ד סי' קלד, וראה ש"ך שם ס"ק טז שכן דעת הרבה מהראשונים), שכתב שאם נפלו מים לתוך יין נסך, אפילו נפלו מעט מעט, כיון שנתרבו המים עד שאין היין נותן בהם טעם – מותר.

והקשה שם הש"ך מדוע לא נאמר שהמים הראשונים נעשו חנ"נ, וראשון ראשון יאסר? ותיירץ בשלושת האופנים הנ"ל: שלא אומרים חנ"נ בשאר איסורין; או שלא אומרים חנ"נ בצונן; או שלא אומרים חנ"נ בלח בלח. ודברי הש"ך נאמרו אפילו אם אין הפסד כלל.

ועוד הוסיפו שאולי אין אומרים כלל חנ"נ אחר חנ"נ אחר חנ"נ שהרי בשאר איסורים לא גזרו חנ"נ אלא משום בשר וחלב, ובבשר בחלב עצמו אינם נעשים חנ"נ אלא בזמן התערובת הראשונה.

לגבי שאלת איסור הגרעינים החדשים מטעם מעמיד סבורים המחברים שיש להתיר מהסיבה

2. השאלה מתייחסת לאדם שקיבל את הגרעינים מחברים שהגרעינים גדלו אצלם במהלך יצירת הרבה יוגורטים כאלו וגם מי שנתן לשואל הוא לא יד ראשונה של הגרעינים הללו אלא אולי יד מאה ואולי אף הרבה יותר מכך ממקבל הגרעינים הראשון שהשתמש בגרעינים המקוריים האסורים.

שאינן איסור מעמיד מההעמדה השלישית ואילך, וזאת על סמך התוספתא (פסחים ב, א): "חמץ של כותיים מאימתי מותר אחר הפסח? של בעלי בתים אחר שלש שבתות של אפייה". כלומר, חמץ של כותים אסור אחר הפסח ואע"פ כן אחרי שלושה סבבים של אפייה מותר להשתמש בבצק השלישי להחמצת בצק רביעי.

בהיתר זה של העמדה שלישית האריכו בהערה שם לבאר היטב את הסוגיה ולבחון האם יש מקום להשתמש בהיתר זה בנדון דידן וכדלהלן:

בטעם ההיתר מבארים בירושלמי (עבודה זרה ה, יא): "אותה העיסה השנייה לא מאיסור והיתר מתחמצת? אמר רבי ירמיה בשם ריש לקיש מאן תנא חמיצן של כותים רבי לעזר... רבי הילא בשם ריש לקיש: ירדו לחמיצן של כותים כרבי לעזר". דהיינו שהעיסה מתחמצת מהאיסור המקורי ומההיתר החדש, והדין הוא זה וזה גורם (=זוז"ג) - מותר. אלא שבחמץ של כותיים החמירו כרבי אליעזר שזוז"ג אסור. לאחר שלוש פעמים אף רבי אליעזר מודה שמותר, כיוון שהאיסור כלה ואין כאן אפילו זוז"ג.

לפי זה בנדון דידן כיוון שהסקנו שאין לומר חנ"נ ולאסור גם את הגרעינים החדשים, הרי שכאשר תערובת גרעיני האיסור (הישנים) וההיתר (החדשים) העמידו את הגרעינים הבאים - יש כאן מצב של זוז"ג ומותר. ממילא אין צורך להמתין אפילו שלוש פעמים מדין מעמיד.

אולם תוספתא זו נפסקה בעיטור (חלק ב הלכות ביעור חמץ) וברבינו ירוחם (נתיב ה חלק ה) כפשוטה וללא הסבר הירושלמי. ולפי דבריהם כתב הבית יוסף (יו"ד סי' קטו): "ויש ללמוד מכאן למי שעבר והעמיד חלב בחלב חמוץ של גוים ולקח חלב זה והעמיד בו אחר ומהאחר אחר - שמותר ליקח מחלב שלישי זה ולהעמיד בו חלב אחר ואוכלו, דלאחר שלוש פעמים כבר כלה חלב של גוים".

הבית יוסף (שם) הבין שפסיקת רבינו ירוחם והעיטור אינה מסויגת כפי שסייגה הירושלמי, ונכונה אף בחלב גוים. נמצא שבנדון דידן אין להתיר מיד מחמת זוז"ג ורק אחרי שלוש תערובות יש להתיר (יש להקשות על הירושלמי והפוסקים מדוע לא נאמר חנ"נ? ראה בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו סי' עג). ונראה לתרץ שאדרבה, מהברייתא יש ללמוד חומרה זו שאומרים חנ"נ מחמת המעמיד. לדעת הירושלמי חומרה זו שייכת דווקא בחמץ של כותים, ולדעת הבית יוסף היא שייכת אף בחלב גוים. התוספתא מלמדת אותנו שלא נאמרה חומרה זו אלא כאשר אפשר עדיין לומר שזוז"ג, כלומר שהאיסור המקורי עדיין גורם לחלק מהתהליך, אך כאשר כלתה השפעתו - אין להחמיר עוד).

אמנם הקשו קדמונים מדברי הראב"ן (סי' ח הובאו דבריו במגן אברהם סי' תמב ס"ק ט) שכתב שדבש שנתחמץ בשמרי דבש, ואותו דבש הוא רביעי או חמישי לדבש שנתחמץ בשמרי שכן - אסור להשהותו מטעם שמעמיד חשוב כאילו הוא האיסור עצמו. ולכאורה היה צריך להתיר שם מטעם זוז"ג (ראה בספר מקור חיים סי' תמב ביאורים ס"ק ו ובמגן האלף סי' תמב ביאורים ס"ק ו שדנו בדברי הראב"ן מדוע אין בזה משום זוז"ג, אך דבריהם אינם עולים יפה עם מה שכתב הבית יוסף הנ"ל).

וכן הקשה באליהו זוטא (סי' תמז), ונשאר בצ"ע אם אפשר להקל כבית יוסף שהרי הראב"ן לא השתמש בקולא זו גבי חמץ. וכתב ששאל את ר' משה כהן מירושלים והוא תירץ שיש לחלק בין חמץ, שאסור במשהו, לבין שאר איסורים. אך האליהו זוטא הקשה על דבריו שהמעמיד אינו מתבטל לעולם אפילו באיסורים שאינם אוסרים במשהו. המנחת יצחק (חלק ו סי' עג) הסיק

בנתיב החלב

מחמת זה שקולת הבית יוסף ורבינו ירוחם לא התקבלה אלא באיסורי דרבנן קלים כגון חלב גויים וחמץ שעבר עליו הפסח, אך לא באיסור חמץ בפסח ואיסורי תורה אחרים. בדומה לזה, לדעת שולחן ערוך הרב (או"ח תמב, י) יש לחלק בין איסור שיש לו עיקר מן התורה לאיסור שאין לו עיקר מן התורה. הירושלמי והבית יוסף אחריו התיירו בחמץ שעבר עליו הפסח שאין לו עיקר מן התורה, וכן בחלב של גויים, ואילו הראב"ן אסר בחמץ לפני הפסח שיש לו עיקר מן התורה.

ולפי זה יש להחמיר בקפיר, שהרי גבינות הגויים נידונות לכל הפחות כאיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה (ש"ך יו"ד סי' קי, כללי ספק ספיקא, ס"ק יז-יט).

גם מדברי היד יהודה (סי' פז בפירוש הארוך ס"ק כו) נראה שיש לאסור, שהרי כתב שיש לחלק בין מקרה שהמעמיד אינו אלא זרז לתהליך שהיה יכול להתרחש באופן טבעי, כמו החמצת עיסה או גיבון גבינה, שכל עיסה וחלב נעשים לשאור וגבינה אם משהים אותם זמן רב, ולכן בזו"ג מהסוג הנ"ל אין האיסור ניכר. לעומת זאת מעמיד שיוצר תהליך שאינו יכול להתרחש אלא באופן מלאכותי, כהתססת הדבש, שאין הדבש מחמיץ מעצמו לעולם, מכיוון שרק הגורם הראשון גרם לכל התהליך - אנו דנים כאילו האיסור הראשון נמצא בכל התערובות מכאן ואילך והוא אוסר (הדבש הוא חומר משמר טבעי כמבואר בגמרא (בבא בתרא ג ע"ב) שהורדוס טמן תינוקת בדבש במשך שבע שנים. וראה הסבר נאה במאמרו של הרב יוסף מרדכי זילבר, השימוש במחמצות שמקורן בחלב גויים, בנתיב החלב, חלק א עמ' 61). ולפי זה בנדון דידן לא יהיה היתר לקפיר, היות שיוגורט כזה לא היה נוצר באופן טבעי אלמלא המעמיד הראשון.

אולם הדגול מרבבה (יו"ד סי' קטו על ה"ט"ז הנ"ל) יישב את הסתירה בין הבית יוסף לראב"ן. הראב"ן דן כשידוע בוודאי שהעמיד את הדבש בחמץ, ואילו הבית יוסף היתר בחלב גויים שאינו אסור אלא מספק (וצריך לומר שגם שאור של כותים אינו אסור אלא מספק, שמא לא אפו בשאור זה בשביעי של פסח שלנו). ולפי זה, גם בנדון דידן יהיה היתר בהעמדה שלישית.

כמו כן, בשו"ת פנים מאירות (חלק א סי' קז) דחה את דברי הראב"ן מפני דברי הירושלמי והתוספתא הנ"ל, ואף שלא מלאו ליבו להתיר את הדבש בשתייה בפסח, "אבל לשהותו נראה דמותר". ובאמת בשולחן ערוך הרב (הנ"ל) כתב שיש לסמוך על דבריו אפילו לשתות בפסח אם משום שלא נתיר לו לשתות יהיה לו הפסד מרובה. וכן פסק בערוך השולחן (שם, כב).

עוד יש לומר שאף הראב"ן היה מקל בנדון דידן, שכן כל הסיבה שלא קבלו את דינו של רבינו ירוחם בדינים חמורים היא מפני שהכלל שאומר שאחר שלוש פעמים כלה האיסור המקורי אינו ודאי מבחינה מציאותית, וממילא אין לסמוך עליו אלא באיסורים קלים. אולם בנדון דידן, שברור לחלוטין שגרעיני האיסור כלו לגמרי ופנים חדשות באו לכאן, לא נאמרה החומרה של מעמיד. ויש להוסיף לכך שפשטותם של דברי הירושלמי מורים שמותר מיד, ואדרבה הבית יוסף הוא המחמיר.

ג. הסיבות להיתר

ואם כן מסקנת המחברים היא שיש להתיר את היוגורט מכיוון שלא אומרים חנ"נ וממילא האיסור לא נותן טעם; ואף לאוסרים אין זה אלא מדרבנן; ועוד שלא ברור שיש לפנינו איסור כללי; ואף אם במקור ישנו איסור - הרי איסור זה עבר מזמן מן העולם בהעמדות רבות; ואף האוסר בהעמדות רבות יתכן שיתיר כאן שאינו אסור אלא מפני הספק; ואף האוסרים כשיש לאיסור דרבנן עיקר מן התורה הקלו בהפסד מרובה ולא קבעו מסמרות בדבר.

לגבי היחס בין הבית יוסף שהתיר רק את התערובת השלישית של החלב שהוחמץ בחלב גויים,

סבורים המחברים שכאן אין צורך בשלוש פעמים מכיוון שבניגוד למקרה של הבית יוסף שם השתמשו בחלב האסור עצמו, הרי שלצורך יצירת הקפיר אין משתמשים בחלב האסור, אלא רק בגרעיני הקפיר המסוננים. בגרעינים עצמם אין איסור חלב גויים, שהרי חלב טמא אינו מתגבן. עם זאת, אף שמסנן את גרעיני הקפיר, אי אפשר לסננם לגמרי ועל כרחך חלק מהחלב האסור נכנס לחלב החדש יחד עם גרעיני הקפיר. ואף שמעט חלב זה מתבטל בחלב החדש, מכל מקום אין מבטלים איסור לכתחילה.

על כן נראה שלא יאכל מהיוגורט הראשון שמכין בחלב ישראל, אבל יכול לאכול מהיוגורט השני.

ד. שאלת "אין מבטלים איסור לכתחילה" ביחס ליוגורט הקפיר

אלא שלכאורה יש לאסור לתת את הקפיר שנלקח מגויים ולתתו לתוך חלב שלנו, אף שאינו אוכל אלא את היוגורט השני, שהרי גורם בזה לבטל את חלב גויים האסור המעורב בין גרעיני הקפיר, ואין מבטלים איסור לכתחילה (ראה שולחן ערוך יו"ד צט, ה) ואפילו באיסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה אין מבטלים, וכל שכן באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה שאסור להנות מביטול זה גם בדיעבד (ראה בית יוסף שם). כך גם דייק בכנסת הגדולה (הגהות בית יוסף יו"ד סי' קטו אות נט) מדברי הבית יוסף (יו"ד סוף סי' קטו), שהתירו להעמיד בחלב השלישי רק בדיעבד. וכן כתב גם ביד יהודה (סי' פז ס"ק כו סוף ד"ה כתב הבית יוסף). ראה גם בדרכי תשובה (סי' קטו ס"ק מט).

ברם, המהרי"ט צהלון (סי' פא) התיר להעמיד חלב ישראל על ידי חלב גויים אפילו בתערובת ראשונה, וכתב שלא שייך לומר שזהו ביטול איסור לכתחילה מכמה טעמים: ראשית, שאין כאן ודאי חלב טמא אלא רק ספק; ועוד שאינו חפץ לאכול את החלב הטמא, "ולא אמרינן אין מבטלין איסור אלא בדבר שחפץ בו ורוצה להתירו ומרבה עליו להתירו ולבטלו, אבל בכהאי גוונא אינו חפץ בו ואדרבה קץ בו – לא מקרי ביטול איסור לכתחילה".

ואף שהקשה על דבריו ביד יהודה (שם) שמכל מקום אין לבטל איסור לכתחילה גם כשאין כוונתו להתירו, יש לומר שזה דווקא אם אוכל את התערובת הראשונה, כמו שהתיר המהריט"ץ, אבל אם אין כוונתו לאכול את התערובת הראשונה, מדוע יהיה אסור לערב? והלא חלב גויים נאסר רק באכילה ולא בהנאה. ואמנם נאסור את התערובת באכילה כדין מי שביטל איסור במזיד, אך אין תערובת זו אסורה בעצם, אלא רק באיסור גברא לאכול ממנה. ולכן יוכל להעמיד בה את התערובות הבאות, ואז אינו מבטל איסור אלא היתר.

כעין מחלוקת זו, אם מותר לבטל איסור כשאינו רוצה אלא ליהנות ממנו באופן המותר, מצאנו גם במקום אחר: הפרי תואר (סי' צט סוף ס"ק ח) כתב שאין לבטל איסור כדי להאכילו לגוי, כגון שהיו לו שתי חתיכות של היתר ורוצה להניח לפני הגוי שלוש חתיכות, שאין לערב חתיכה של איסור עמהן, שהרי סוף סוף מבטל איסור, אך ר' דוד פארדו במזמור לדוד (מהד' ליורנו עז ע"א) חלק וכתב: "דכל שאין כוונתו לבטל האיסור, אף על גב דודאי מתבטל ממילא – בזה לא מיקרי מבטל איסור לכתחילה... והכא נמי אין כוונתו לבטל האיסור, אלא להרבות הדרון לגוי, ולגבי הגוי ליכא איסור כלל, דגוי אכיל נבילה".

אמנם אפשר לומר שאף הפרי תואר יודה שבנדון דידן יש להתיר, שהרי אין בחלב גויים אלא איסור דרבנן, והוא אסור שם בביטול איסור דאורייתא. והחילוק מבואר, שדווקא באיסור דאורייתא, שהוא איסור חפצא - אין לבטל, שאם יעשה כן נמצא שהוא מכשיר את מה שהתורה אסרה. אבל

בנתיב החלב

איסורי דרבנן אינם אלא בגברא (עיינן נתיבות המשפט חו"מ סי' רלד, ביאורים ס"ק ג). ממילא כשהוא מבטל בדרך אגבית – אינו מבטל איסור בחפצא, ואף הגברא כבר ראוי היה ליהנות מאיסור זה באופן המותר. ועוד שבנדון דידן אפשר לצרף להיתר את דעת המקלים בחלב החברות (ראה אגרות משה יו"ד חלק א סי' מו-מוט).

לגבי האמור בתשובה בסעיף ג' שאם הוא מקבל את גרעיני הקפיר מגוי יש כן להקפיד על שלוש העברות ולהתיר רק מהיוגורט הרביעי מסבירים המחברים שהבית יוסף התיר לשנות רק מהחלב הרביעי ואילך. ועל פניו גם כאן יש להתיר רק מהיוגורט הרביעי ואילך, משום שלקפיר שהכין גוי יש דין גבינות גויים.

אלא שעדיין יש לחלק ולומר שלקפיר שבדורות ההמשך אין דין גבינות גויים אף אם יצרוהו גויים, היות שאופן הייצור של דורות ההמשך אינו מאפשר העמדה בקיבת גויים בניגוד לגרעינים המקוריים שאותם יש לאסור משום גבינות גויים. ואין לחוש שהגרעינים שבידו הם הגרעינים המקוריים שזה חשש רחוק מאוד. וכשם שהתירו חמאה של גויים במקום שלא נהגו בה איסור (ראה שולחן ערוך יו"ד קטו, ג), שמכלל חלב גויים האסור יצאה ולכלל גבינת גויים האסורה לא באה.

דומה הדבר למה שהתיר הפרי חדש (יורה דעה קטו, ס"ק כא) את נסיובי דחלבא של גויים ואת גבינת הריקוטה שמכינים אותה מתוצרי הלוואי של ייצור גבינה, ושהכנתה לעולם אין משתמשים בעור קיבת נבילה. ואף שבמזמור לדוד חלק על דבריו, זה מפני שבריקוטה מעורבת גם גבינה רגילה (ראה דרכי תשובה סי' קטו ס"ק ל), אבל כאן יש לומר שגם לדעת המזמור לדוד אפשר להקל.

אולם אפשר לטעון שהקפיר הראשון מיוצר על ידי העמדה בקיבת נבילה, ואף שכל דורות ההמשך אינם נוצרים באופן זה, מכל מקום היות שעל מעט מהקפיר חלה גזירת חז"ל בגבינות - חלה הגזירה על כל הקפיר, ואף שרק מיעוט קטן נוצר באופן האסור. והמחברים מסכמים שאף שנראים דברי המקל, מכל מקום מכיוון שאין כמעט הפסד אם נחמיר לומר שמותר לשנות רק מהיוגורט הרביעי, נראה שכך יש לנהוג וכאמור לעיל, באופן זה אין משום ביטול איסור לכתחילה.

עד כאן מסקנת מחברי התשובה בשו"ת מראה הבזק.

ה. עמדת הרב י.מ. לוינגר

מסקנתם להיתר מוסכמת גם על הרב לוינגר שהעביר לי את הדברים הבאים שפורסמו או נתפרסמו כבר בספרו מאור לכשרות:

אחד החומרים הפרוביוטיים החשובים הוא היוגורט. הבקטריות יוצרות היוגורט מסוגלות לעבור את הקיבה כמעט ללא נזק ולהתיישב במעיים. מדובר בסוג בקטריות השייכות לקבוצת הלקטובצילוס המחמצנות את סוכר החלב בצורה מיוחדת. כיצד הופרדו בקטריות אלה ומאיזה חומר הן באו לא ידוע. ידועה זהותן ודרך פעולתן. הן נמצאות במעי האדם ואם הגיעו משם לא ידוע. מגדלים אותם מזה מאות שנים בחלב.

מבחינת ההלכה, אם גדלו את בקטריות היוגורט במשך ארבעה דורות בחלב ישראל, אין סיבה לאוסרם.

הקפיר ידוע כאחד הפרוביוטים היעילים בהפרעות עיכול. גם הוא חלב שהוחמץ באמצעות בקטריות. כיצד מופק הקפיר, לא ידוע לנו. היום הוא מופק מתרכובת אם, שהוכנה אף היא מתרכובת אם וכו'. תרכובת האם הראשונה הוכנה כנראה מתוכן מעיים שהוכנסה לחלב בחמת עור. מה היה תוכן

המעיים, האם היה מדובר בעור המעיים או רק בתוכן לא ידוע. כמו כן לא ידוע לנו מה היתה חמת עור זו. האם היתה מעור קיבה או עור חיצוני, עור לח או יבש. לפי התיאורים הנמצאים בספרות, הדברים לא ברורים. מאז הוכנה תרכובת האם עברו הרבה, אולי למעלה ממאה, שנים. גם לא ברור, נשאר בסוד מגדלי הצאן והבקר בהרי הקוקז, אם נעשתה פעם אחת תרכובת האם, או שהיה זה תהליך מקובל לעשייתו. תרכובת האם היא פטרית הקפיר, שהיא תרכובת בקטריות, עם חמרים שמקורם בעמילן, סוכר החלב ועוד. פטרית הכפיר מסוגלת ליצור קפיר ולהמשיך להתקיים ולפעול שוב ושוב. חמרי היסוד שהופקו לפני עשרות (כנראה אפילו מאות) שנים היו כמויות קטנות הנמדדות בגרמים בודדים. פטריות הקפיר שגודלו בחלב מגיעות ליותר ממאה גרמים. גם היום מספיק לקחת גרם בודד וניתן ליצור ממנו פטרית קפיר בגודל של מאה גרם. (ייתכן שבגודל מסוים הפטריה מתחלקת).

החומר שהופק ממעי הבהמה לא היה משהו כמו הקפיר. לכן אין סיבה לאסרו, כי בוודאי התבטל. הוא נוצר בהשפעת חמת העור. אם חמת העור היתה מעור או מעור קיבה, כנראה חסר משמעות, כיון שלא מדובר בקיבת עגל יונק, אחרת היתה נוצרת גבינה. אם כך, אין בעור אנזים ספיציפי, אלא משהו כללי של העור. ביחד נוצר הקפיר.

האיסור העיקרי יהיה כמו ביוגורט, חלב עכו"ם. גם כאן תהיה האפשרות לגדל מספר דורות בחלב ישראל.

אנליזה של הקפיר מראה במידה מסויימת את ההשלכות ההלכתיות. החומר החי בתוך הקפיר מורכב מבקטריות ופטריות בהרכבים מסויימים. הללו בונים ביחד עם חמרים פרהביוטיים (בעיקר רב סוכרים), כנראה בנוכחות חמרים הנמצאים בעור, את פטרית הקפיר. החומר העיקרי הם היצורים הצמחיים, בקטריות ופטריות הנמצאות באופן טבעי במעיים. אל המעי מגיעים כל החמרים הללו דרך המזון ובטבע, כנראה, מעי הכבש או הבקר ממלא את מקום העור כמפעיל, אבל לא כיוצר את הפטריה. הפטריה הנראית לעין בתוך החלב היא משהו שנוצר במעין שיתוף כל הגורמים הללו. היא מתפתחת וגדילה בתוך חלב ויוצרת את המשקה או הדייסא הנקראת קפיר.

החמרים הנמצאים בפנים הם חמרי פסולת הנמצאים במעי הבהמה ואינם ראויים למאכל כלב. לכן הבעיה של אוכל לא כשר אינה קיימת. בתעשייה לא משתמשים בפטרית הקפיר אלא באבקה המיוצרת ממנה. אבקה זו שוב אינה ראויה למאכל כלב ולכן בוודאי שמשקה זה אין בו שאילה.

עד כאן דברי הרב י.מ. לוינגר שליט"א.

1. סיכום

ולסיום אוסיף שאולי יש לדמות את המקרה של גרעיני הקפיר שמצמיחים גרעינים חדשים בכל ייצור של יוגורט להלכה שנפסקה ברמב"ם הלכות מעשר פרק ו':

"הזורע את הטבל בין דבר שזרעו כלה בין דבר שאין זרעו כלה אם אפשר ללקטו קונסין אותו ומלקטו, ואם צמח אין מחייבין אותו לעקור והגידולין חולין, ואם היה דבר שאין זרעו כלה אפילו גידולי גידולין אסורין עד שלש גרנות והרביעי מותר".

מתוך הלכה זו נראה אמנם שגם אם נתייחס לגידולי הגרעינים כדבר שאין זרעו כלה הרי שדור רביעי של הגרעינים אמור להיות מותר.

מהתאור של ייצור יוגורט הקפיר עולה שכל פעם מתווספים גרעינים חדשים ולאחר ייצור הקפיר

בנתיב החלב

כאשר מסננים את הגרעינים על מנת לשומרם לייצורים נוספים - ישן וחדש מעורבים. לא ברור האם המשמעות היא שמהגרעינים הישנים צמחו עוד גרעינים חדשים והישנים נשארו כמות שהם, או שמא הגרעינים הישנים גם הם התפתחו והשתנו ולמעשה הם לא אותם גרעינים ישנים ובדומה לתהליך של גידול צמח או התרבות חיידקים או תאים המתחלקים שוב ושוב ובאופן זה הם גדלים ומתרבים.

אם יש כאן התפתחות בדומה לצמח הרי שיש לדון כאן בדומה לגידולי הטבל אך גם אם מה שקורה בפועל הוא שהישנים נשארים כמות שהיו ונוספו גרעינים חדשים שרק הם צמחו מהגרעינים המקוריים הרי תמיד חלק מהגרעינים מתפוררים ונשארים בתוך היוגורט ולכן מן הסתם אחרי כמה עשרות שימושים סביר להניח שהגרעינים הישנים כבר התבטלו בחדשים או נעלמו לחלוטין ואם החדשים מותרים אחרי ארבעה דורות הרי שבסופו של דבר גרעיני הקפיר יהיו מותרים.

אלא שאם הגרעינים גדלו על בסיס חלב שלא מפוקח בעת החליבה הרי למי שסובר שחלב שאינו מפוקח אסור גם בימינו אז הגרעינים החדשים אף הם אסורים מכיוון שהם נוצרו כתוצאה משני גורמים ששניהם אסורים ואין הדבר דומה לצמח שהתפתח בתוך אדמה או מצע גידול שכולו היתר. לעומת זאת אם הם גדלו על בסיס חלב ישראל או על בסיס חלב שלא מפוקח אך למ"ד שבימינו חלב כזה לא נאסר הרי שיש כאן גורם אחד של היתר וגורם אחר של איסור ואז יש מקום לראות את הגרעינים החדשים כהיתר ובדומה לגידולי טבל.

ואם אמנם כך, הרי לאחר כמה ייצורים סביר להניח שאין כבר כמות של גרעינים ישנים שמספיקה להעמיד את היוגורט בפני עצמו ויש צורך גם בגרעינים החדשים שנוצרו ואז היוגורט שנוצר מהיתר ואיסור יהיה מותר מטעם זה וזה גורם.

אלא שיתכן וכאן לא מספיקות שלוש העברות כי רק לאחר שלוש העברות נוצרו גרעיני היתר אך מכיוון שנותרו גם גרעינים ישנים שאסורים ומכיוון שגרעינים אלו מתערבים בחלקם ביוגורט ולא רק מעמידים אותו הרי שיש לוודא לא רק שבגרעיני האיסור לא יהיה מספיק בכדי להעמיד את היוגורט אלא שגרעיני האיסור יעלמו כתוצאה מהתפוררותם אט אט לתוך היוגורטים שנעשים וזה כנראה יקרה רק לאחר עוד כמה וכמה העברות ואולי כמה עשרות העברות.

הרב דוד אייגנר
מכון התורה והארץ

קצירת תחמיץ בשמיטה למאכל בהמה מזני חיטה*

ראשי פרקים:

- רקע
- שאלה
- א.** נתינת מאכל אדם לבהמה
- ב.** איסור ספיחין
- ג.** קציר מוקדם
- סיכום

רקע

בישראל נזרעים שני קווי חיטה מרכזיים, קווי חיטה לאפייה וקווי חיטה לתחמיץ. לכל קו יש זנים המיועדים לו, אם כי לעתים בשל שיקולי עלות או צרכים שונים, זני האפייה משמשים גם לתחמיץ.¹ בשנת 2012 נזרעו בארץ כמיליון דונם חיטה, שבע מאות וחמישים אלף דונם נזרעו לצורך גרגירים (אפייה) ומאתיים חמישים אלף דונם נזרעו לצורך תחמיץ.

שאלה

באחד היישובים זרעו בערב השמיטה זן מסוים של חיטה לתחמיץ (זן איילון), באופן שאין בו איסור ספיחין.² חיטה זו השתבלה,³ וחלק מהגרעינים בשיבולים הגיעו לשלב הדונג. שלב זה על פי דעות רבות מוגדר 'הבאת שליש',⁴ בשלב זה החיטה כבר ראויה למאכל אדם, אם כי בשעת הדחק. השאלה היא האם מותר לקצור את החיטה הזו לצורך מאכל בהמה. יש לציין כי במשק זה יש 'מרכז מזון', שמספק אוכל לבעלי חיים ברציפות במשך כל ימות השנה, ומטרתם בזריעת החיטה הייתה אפוא רק עבור 'מרכז המזון' בלבד, ולא לשם ייצור גרעיני חיטה.

א. נתינת מאכל אדם לבהמה

אין לתת לבהמה מאכל שמיועד לאדם, כפי שמובא בתוספתא⁵ וב'תורת כהנים',⁶ וכן פוסק הרמב"ם (הל' שטור"י פ"ה ה"ה): 'פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות'. בטעם הדבר כתב הראב"ד ב'תורת כהנים', שאין לתת מאכל אדם לבהמה 'מפני שהוא

* פורסם בבטאון אמונת עתך מס' 108.

1. מקרים הפוכים (זני תחמיץ לצורך אפייה), כמעט אינם מתרחשים, בשל העובדה כי אינדקס הגלוטן בזנים המיועדים למספוא נמוך (קרוב ל 40%), ולכן אין כדאיות כלכלית בשימוש בגרעיניהם למאכל אדם. תודתי נתונה לרב עמיחי על הערותיו לתשובה זו.
2. כגון שינוי מחזור זרעים, כמו כן מכיוון ש'הבאת השליש' של החיטה נעשתה לאחר ראש השנה של השמיטה, יש בה קדושת שביעית.
3. השתבלות היא השלב שבין הפריחה להבשלה המלאה של החיטה.
4. ראה בהרחבה במאמרנו 'תחמיץ דגן בפסח', אמונת עתך 86, עמ' 53-71.
5. תוספתא שביעית (ליברמן) פ"ה, ה"כ.
6. בהר פרשה א, א: ז 'ואכלו אביוני עמך הראוי לאדם לאדם, והראוי לבהמה לבהמה'.

בנתיב החלב

כמפסיד'. הגרש"ז אוירבאך⁷ מדייק מלשונו של הרמב"ם, שכותב 'פירות המיוחדים', שאיסור ההפסד הוא רק בפירות המיוחדים למאכל אדם, שזהו ייעודם, ולכן אם נותנים אותם לבהמה במקום לאדם יש בכך הפסד. אך מינים שאינם מיוחדים לאדם, על אף שהם ראויים לו, מותר לתת אותם לבהמה.⁸ וכן במקרה שבו אנו עוסקים, החיטה שנזרעה מלכתחילה לא היתה מיועדת כלל למאכל אדם, שהרי מדובר בזן המיועד למספוא, ומטרת זריעתה הייתה עבור בהמה. במקרה זה אין בקצירה למאכל בהמה משום הפסד מאכל אדם, וניתן לקוצרה לצורך בהמה גם בשלב שייתכן שהיא ראויה למאכל אדם. ייתכן גם לומר שזן חיטה שמיועד לכתחילה גם לאפייה וגם לתחמיץ (כגון זן שפע), שנזרע לצורך מאכל בהמה, גם בו אין איסור הפסד של מאכל אדם. זאת משום שמטרתו הייתה לבהמה. ראה לכך ניתן למצוא בדברי המשנה,⁹ שפול המצרי שנזרע בערב השמיטה ונאסף בשמיטה, שמשמש הן לירק והן לזרע, הגדרת שייכותו לשנה השישית או לשנת השמיטה תלויה בכוונת הבעלים; וכן פוסק הרמב"ם (הל' שטו"ו פ"ד הי"ד):¹⁰

פול המצרי שזרעו לזרע בששית ונגמר פרוי קודם ראש השנה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית, ואם זרע לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית, וכן אם זרעו לזרע ולירק אסור.

דהיינו, מין שיש לו שני ייעודים מקבילים (גם לזרע וגם לירק), שייכותו לשמיטה תהיה לפי מטרת הבעלים בזריעתו.¹¹ גם בנידון דידן, מכיוון שמקובל לזרוע זן זה למאכל בהמה, יש משמעות למטרת הבעלים בזריעתו. ואם הוא זרע לצורך מאכל בהמה, הרי שבקצירתו לשם כך אין משום הפסד מאכל אדם. ניתן להביא לדברים אלו ראייה מהירושלמי (שביעית פ"ז ה"א):

ציפריי שאלון לרבי אימי מהו לחטן בחוטין אמר לון אתון אמרין בשם רבי חנינה אפילו עלי קורסייה שרי, אמר רבי יאשיה לעובדה וסמוך עלוי אמר רבי יאשיה אין לך מיוחד לבהמה אלא חציר בלבד ושלקחו לחטן בו מותר לחטן בו

הירושלמי דן בשאלה האם מותר לקחת צמחים מסוימים ולעטוף בהם צמחים אחרים כדי לשמור עליהם או לקררם, והסיק שעקרונית מותר לעשות כן. בטעם הדבר מדוע כשהם נלקטים למאכל בהמה מותר לעטוף בהם צמחים אחרים, הוסיף הירושלמי: 'אין לך מיוחד לבהמה אלא חציר'. בתור ראייה לדבר הביא הירושלמי תוספתא (שביעית פ"ה ה"ט"ז): 'חציר וירקות שדה שלקטן להטין בהן

7. מנחת שלמה, ח"ג סי' קכז (עמ' צא), יש לציין כי בתוספתא, פ"ה ה"ג, בגי' תוספתא כפשוטא ה"כ, נכתב 'פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה, לחיה ועופות' בלבד, ואילו המילים 'פירות המיוחדין למאכל אדם' הן תוספת של הרמב"ם.

8. הערת הרב יואל פרידמן: הגרש"ז אויערבאך מסייג מאוד את הדיוק מדברי הרמב"ם 'פירות המיוחדים', וכותב שמחשבה לייעוד לאכילת בהמה או לייעוד צדדי אחר אינה מועילה אלא במינים שאינם מיועדים בסתמא למאכל אדם. עוד הוא מסייג זאת להקשר של אכילת בהמה, כי ייתכן שהאיסור לתת לבהמה אינו מחמת ההפסד אלא מחמת ש'מגרע בכך את הקדושה', אך צ"ע אם מחשבה מועילה להפקיע לגמרי קדושת שביעית.

9. שביעית פ"ב מ"ז-מ"ח.

10. יש לציין כי הצמח פול המצרי הוזכר בכמה משניות וסוגיות שונות בש"ס, כגון בענייני כלאיים (ראה משנה כלאים פ"ב מ"א), כמות הזרעים האסורה בהוצאה בשבת (ראה שבת צ ע"ב), ועוד. לכן נראה שמדובר במין חקלאי משמעותי שהיה מקובל לגדלו באותה תקופה, ראה פרופ' זהר עמר, 'הצומח והחי במשנת הרמב"ם' ערך 'פול המצרי', עמ' 125.

11. הערת הרב יואל פרידמן: אין מכאן ראייה לנד"ד, כי כאן מדובר על מחשבה לעניין קביעת השנה של הפרי, אך מניין שמחשבה מועילה גם להפקיע קדושת שביעית? ועי' בדברי הגרש"ז א לעיל, שאומר שמצאנו מחשבה המפקיעה רק לעניין ערלה ותרומות ומעשרות, ורק במקרה של צמחי ביניים, אך לא בדבר שהוא בוודאי מאכל אדם.

אין רשיי להטין בהן, למאכל בהמה רשיי להטין בהן.¹² התוספתא דנה בצמחים שנלקטים כדי להטין בהם, ואסרה לעשות זאת, אך התירה זאת כשהם נלקטים לצורך מאכל בהמה. ה'פני משה' והמהר"א פולדא במקום, מבארים שהירושלמי עוסק בצמחים שיש להם שימוש הן למאכל אדם והן למאכל בהמה. בצמחים אלו יש משמעות למחשבתו של האדם, והם יוגדרו מותרים או אסורים בשימוש, על פי מחשבתו.¹³

וכך כותב ה'משנת יוסף',¹⁴ שכל מין שיש לו שני שימושים, גם למאכל אדם וגם למאכל בהמה, מחשבתו של האדם קובעת את הגדרת השימוש במין זה.

ב. איסור ספיחין

יש להדגיש כי היתר זה הוא רק במקרה שבו השטח נזרע באופן שאין בזריעה זו משום איסור ספיחין. אך אם השדה נזרע באופן שיש לחשוש לאיסור ספיחין,¹⁵ והזרע מסתמך על כך שהוא יקצור את השדה בשלב מוקדם, בעודו ירק, דהיינו לפני שלב הפריחה ו'הבאת שליש', הרי שלכל הדעות יש לקצור את השטח לפני 'הבאת שליש' כדי שהשטח לא ייאסר באיסור זה.¹⁶

ג. קציר מוקדם

כאמור יש אפשרות לקצור את החיטה בשלב מוקדם, לפני שלב הפריחה בעודה ירק, ובכך בכל מקרה אין מפסידים מאכל אדם, שהרי בשלב זה לכל הדעות עדיין אין כאן עדיין מאכל אדם. אך לקצירה בשלב גידול זה יש שני חסרונות: א. אחוז החומר היבש נמוך יחסית, דבר שגורם לכך שהתחמיץ שמעוניינים להכין מגידול זה הוא באיכות נמוכה. ב. ברוב השנים, העונה שבה קוצרים את התחמיץ היא סוף החורף, בזמן שבו ישנם גלי חום. שילוב של חום יחד עם רטיבות שנמצאת בקרקע לאחר הגשמים גורמת לצימוח מהיר מאוד של החיטה ולתוספת משקל גדולה (של כעשרה ק"ג דונם ליום). לכן קצירה בשלב מוקדם משמעותה הפסד גדול של יבול לתחמיץ.

סיכום

למעשה, זני חיטה שנזרעו מלכתחילה לצורך מאכל בהמה, מותר לקצור אותם בכל שלב שבו המגדל מעוניין בכך, ואין בקצירתם לבהמה משום הפסד מאכל אדם.

12. הערת הרב יואל פרידמן: אך הרש"ס והגר"א גורסים: 'ותני חציר וכל שאר ירקות שלקחן לחטן בהן מותר לחטן בהן חישב עליהן לאכל אדם (צ"ל בהמה) אסור לחטן בהן'. החציר או ירקות השדה הם ירקות שגדלים בר (עוקצין פ"ג מ"ב) ונחשבים מאכל בהמה, ולכן אם מתחילה הוא מתכוון להטן (לחלח/להצניע בהם לשמירה) את החיטים – מותר, אך אם מתכוון למאכל בהמה – אסור. ולפי פירוש זה אין מדובר במאכל אדם שיעד אותו למאכל בהמה, ואה"נ דבר שהוא בוודאי מאכל אדם, גם אם יזרע אותו או ילקוט אותו לאוכל בהמה – אסור יהיה להפסידו. ועי' תוספתא כפשוטה, שביעת עמ' 558, שו"ת 35-36.

13. יש לציין כי הגרסה בירושלמי במהדורת פליקס היא (עמ' 116): 'חציר וכל שאר ירקות שלקחן לחטן בהן – מותר לחטן בהן, חישב עליהם לאכל אדם – אסור לחטן בהם', גרסא זו מתיישבת היטב עם ביאורם של המהר"א פולדא והפנ"מ בירושלמי. ועי' שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' ז, שסובר שם שדשא שנזרע לצורך נוי אין בו קדושת שביעית, אף על פי שבמקומות מסוימים הוא מיועד למאכל בהמה.

14. שו"ת משנת יוסף, ח"ב סי' טו (עמ' לו).

15. כגון זריעת אותו המין שבו הוא נזרע בכל שנה, וכך אין לסמוך על היתר שינוי מחזור זרעים, ראה בצאת השנה, עמ' מב.

כמו כן יש המקלים שבצמח המיועד למאכל בהמה אין איסור ספיחין.

16. ראה הליכות שדה, 50 (תשמ"ז), עמ' 81-82, הערה 40.

הרב חיים שמרלר

ראש ישיבת אורייתא

רב ביה"מ היכל צבי צאנז, ראש מפעלי שערי הוראה

נאמנות משגיח כשרות

ראשי-פרקים:

א. המקור לנאמנות משגיח כשרות

ב. האם צריך מוכר מזון להיות מוחזק בכשרות וגדר מוחזק

ג. קניה מאדם שאינו מוכר

ד. הצורך בתעודת כשרות

ה. מחלל שבת בזמננו

ו. משגיח כשרות נאמן שמחלל שבת

ז. מינוי אשה למשגיחת כשרות

א. המקור לנאמנות משגיח כשרות

המקור שיש נאמנות למשגיח כשרות הוא בגמ' במסכת גיטין (ב') וחולין (י') דעד אחד נאמן באיסורין, ופרש"י שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב, והיינו מזה שמצינו בתורה כמה דינים בהם ניתן לסמוך על אדם אחד, הרי שעד אחד נאמן באיסורים, אבל ביבמות (פז) אומר רש"י דהא דהימנוהו רבנן לעד אחד, סברא הוא דפשיטא לן דסמכי עליה כל זמן שלא נחשד, דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו. אמנם בחולין (י) מבאר רש"י עד אחד נאמן באיסורין, דכל יחיד ויחיד האמינתו תורה וזבחת מבקרך ומצאנך (דברים יב) ושחט את בן הבקר (ויקרא א') ואכלי כהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר, ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין ולעריות דגמרינן דבר דבר מממון. והתוספות בגיטין ד"ה עד, כתבו דנלמד מנדה דדרשינן בפרק המדיר כתובות (עב) וספרה לה לעצמה, הרי שהאמינה תורה כשאמרה שספרה לעצמה. עוד כתבו שם התוספות שעד אחד נאמן באיסורין אפילו באיתחזק איסורא, אם היה בידו לתקנו כמו הפרשת תרומות ומעשרות. על כל פנים מבואר כאן דלכן סמכינן שפיר על משגיח כשרות הגם שהם ענייני איסור והיתר כיון שעד אחד נאמן באיסורין.

ב. האם צריך מוכר מזון להיות מוחזק בכשרות וגדר מוחזק

אם כן יש לשאול למה צריך בכלל משגיח כשרות, הרי מאותו טעם דעד אחד נאמן באיסורין גם בעל המלון או המסעדה נאמנים, אלא שכבר כתב הרמב"ם (פרק יא מהלכות מאכלות אסורות הלכה כה) דבזמן הזה אין לוקחין יין בשר וגבינה וחתיכת דג שאין בה סימן אלא מאדם שהוחזק בכשרות, וכן ברמב"ם שם (פ"ג הלכה כא) דאין לוקחין גבינה וחתיכת דג שאין בה סימן אלא מישראל שהוחזק בכשרות, הרי לנו שיטת הרמב"ם דלא סמכינן על הסתמא דהוא בודאי לא יכשיל את הקונה, רק שצריך להדיא מוחזקות בכשרות כדי שנסמוך עליו.

והנה, לכאורה שיטת הרמב"ם צריכה ביאור, דהרי עד אחד נאמן באיסורים, וכל אדם יש לו חזקת כשרות, ולמה צריך שיהא להדיא מוחזק בכשרות. הערוך השולחן (יו"ד קיט סד) כתב, שטעמו של

הרב חיים שמרלר

הרמב"ם היא דאע"ג דהתורה האמינתו לכל אחד מישראל על האיסורים, מ"מ חנוני קבוע שמוכר תמיד בכל עת ובכל שעה שאני, דהוא מורה היתרא. ראה לזה ממה דקיי"ל דבי"ד חייבין להעמיד ממונים על החנונים שלא יעשו מדות שקרים כדאיתא בבבא בתרא (פט א) אף על גב דאין איש מישראל חשוד על הגניבה ועל הלאוין שבמדות, מ"מ החנונים מפני שהם מוכרים תמידים תקיף להו יצרייהו דממונא וכ"ש בלאו דלפני עור דוודאי חשידי בזה, ולכן צריך על נאמנות כזה דוקא מי שהחזק בכשרות.

אמנם, יש לעורר מדברי הרמב"ם עצמו (בפרק יא מהלכות עדות הלכה ז-ח) שכתב עד אחד נאמן באיסורין אע"פ שהוא פסול לשאר עדויות, שהרי רשע בעבירה ששחט שחיתו כשירה ונאמן לומר כהלכה שחטתי, אבל החשוד על דבר אינו נאמן על שלו אבל נאמן הוא על אחרים, לפיכך החשוד על דבר, יש לו לדון בו ולהעיד בו לאחרים חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים, כיצד, נאמן עם הארץ לומר פירות פלוני מתוקנים הם, ונאמן הנחשד למכור בשר בכור לומר בשר זה שמוכר פלוני חולין הוא, וכן כל כיוצא בזה משאר האיסורים, לפי שאימת האיסורים על הרשעים ואין אימת הממון עליהן. והראב"ד שם חולק על הרמב"ם וסובר דאין החשוד נאמן כלל.

ולכאורה הוא סתירה דיוצא לנו דלדעת הרמב"ם מצד אחד כדי שנוכל לסמוך עליו באיסור והיתר צריך שיהא מוחזק בכשרות, ומצד שני הרי כתב דגם אם הוא חשוד נאמן על אחרים דאין אדם חוטא ולא לו, ורק כשיש פיתוי ממוני חיישינן שיבוא להכשיל.

גדר מוחזק כשרות כתב בערוך השלחן (סי קיט ובודרכ"ת סק"י) דאין הכוונה שיהא ירא ה' מרבים או חסיד וצדיק, אלא כל שמתנהג ע"פ דת ישראל מניח טלית ותפילין ומתפלל ג"פ בכל יום ונוטל ידיו לאכילה ומנהיג את בני ביתו בכשרות, זה נקרא מוחזק בכשרות, ויכול להיות שבאיזה פרט הוא חשוד מפני קלות הדבר בעיניו ולכל הדברים הוא מוחזק בכשרות ע"ש.

ג. קניה מאדם שאינו מוכר

ובשו"ע (יו"ד קיט א) פסק כהראב"ד דשרי לקחת מסתם ישראל, ורק אם הוא נחשד אין ליקח ממנו, והרמ"א נקט כהרמב"ם שכתב וז"ל, וי"א אפי' ממי שאינו חשוד רק שאין מכירין אותו שהוא מוחזק בכשרות אסור לקנות ממנו יין או שאר דברים שיש לחוש לאיסור עכ"ל. ובדרכי משה (שם סק"א) כתב שהמנהג אינו כן אלא מחזיקים כל אדם בחזקת כשרות, אבל הט"ז (סק"ב) כתב שממה שהרמ"א לא כתב כן גם בשו"ע משמע שאין להקל כן, ומוסיף הט"ז דנכון הוא בפרט שאנו רואים קלקול הדורות ולא איכשר דרי, ואמנם הש"ך (שם סק"א) כתב דאפשר לסמוך על סתם אדם שאין ידוע לנו שמוחזק בכשרות כל זמן שאין ידוע לנו שהוא חשוד, וכתב בכף החיים (שם אות ד') דדעת הרבה ראשונים רוב האחרונים שאפשר לסמוך על סתם אדם אע"פ שאיננו מכירים האם הוא מוחזק בכשרות. והאחרונים ציינו לבבכור שור (ע"ז לט) שחילק דבאיסור דאורייתא כגון בשר וכיוצא"ב אסור וכדעת הרמב"ם, אבל באיסור דרבנן אסור מצד התקנה שהרי תקנת הקדמונים היה במדינתנו בחרם שאין לקנות מכל אדם יינות וגבינות וכדומה שהוא מדרבנן.

סוף דבר ראינו מחלוקת הפוסקים האם נקטינן דאין לקנות ממי שאין מכירין אותו שמוחזק בכשרות, או שכל עוד שאינו חשוד על הדבר אפשר לקנות ממנו ורק כשהוא חשוד אסור, אולם החכמת אדם (כלל עא סעיף ב) פסק דבזמן הזה ראוי לנהוג כדעת המחמירים שלא לקנות שום דבר אפילו דרבנן כגון יין חלב ופת מסתם אדם שאין מכירים אותו שהוא מוחזק בכשרות דשמא הוא חשוד לעבור על לפני עור, ובפרט בישובים שדר שם רק ישראל אחד ומי יודע אם הוא כשר

בנתיב החלב

או חשוד. והרבה יש להזהר בדבר זה בזה"ז ובפרט בבשר ויין ועל זה נאמר ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה, ולפי זה יוצא דאפשר לקנות דברי מאכל מיהודי המוחזק לכשר באופן האמור לעיל דמתפלל ג' תפילות וכו'.

ד. הצורך בתעודת כשרות

ואלא דכבר כתבו האחרונים (ע"י בספר בית הלל סוף סי' ס"ה ובספר בית לחם יהודה קיט סק"א והביאם הדרכי תשובה שם) שתיקנו בפנקס המדינה שאין ליקח שום דבר מאכל או יין אא"כ יש למוכר תעודה מהאב"ד שנעשה בהכשר, ואפי' במוחזק בכשרות נהגו כן משום לא פלוג. ויעוי' בספר התקנות בישראל (עמוד שע"א) שמביא מתקנות מדינת מעהרי"ן (סי' רע"ח) שבכל קהילה מחוייבים להשיג על כל מיני מאכל ומשקה שמביאין מקהילה אחרת שיהא ביד המביא כתוב וחתום שהדבר נעשה בהכשר ובתיקון גדול, בכל קהילה שיש בה רב הרב אחראי לזה. ועי' בערוה"ש (קיט ט) שיש לחוש לרמב"ם ושכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל שמי שאין ידוע לנו אם הוא מוחזק בכשרות אין סומכין עליו כשמביא דבר אוכל למכור אא"כ יש לו כתב הכשר מרב מורה הוראה ובפרט בזה"ז שהדור פרוץ אסור ליקח מאדם בלתי מוכר, וכבר כתבו הפוסקים בטעם תקנה זו, דהגם שעד אחד נאמן באיסורים, מכל מקום כיון שמייירי בעניני ממון, דהרי המוכר מרויח ממון, שוב יש כאן את הענין של פיתוי ממון שחוששין, ולכן לא חילקו מי הוא המוכר ובכולם הצריכו תעודת הכשר, וכבר דנו בזה האם כשהמשיג מקבל משכורתו מבעל המפעל או המלון האם לא נחשב כפיתוי ממון ויכנס לענין זה שיהא כהמוכר עצמו, ורק כשמקבל משכורתו מהרב או הבד"ץ יוכל לעמוד בתוקף על הדרישות ההלכתיות'.

הנה כל זה דסגי בתעודת הכשר לזה שמוכר הוא באופן שהמוכר עושה מאכלים ואינו צריך לכל הטכנולוגיה המצוי כיום, כגון המבשל בשר או דגים ושאר מטעמים, ועל זה אם יש תעודת רב המכשיר שמעיד שנעשה באופן הכשר והטוב, סגי בהא. אבל במוצרי מזון מורכבים דכהיום עם התפתחות הטכנולוגיה בענף יצור המזון שרבו כמו רבו הידיעות העצומות הנצרכות להבנת סודות היצור, לא מספיק שהמשיג יהא רק ירא ה' ונאמן, רק צריך להיות גם בקיא ומומחה באופני המציאות של הייצור כל כל שלביו, ולא רק במה שמכניסים במרכיבי המזון, אלא גם בשאר הענינים, וכגון מה שעורר בקובץ בית הלל (בנתיבות הכשרות עמוד נא) בנוגע להכשרת והגעת מפעלי מזון אשר באותם מפעלים עובדים במשך רוב השנה בייצור מוצרים של טריפה ולתקופה קצרה מכשירים את המפעל כולו או חלקו, וכדי להכשיר מפעל זה צריך לרדת לעומק הדבר ולהכשיר כל צינור וצינור וכל מכונה ומשאבה כדינה ולקבוע באופן ברור את צורת ההכשרה באופן של כבולעו כן פולטו, וזה ע"י שנדע כיצד להתייחס לבליעה האם ככלי ראשון או כלי שני וכדו', ולדבר זה

1. **הערת העורך:** אם המשיג הינו עובד קבוע של הרב או של מערכת הכשרות ומשכורתו לא תפגע אם הכשרות במקום תוסר – אולי יש בכך ייתרון, אך ברוב המקרים המציאות היא שהרב או מערכת הכשרות או חברת כח האדם מהווים רק צינור להעברת הכסף מבעל המקום למשיג ובמקרה והכשרות מהמקום תוסר המשיג יישאר ללא פרנסה והרב או מערכת הכשרות לא ימשיכו לשלם לו את אותה משכורת, ולכן אין בכך כל יתרון אם מקבל את משכורתו ישירות מבעל המפעל או באמצעות הרב או גוף הכשרות. גם במקרים נדירים ביותר בהם המשיגים מקבלים את שכרם מגוף הכשרות ולא נפגעים אם הכשרות מהמקום מוסרת הרי ברור ופשוט שגוף הכשרות כן נפגע מכך כי הסרת הכשרות תגרום לו נזק כלכלי שהרי שוב הוא לא יוכל לגבות את שכר המשיג ממקבלי ההשגחה ובנוסף הוא גם מפסיד אגרה. ולכאורה מאי שנא אם המשיג נפגע בעת הורדת הכשרות או הרב וגוף הכשרות נפגעים מכך? בעיני האפשרות לסמוך על המשיג או על גוף הכשרות מותנית בכך שיש להם את התכונות הנדרשות מאנשי משפט – יראי אלוקים אנשי אמת ושונאי בצע - ורק כך אנו מובטחים שיראת אלוקים שבלבם תהיה חזקה יותר מהרצון לקחת שוחד ולהכשיל ציבור שלם הסומך עליהם.

הרב חיים שמרלר

אין די בידיעה בכל הלכות הגעלה המבוארות בשו"ע או"ח ויו"ד וכל נושאי כליהם בלבד, אלא צריך גם להכיר היטב את הטכניקה המציאותית של כל חלקי המכונות כדי שלא לבוא ח"ו לכלל טעות, ודומיא מה דאיתא בריש הלכות שחיטה דהשוטט צריך הן שיהא בקיא בהלכות שחיטה, והן שידוע לזרז ידו בשחיטה, היינו גם באופן שהשוטט הוא ירא שמים מרבים אבל אם לא יהא מומחה במציאות זריזות השחיטה לא יקבל קבלה.

בזמננו נפוץ בכמה מקומות אשר ישנם בעלי בית התבשיל או קייטרינג שידועים כיראים ושלמים אבל אין להם תעודת הכשר, וביותר נפוץ הענין שיש שלט המורה שכל המוצרים בהכשר הבד"ץ, ונשאלת השאלה האם לאחר תקנת ועד ארבע ארצות להצריך תעודת הכשר כדי לקנות מזון, מותר לקנות מהם ולהסתמך על מה שאנו מכירים אותם כיראים ושלמים, וכבר מילתינו אמורה לעיל דכתבו הפוסקים דכשנוגע לפיתוי ממון הרי שהחשש גדול שמא גם בירא ושלם לא יוכל לעמוד בפני הפיתוי להרויח יותר ויותר כמאמר חז"ל מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, וצריך ישוב גדול בענין זה, דאפשר שאם הקונה מכיר את המוכר לירא שמים אפשר דבכהאי גוונא לא הצריכו תעודה, וכל התעודה היא רק לאלו שאין מכירים אותו, ובזה התעודה הוי כאילו מעידים עליו שהוא מוחזק בכשרות.

ה. מחלל שבת בזמננו

אלא שיש לדון במחללי שבת בזמננו מה דינם, וכבר חידש הערוך לנר בשו"ת בנין ציון (ח"ב סי' כ"ג) וכתב דפושעי ישראל שבזמננו לא ידענא מאי אדון בהם אחר שבעו"ה פשתה הבהרת לרוב עד שברובם חלול שבת נעשה כהיתר, אפשר יש להם דין אומר מותר שרק קרוב למזיד הוא, ויש בהם שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום ואח"כ מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרבנן, והרי מחלל שבת נחשב כמומר לכל התורה כולה מפני שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא (יעו' רש"י חולין ה.), וזה מודה ע"י תפילה וקידוש, ומה גם בבניהם אשר קמו תחתיהן אשר לא ידעו ולא שמעו, שדומים ממש לצדוקים דלא נחשבו כמומרים אע"פ שמחללים שבת מפני שמעשה אבותיהם בידיהם והם כתינוק שנשבה לבין הגויים. והביא מהמבי"ט (סי' לז) דכתב ואפשר נמי דצדוקים שלא הורגלו בתוך ישראל ולא ידעו לעיקרי הדת ואינם מעיזים פניהם נגד חכמי הדור, לא חשיבי מזידין, והרבה מפושעי הדור עדיפי מהם, דמה שמחמיר הר"ש בקראים להחשיב יינם יין נסך אינו מפני חילול המועדות שדומה לשבת אלא מפני שכפרו וכו', ובזה רוב הפושעים שבזמננו לא פרצו.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קכ"א) סמך על הבנין ציון להתיר מצות מצוה שאפה ולש יהודי שהיה מחלל ש"ק בפרהסיא, ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' כ"ה ד"ה באמת) דן בגט דחתומים עליו ב' מחללי שבת בפרהסיא היינו שהחזיקו חנות פתוחה בשבת ולשארי דברים מתנהגים כישראל כשר ואינם חשודים לעשות מלאכות אחרות בשבת, והעלה למעשה דכיון דהשאלה היתה במקום עיגון וגם דפסולי עדות בזה דרבנן, וכן צירף את שיטת הבנין ציון דיש להתיר, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' כ"ה ד"ה אכן) דן במחלל שבת בפרהסיא בימינו האם דינם כעכו"ם לענין חלב ישראל, וכתב דאף דלמעשה בודאי אין להקל בזה מ"מ חזי שיטת הבנין ציון לאצטרופי.

אבל הרבה פוסקים חלקו על חידושו וסברו שאין להקל במחללי שבת בזמננו, ודעת הגר"מ פיינשטיין והגרי"ש אלישיב זצ"ל דבמחללי שבת כהיום שכולם שמעו מהחכמים וידועים שיש דת ישראל ויש קב"ה ושבת, ומ"מ ממשיכים הם באפקרותא דידהו, אין להם דין תינוקות שנשבו, וכמ"ש הרמב"ם (בהל' שגגות) "והוא אינו יודע מה הם ישראל ולא דתם" וכהיום אין מי שלא ידע

בנתיב החלב

שאסור לנסוע בשבת וכדו'. וכן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ו אות ד') שדעתו להחמיר ולאסור בזמננו לצרף מחלל שבת למנין, כי היום אין דינם כתינוק שנשבה, כיון שידועים היום כולם מה זה שבת ואיסורו, וע"ע שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"א), ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' כ') שכתב שאין להאריך בדבר פשוט כזה, והגם שהגאון בנין ציון כתב להקל עליהם והליץ עבור מחללי שבת, דברים חדשים הם.

אמנם זה שאמרנו דמומר אינו נאמן הנה בשו"ת חת"ס (יו"ד קכ) כתב לחדש דאף שמחלל שבת הוא מומר לכל התורה ואינו נאמן להעיד כיון שאינו בר עדות, מ"מ אינו חשוד לעבור על כל התורה ומ"ש הפוסקים שמומר אינו נאמן, היינו באותם הנטמעים בין הגויים והם ודאי עוברים על כל התורה וממילא חשודים לעבור על כל התורה, משא"כ מי שהוא בין ישראל ונוהג כמנהגייהם, ורק מומר לע"ז או לחלל שבת, הם אינם חשודים על כל התורה, ויוצא לפי זה דחילוני הדר בין יראים ושלמים וידוע שאינו להכעיס רק שאינו שומר שבת, לדברי החת"ס לא איבד את נאמנותו, אלא דכבר הקשה בדברי מלכיאל (ח"ב סי' ט' אות י') בסתירת דברי החת"ס דבשו"ת חו"מ (סי' קצ"ה) כתב דהפוחח חנותו בשבת, הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל ואין לו דת כלל, והוא פסול לעדות ולשבועה ולכל דבר, וכל מאכליו בחזקת איסור, ואיבד נאמנות שלו.

אחד מהדברים והשאלות השכיחות מאוד בדורנו הוא בבעלי תשובה, שנפשם בשאלתם האיך ינהגו בביקורם אצל ההורים שעדיין לא זכו לשוב בתשובה, והנה זה ברור שאם ההורים לא משנים את מנהגם באכילת ובישול מאכלים שאינם כשרים, בודאי שאסור לאכול שם, וכמובן תוך התיעצות עם רב חכם האיך יתנהג בנוגע לכיבוד אב ואם, אבל באופן שההורים באים לקראת הבן והכשירו מערכת כלים נפרדת לצורך הבן, וכל כדומה לזה, האם ניתן לסמוך עליהם כשאומרים שהכשירו או שהמאכלים המוגשים הם מכשרות מהודרת.

מצד אחד יש לנו את דברי הרמב"ם (סוף פי"א דמאכ"א) שכתב וז"ל המתארח אצל בעל הבית בכל מקום ובכל זמן, והביא לו יין או בשר או גבינה וחתיתך דג, הרי זה מותר ואין צריך לשאול עליו אע"פ שאינו מכירו אלא יודע שהוא יהודי בלבד, ואם הוחזק שאינו כשר ולא מדקדק בדברים אלו, אסור להתארח אצלו, ואם עבר ונתארח אצלו, אינו אוכל בשר ולא שותה יין על פיו, עד שיעיד לו אדם כשר עליהם, הנה מבואר בדבריו דביודע ברור שאינם שומרי תורה ומצוות ואינם מדקדקים בכל אלו, לכאורה אסור לאכול אצלם², ואפילו להתארח אצלם אסור, אלא שמצד שני יש גם חובת כיבוד הורים והדבר מצריך שאלת חכם והדרכתו לגופו של ענין.

1. משגיח כשרות נאמן שמחלל שבת

ובתשובות גאוני זמננו יש שאלה והוא מה שנוגע לבתי חרושת ברחבי העולם מהם רוכשים מוצרי גלם וכל מה שקשור למצרכי מזון, האם ניתן לסמוך על נאמנותו של אדם שידוע כאדם נאמן וכשר אבל הוא מחלל שבת, שישמש כמשגיח על הכשרות, מצד אחד הרי יש לנו את הכלל חזקה אומן לא מרע אומנתיה להפסיד פרנסתו, מאידך הרי בשו"ע (יו"ד קי"ט סעי' ז') מפורש שמחלל שבת אינו נאמן.

2. **הערת העורך:** המציאות בה מדבר הרמב"ם היא של אורח שאוכל מתבשילי בעל הבית ואע"פ שאינו מכירו יכול לאכול מתבשיליו ומהבשר שהוא מגיש לו, ורק כאשר הוא מוחזק כמי שאוכל לא כשר אז כמובן אי אפשר לאכול אצלו, ולכתחילה גם לא להתארח אצלו כי בדרך כלל הארוח כלל גם ארוחה שסופקה ע"י המארח. קשה להסיק מכך מסקנה למקרה בו המארח מבשל במיוחד עבור האורח בכלים מיוחדים וממצרכים שקנה במיוחד לכבודו.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' קכ"ד) כתב דהמתירים דעתם כהפוסקים שבזמן הזה מחלל שבת בפרהסיא אינו כעכו"ם כיון דלא יודעים חומר האסור וע"כ לא מחמירין אצלם היום דליהוי כעכו"ם דכן כמבואר בשו"ת בנין ציון המבואר לעיל, אלא שהוא דחה סברא זו דמלבד שלדינא לא קיי"ל כהבנין ציון ואין אנו סומכין לכתחילה כלל על מחלל שבת בפרהסיא, ודינו כגוי ליין ושאר דברים, בנידון דידן לכו"ע יש לאסור שאין להאמינו, ובדאי לענין השגחה שעיקרו תלוי ביר"ש, ומי שלא ירא לחומר חילול שבת פשיטא ופשיטא שאינו ירא לכל מיני שאלות מצויות המתעוררים במטבח ובקלות דעתו יכשיר הכל, ואדרבה בזה"ז צריך זהירות יתר, ואפילו שומר שבת ושומר מצוות אם אינו ירא שמים אין לקבלו, שנאמנותו רק מפני יראת שמים אבל בלאו הכי קל לו להעלים עין מהמליחה ומאיסור בשר שנתעלם מן העין או משאר איסורים. וכן בבתי חרושת יש במוצרים כמה וכמה מרכיבים ורק ירא שמים שמפחד מחומר העונש אם אוכלים על ידו איסור ראוי לקבלו כמשגיה, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ב סי' מ"ג) שהחמיר באדם שאינו שומר תורה ומצוות דאין מחזיקין אותו לנאמן באיסורים הגם שהוא אינו משקר, שבעצם אין לאדם זה נאמנות כיון שהוא מחלל שבת בפרהסיא, וכתב שידיעת בני העיר את האיש לאינו משקר ודאי לא שייך שידעו בידיעה ברורה, דאף שאמר כמה פעמים שאין לו בשר שנשחט תוך שלושה ימים ודאי זה מפני שידוע שכבו' מקפיד בכך ולכן טוב עתה לומר כן, אבל לכשיזדמן שאין לו צורך להגיד האמת אפשר שישקר כגון שימכור נבלה במקום כשר כשיודע שלא יהיה ניתן לברר את זה, וכבר ידוע הרבה מעשים באנשים שהחזיקום לנאמנים ולבסוף נודע שמכרו בשר נבלה, ומה שהוא סוגר את חנותו בשבת, זה אינו כלום, כיון שידוע לכל שאינו שומר שבת³.

ז. מינוי אשה למשגיחת כשרות

האם אשה נאמנת להתמנות כמשגיחת כשרות? בגמ' בעירובין (נ"ט) איתא אפי' עבד אפי' אשה נאמנין לומר עד כאן תחום שבת, שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל, ובגמרא שם ביארו דהיינו משום דתחומין דרבנן, ומשמע דאי הוי דאורייתא אין הנשים נאמנות, והקשו התוס' הרי התורה האמינה את הנדה בספירת שבעה נקיים וכדילפינן מוספרה לה, וגם מעשים בכל יום שאנו סומכים על הנשים בהפרשת חלה ובהפרשת תרומות ומעשרות וניקור הגיד והחלב כמבואר בפרק המדיר (כתובות ע"ב), והיאך אנו סומכים עליהם במידי דאורייתא אחר שבגמרא אמרו האמינוהו רבנן בדרבנן דמשמע דבמילי דאורייתא אינן נאמנות. ולכן כתבו התוס' שם דכל שהדבר בידה לעשותו אשה נאמנת גם במילי דאורייתא, ומש"ה נאמנות לומר שהפרישו חלה או שספרה שבעה נקיים, ובאופן שבידה לתקן האשה נאמנת גם היכא דאיתחזק איסורא כמו בנדה שבידה לטבול.

ובנוגע לבדיקת חמץ אם יש נאמנות לאשה מבואר בסי' תל"ז (סעיף ד') בית שהוחזק שלא בדקוהו המשכיר, ואמרו אשה או עבד או קטן אנו בדקנוהו, נאמנין, אלא דנחלקו באיזה אופן, דעת החק יעקב שם שמיידי שאין אנו יודעין בודאי אם יש שם חמץ, ודעת הא"ר דאף ביש ודאי חמץ נאמנים. וכתבו התוס' בפסחים דרק משום דהחוב בדיקה מדרבנן נאמנת, אבל אילו היה מן התורה לא היו

3. הערת העורך: לצערנו הרב ידועים מקרים בהם אנשים "יראי שמים" ושומרי שבת כהלכתה רימו והאכילו נבלות וטריפות ולעומת זאת יש אנשים שאינם שומרי שבת וכשרות אך מקפידים עד מאוד שלא לשנות מהאמת ולכבד את שומרי הכשרות ואת אורח חייהם ולא להכשיל שומרי מצוות וכשרות בדברים שפוגעים באמנותם וברגשותיהם. כמו"כ, כל ועדת כשרות ואפילו המקפידה ביותר סומכת על עדותם של אנשים נאמנים במפעלים הן יהודים והן לא יהודים הן בארץ והן בחו"ל. כמובן אחד מהכישורים הנחוצים למפקחי כשרות ולרבנים זה לדעת להבחין בין אנשים נאמנים שניתן לסמוך על עדותם ודבריהם ובין כאלו שאסור להאמין לדבריהם כלל וכלל.

בנתיב החלב

נאמנות, אפילו דנאמנות על ניקור וכי"ב שהוא דאורייתא, אבל בבדיקת חמץ אינן נאמנות משום דהן עצלניות.

ולכאורה מכאן דכל שיש בו משום עבודה קשה ורבה הרי שאי הוי דאורייתא לא סמכינן על נשים, ואם כן בהשגחה על כשרות דצריך עבודה רבה ויגיעה גדולה להתרוצץ ולבדוק בתדירות, אפשר דנכנס לכהאי גוונא דבדיקת חמץ, ואי מיירי בהשגחה על ענינים שנוגעים לדאורייתא אפשר דאינה נאמנת.

אלא דכבר כתב בערוך השלחן (סימן תל"ז סעי' ז') וז"ל והאידינא נשי דידן בודקות יותר בטוב ומחטטין אחר משהו חמץ ורוחצין ומנקין כל המקומות ומדקדקות יותר מאנשים, ובשור"ת תשובות והנהגות (חלק ב' סימן רי"ד) גם כתב דבזמננו נשתנה המצב וישראל קדושים הם ונשים צדקניות וגוררות מהכתלים ומנקין היטב לפני הבדיקה וטורחות במצוה זו הרבה יותר מכפי הדין וכי'. ולכן כתב דבנשים דידן מועיל שתהיה שליח לכתחילה לבדוק רק שיסביר לה היטב מה חובת הבדיקה כי אולי חושבת שאין צריך בדיקה מדוקדקת, כיון שעבדה כל הזמן, ולכן יש לה נאמנות בבדיקת חמץ.

וכן בשור"ת אגרות משה (יור"ד ח"ב סי' מ"ד) דן באלמנה אשת תלמיד חכם אשר היה משגיח על כשרות ונשארה בלא כלום, ובאשר היא אשה יראת ה' אשר יש לסמוך עליה שהיא תהיה במקום בעלה להשגיח ויהיה לה פרנסה עבודה ועבור בניה, ומסיק דמעיקר הדין מצד נאמנות אין שום חשש היות ומוחזקת האשה לאשה כשרה, אבל מצד אחר אין למנות עפ"י מה שכתב הרמב"ם (בפ"א מהלכות מלכים ה"ה) וכן כל משימות שבישראל אין ממנים אלא איש, ומסתבר שהשגחה על כשרות הוא מינוי, וראי' לזה מגמ' קידושין (ע"ו) במערבא אפילו ריש כורי לא מוקמי מינייהו, ופירש"י ממונה על המדות, והוא ממש כמו השגחה על כשרות דמה לנו כשרות המשקלות והמדות לכשרות איסורי מאכל⁴.

יסודו של האגרות משה הוא מהך דעירובין המבואר דבאיתחזק איסורא נאמנת כשהוא בידה בעיני דרבנן, ומזה ילפינן דבדבר דלא איתחזק איסורא נאמנת אפי' בדבר מן התורה ואפי' כשאין בידה, ולכן לענין השגחה בכשרות המפעל כיון דהכשרות במפעל נקרא לא איתחזק איסורא, דהרי אין הדבר ברור דיש במפעל זה דברים אסורים ואפי' כשבעל המפעל אינו נאמן על הכשרות ג"כ עדיין נקרא לא איתחזק איסורא, דאין לנו כאן שום חזקת איסור שיש דברים אסורים במפעל זה, וע"כ אפי' אי השגחה במפעל לא נקרא בידה, ג"כ היתה נאמנת, וכ"ש שכל ענין השגחה נקרא בידה שהרי הדבר מסור בידה לה להרשות להכניס דברים אסורים למפעל זה, ולכן כיון דהוה בידה נאמנת בכל ענין אפי' באיתחזק איסורא, א"כ כ"ש שנאמנת בלא איתחזק איסורא.

4. **הערת העורך:** משגיח וגם מפקח כשרות פועלים על פי הרב האחראי או מנהל מחלקת הכשרות וממילא אין זו שררה שהרי הם לא יכולים להחליט החלטות מעצמם אלא הם רק ממלאים הנחיות והוראות של הרב ומנהל מחלקת הכשרות והם אמורים לדווח על הנעשה במקום ולוודא שהנחיות הכשרות שנתנו ע"י הרבנים אכן נשמרות. לכן לגביהם לא נראה שיש כאן שררה.

הרב יצחק זילברשטיין
 רבה של רמת-אלחנן, בני ברק
 ראש כולל "בית דוד", חולון

הזכיה במבצע תנובה - למי?*

באחד מבתי המדרש בבני ברק קול התפילה והתורה נשמעים יומם ולילה. הגבאים בנדיבות ליבם, נותנים לרווחת הלומדים והמתפללים שתייה חמה קפה ותה, וברוך השם השיגו נדיב התורם את כל עלות החלב לבית המדרש.

ביום שישי פרשת בשלח, ביקש הגבאי מאחד האברכים שילך לחנות הסמוכה לבית המדרש, ויביא שתיים עשרה שקיות חלב. האברך שאל כיצד אשלם, אמר לו הגבאי יש לנו שם כרטיס ותרשום את החלב עבור בית המדרש, שאל אותו האברך איזה חלב לקנות, אמר לו הגבאי, זו מכולת קטנה, ויש שם רק חלב תנובה. תקנה שתיים עשרה שקיות של חלב תנובה.

אמר האברך לגבאי, אין לי כח לסחוב שתיים עשרה שקיות אני אביא רק חמש שקיות, ואם יגמר החלב תשלח אברך אחר שיביא שבע שקיות נוספות. הגבאי הסכים.

באותה תקופה יצאה חברת "תנובה" במסע פרסום ועידוד לקניית מוצריה, ובמסגרת זו שליחי החברה מסיירים בשכונות ומסתובבים ליד החנויות, ומי שנמצא בידו בצאתו מהחנות ממוצרי החברה, מקבל מאה שקל כנגד כל מוצר.

אותו אברך התמזל מזלו, ובדיוק כשיצא מהחנות עצרו אותו שליחי החברה, ושאלו אותו מה יש לך בשקיות, אמר להם חלב של תנובה, כמה חלב יש לך, אמר להם חמש, על המקום הוציאו חמש שטרות של מאה שקל, ואמרו לו קח מאה שקל עבור כל שקית.

כשהגיע האברך לבית המדרש וסיפר את הסיפור ללומדים, אמרו לו הלומדים, יש כאן מוסר השכל גדול, הרי אם לא היית מתעצל והיית מביא שתיים עשרה שקיות כפי שהתבקשת, היית מרוויח עוד שבע מאות שקל, אך זה כסף קטן, הלימוד מזה שווה הרבה יותר, אדם יגיע לשמים, ויראה כמה משלמים עבור כל מצווה קטנה, ימרוט שערות ראשו, הלא מצוות אלו התגלגלו אצלי בחוצות, ואם הייתי אוספם הייתי יכול להרוויח שכר עצום לאין ערוך.

כעת נשאלה השאלה, למי שייכים חמש מאות השקלים, לתורם של החלב, לבית המדרש, או לשליח שהביא את החלב?

בגמרא במסכת כתובות (דף צח ע"ב) נאמר השולח שליח לקנות לו דבר מה, והמחיר של אותו חפץ קצוב, ובעל החנות נתן מתנה לשליח, חולקים השליח והמשלח במתנה.

ונחלקו הראשונים למה חולקים השליח והמשלח, דעת רש"י והרמב"ן שהטעם שחולקים, משום דיש להסתפק למי נתן המוכר, למשלח או לשליח, ולכן מספק חולקים בשווה.

דעת הרי"ף והרא"ש ששמן הדין היה הכל לשליח, אלא מכיוון דבאה ההנאה להשליח ע"י מעותיו של המשלח, אמרו חז"ל שיחלקו ביניהם את המתנה.

נפקא מינה בין שני הטעמים, כאשר בעל החנות אמר בפירוש שהוא נותן את המתנה לשליח. לדעת רש"י וסיעתיה, המתנה שייכת לשליח, ולדעת הרי"ף וסיעתיה גם באופן זה יחלקו, שהרי השליח קיבל את המתנה בזכות מעותיו של המשלח.

* התשובה ראתה אור בקובץ "ווי העמודים", כולל "בית דוד", חולון

בנתיב החלב

הלכה פסק השו"ע (ח"מ סימן קפג ס"ו) כדעת הרי"ף, ולכן כתב, אם היה השער קצוב וידוע, והוסיפו לשליח במניין או במשקל או במידה, הרי הוא של שניהם, וחולק השליח המתנה עם בעל המעות. לעומת זאת הרמ"א פסק כדעת רש"י: וכתב, אם אמר המוכר בפירוש שנותן לשליח, הכל של השליח.

למעשה כתב הסמ"ע (ס"ק יח) שהעיקר כדעת רש"י מכיוון שהרמב"ן כתב על זה שטעם זה הוא הנכון, ומכל מקום לפעמים לפי ראות הדיין יש לסמוך על הרי"ף וסיעתיה. וכן דעת הקצוה"ח.

לעומת זאת, הש"ך (ס"ק יב) תמה על הרמ"א שכתב בפשיטות שהכל לשליח, שהרי יש הרבה ראשונים שפסקו שחולקים בכל אופן, וכן מבואר בירושלמי (דמאי פ"ו ה"ח) כסברת הרי"ף שהואיל ובא לשליח הנאה ע"י בעל הבית חולקים. וכן הביא בנתיב"מ (חי' ס"ק יג) בשם הט"ז שהעיקר כדעת הרי"ף.

ומעתה יש לדון מי נקרא בעל הממון, בית המדרש, או תורם החלב. מסתבר שבית המדרש הוא נקרא בעל הממון, שאמנם התורם תורם את מוצרי החלב, אך הוא מכניס את הכסף לקופת בית המדרש, כפי שווי החלב, ואינו משלם ישירות לחנות, ובעל המכולת מכיר רק את גבאי בית המדרש וגם אם התורם ישלם, יצטרך בית המדרש לשלם זאת מקופתו, ולכן נראה שלתורם אין זכות על המתנה, ולכן השאלה היא רק האם הכסף שייך לבית המדרש, או לקונה.

ולכאורה לשתי הדעות צריך לחלוק את סכום הזכייה, לדעת השו"ע שהרי שניהם גרמו לה השליח בביצוע הקניה והמשלח בהיותו בעל המעות, וכן לדעת הרמ"א יחלוקו כיון שיש להסתפק למי החברה מזכה את סכום הקניה¹.

אכן הדעת נוטה שעיקר מטרת החברה היא ליצור דעת קהל לעודד לרכוש את מוצריה, ומסתבר שהפרס מוענק למי שבחר במוצרי החברה, ולכן כיוון שלשליח לא היה אפשרות לקנות חלב אחר, שהרי שלחו לקנות את החלב דווקא בחנות זו, (ששם יש להם כרטיס), ודווקא חלב תנובה כי בחנות הזאת אין חלב מסוג אחר, א"כ השליח משולל בחירה כאן ואינו נחשב כשותף במעשה הקניה, כך שגם לדעת הרי"ף והשו"ע הכל הוא לבעל המעות².

אולם עדיין יש לדון, שהרי בירושלמי (שם) מבואר בטעם שחולקים "תמן על ידי מעותיו של זה והרגליו של זה", ואולי י"ל שגם מזלו של השליח הוא דגרום, כי הרי בידו היה להתעכב עוד דקה, או

1. עיין עוד בדומה לזה מה שכתבנו בחשושי חמד ע"ס כתובות דף צח ע"ב בדבר מלמד שקנה ריהוט לת"ת עירוני וקיבל סטנדר במתנה למי הוא שייך, ושם העלנו סברא שאפילו אם הדעת נוטה שכיוונו לתת למלמד אפ"ה יחלוקו גם לדעת רש"י, ועיין עוד במה שכתבנו בחשושי חמד ע"ס בבא מציעא דף ק ע"ב אודות שוכר שהראה לנציג חברת ניקיון את מוצרי הניקיון של המכשיר וזכה בפרס, שאם באמת החברה התכוונה לתת לבעל המוצרים כיון שהוא זה שבחר לקנות את מוצרי החברה, אזי לכו"ע לא מגיע לשוכר כלום, כי לא טרח מאומה וגרע משליח שביצע את הקניה ברגליו, ומ"מ העלנו שם שכיון שמסתבר שמטרת החברה היא בעיקר לפרסומת ולצילומים, ומאחר והשוכר נמצא לידם, ונוח להם להראות אותו מצטלם עם המוצרים, וכיון שהוא מזומן להם רוצים לתת לו את הפרס, ומן השמים סייעו בידו, עיי"ש.

2. **הערת העורך:** אכן הדבר פשוט שהחברה רוצה לתת את המתנה למי שהחליט ובחר לקנות את מוצריה. ובמקרה הזה השליח לא יזם ולא החליט דבר והיה שליח של גבאי בית המדרש שהוא יזם את הקניה ואמר לשליח מה לקנות בדיוק ולכן פשוט שהחברה רוצה לתת את המתנה ליזום למחליט ולבוחר. אלא שבמקרה הזה אולי מדובר בכלל בטעות ששליחי החברה חילקו את הכסף למי שקנה חלב ממוצרי החברה ולא מחברה אחרת שהרי בחנות זו לא היה חלב של המתחרים כך שבמקרה זה הקניה של מוצרי תנובה לא נבעה מבחירה ומהחלטה של מאן דהו אלא זו הייתה האפשרות היחידה לקנות חלב.

הרב יצחק זילברשטיין

למהר בדקה, ואז לא היה מוצא את אנשי החברה המסיירים ממקום למקום ללא הודעה מוקדמת, ודווקא ברגע זה, כך שאולי כל הזכייה התגלגלה גם בזכות מזלו של השליח, ולכן עדיין היה מקום לומר שיחלוקו, (גם יש לומר שהשליח זוכה כי לו נתנו את המתנה, והנדון של הראשונים היה למה גם המשלח מקבל חצי). וצ"ע.

לסיכום: לכאורה הכל שייך לבית המדרש, אך אם זה באופן שהשליח מיהר קצת, או שהתעכב קצת, ובזכות זה מצא את אנשי הסיירת, אולי יש מקום לחלק את הפרס שווה בשווה. למעשה התורם וגבאי בית המדרש החליטו שהכסף ישאר ביד השליח, ונראה שיש זכות לגבאי בית המדרש, לתתו, כי על דעת כן מינוהו, ובפרט בכסף שהגיע להם דרך מתנה.

בנתיב החלב יו

עניני פסח

84 ..... איסור קטניות בפסח

89 ..... חומרות וקולות בפסח

הרב אשר וייס

הרב מנחם בורשטין

הרב אשר וויס

גאב"ד "דרכי תורה"
בעל ה"מנחת אשר"

איסור קטניות בפסח¹

ראשי-פרקים:

- א. מנהג הקטניות טעמו מקורו וההבדל בינו ובין חשש חמץ
- ב. מכירת קטניות במכירת חמץ
- ג. קטניות ללא מים או לאחר חליטה
- ד. הסתייגות ממנהג הקטניות
- ה. כלים מיוחדים לקטניות
- ו. שמן קטניות
- ז. קינואה בפסח
- ח. תערובת קטניות והכיתוב לאוכלי קטניות

א. מנהג הקטניות טעמו מקורו וההבדל בינו ובין חשש חמץ

בני אשכנז מחמירים לא לאכול קטניות בפסח. מנהג ותיקין זה הוא בן כאלף שנה והוא מובא בדברי הרמ"א בסימן תנג, סעיף א המעיר על דברי השולחן ערוך שם שאי אפשר לעשות מצה מאורז ושאר מיני קטניות שאינם באים לידי חימוץ "ומותר לעשות מהם תבשיל": "ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות".

ואף על פי שאנחנו מחמירים בקטניות, מבואר בדברי הרמ"א בהמשך דבריו, שיש שלושה חילוקים בין חמץ לקטניות:

1. אף על פי שלכתחילה אין לערב קטניות בתבשיל, כדיעבד, אם נפלו, התבשיל לא נאסר.
2. מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, בניגוד לחמץ שאסור בהנאה.
3. ומותר להשהותם בבית שאין נוהג בהם איסור בל יראה ובל ימצא.

שני טעמים מרכזיים נאמרו במשנה ברורה שם לגבי איסור קטניות בפסח:

1. חשש תערובת דגנים. חשש זה קיים גם כיום מכיוון ששדות הגידול של קטניות גדלים על אותם קרקעות בהם גדלים בשנים אחרות חיטה ושעורה וקשה להימנע מספיחי דגנים המתערבים בקטניות.

2. השימוש של קטניות דומה לשימוש שעשו בדגנים - משניהם עושים תבשילים מרכזיים ולחם - ומחמת זה גזרו שמא יבוא להחליף זה בזה.

טעמים אלו מופיעים כבר בדברי הראשונים שעוסקים במנהג איסור הקטניות בפסח - בבית יוסף בסימן תנ"ג, במהרי"ל הלכות פסח, בתרומת הדשן סימן קי"ג, במרדכי פסחים סי' תקפ"ה,

1. הערת העורך: חלק ממוצרי תנובה מסומנים לאוכלי קטניות. במאמר זה שהינו תקציר מהרצאתו של הגר"א וייס שליט"א בכנס הכשרות תשע"ה יש התייחסות לתוקף הגזרה ולגבולותיה ומה היא כוללת ומתי יש לסמן לאוכלי קטניות ומתי אין בכך צורך.

בנתיב החלב

בריטב"א פסחים ל"ה ע"א ובמאירי פסחים קי"ד ע"ב.

לגבי מה שכתב הרמ"א דאם נפלו לתוך התבשיל אין התבשיל נאסר, נחלקו בכוונתו. יש אומרים דאין בזה היתר אלא ע"י ביטול בשישים. וכן משמע מדברי תרומת הדשן שם דכתב "אם נמצא גרגיר של מיני קטניות בקדירה... לא מחמירין כלל לאסור... דגזירה דאיסור משהו ליתא אלא בתבואה", אך דעת החק יעקב בסק"ו דכל שהקטניות הם מיעוט ולא רוב אינם אוסרים את התבשיל וכן מבואר בשו"ע הרב שם סעיף ד וכ"כ המשנה ברורה בס"ק ט, שהעתיק את דברי החק יעקב.

למרות שתרומת הדשן הוא זה שסובר שכל החשש שבגללו נאסרו הקטניות זה דילמא יבוא להחליף קטניות בחמץ, בכל אופן הוא דווקא מחמיר דבעינן שישים כנגדן כדי להתיר, ומשמע שכל ההלכות המייחדות את הקטניות מהחמץ מוסכמות אליבא דכ"ע ולא תלויות בטעם האיסור.

הראשונים הכריעו שאין כוח ביד בית דין כל שהוא לגזור גזירות אחרי חתימת התלמוד או לכל היותר אחר דורות הגאונים, והכח לגזור גזרות היה מסור אך ורק לחז"ל. אך לדעת הרמב"ם, לאחר חתימת התלמוד יש עדיין כוח לבי"ד לתקן למקומו ולשעתו אך לא לדורות. אשר על כן איסור הקטניות שאותו אנו מוצאים רק אחרי תקופת הגאונים איננו בגדר גזירה או תקנה אלא בגדר מנהג.

אמנם בתשובה באורח חיים קכב מתייחס החת"ס לקטניות כגזרה וכתקנה שלא מועילה לה התרת נדרים, אבל אין הכוונה שמדובר בגזירה כמו שאר הגזירות שמוצאים בדברי חז"ל, אלא שמדובר במנהג חמור ביותר שאין ביד אף אחד להתירו ולא מועילה גם התרת נדרים כמו בגזרה ותקנה.

אני מדגיש את הדברים שאף שקטניות אינן חמץ ויש הבדלים בין חומרת חמץ לקולת קטניות אך לגבי עצם המנהג אין כל מקום להקל. זו תקנה קדומה, שקיבלו עליהם כל עדות אשכנז ואין כל מקום לזלזל בה.

ב. מכירת קטניות במכירת חמץ

בדברי מלכיאל מגדולי הפוסקים בליטא, פרק ד סעיף כב, יש שטר מכירת חמץ, ובשטר המכירה שלו מוכרים גם את הקטניות. וזה פלא גדול, שכן לא נהגו למכור קטניות, ובכל השטרות שנהוגים היום לא מוכרים קטניות. הסיבה היחידה לכאורה להכליל את הקטניות במכירת חמץ היא רק אם אמנם אנו סבורים שהקטניות נאסרו מחשש תערובת דגנים שמעורבת בקטניות, אע"פ שמדינא גם אם יש חשש כזה אין צורך למכור.

ג. קטניות ללא מים או לאחר חליטה

בתרומת הדשן כתוב שלא נאסרו הקטניות אלא במים שלא יהיה טפל חמור מן העיקר, שהרי בפסח אנו אוכלים דגנים שנשתמרו מחשש חימוץ ולכן לא יעלה על הדעת לאסור לאכול קטניות שלא באו כלל במגע עם מים. וכדבריו נקטו רבים מהאחרונים: שו"ע הרב בסעיף ה, המהרש"ם בסעיף קפג ועוד.

האור זרוע סימן רנו, מביא מהקדמונים, שאם חלטו את הקטניות ברותחים מותר לאכול אותם כי מעיקר הדין חליטה ברותחים לא מאפשרת חימוץ, אבל בפשטות לשון הרמ"א משמע, שהאיסור והמנהג להימנע מאכילת קטניות הוא גורף ומוחלט, וגם ללא כל מגע עם מים אנחנו נמנעים מלאכול קטניות. כך כתוב בשער התשובה עמוד חי סימן לב, אבני נזר בשתי תשובות שעג וסימן

תלג, וכך משמע בפשטות לשון הרמ"א².

ד. הסתייגות ממנהג הקטניות

גם בין גדולי אשכנז מצינו כאלו שלא היו מאושרים מהמנהג להימנע מקטניות. רבי יעקב עמדין כותב במור וקציעה תנג, ששמע מאביו החכם צבי שזה היה טעות לקבל את המנהג הזה ושלו היה ניתן היה ראוי לבטלו. הסיבה לכך היא, שבניגוד לימינו שמצות נאפות בהשגחת וועדות כשרות בהידור רב, פעם הייתה כל משפחה בכל עיירה ובכל קהילה מכשירה את תנור החמץ ואופה בו מצות לפסח, והיה חשש למכשולים רבים. לכן סברו חלק מהאחרונים (ראה גם בחתם סופר קכב) שאילו היו אוכלים קטניות היו צורכים פחות מצות, ואז היו מחמירים יותר באפיית המצות, והן היו נעשות יותר בניחותא ובאופן שניתן יותר להזהר מחשש חמץ במשהו, ולכן הוא כותב שאשרי מי שיש בידו לבטל את המנהג.

הבשמים ראש בסימן שמח, תוקף את המנהג הזה. הוא כותב שזה מנהג הקראים, אבל יותר ממה שהתשובה הזו מערערת את מנהג הקטניות היא מערערת את אמינותו של הבשמים ראש ולכן אין להתחשב כלל בדברים שהוא כותב בהיתר הקטניות³.

ה. כלים מיוחדים לקטניות

בתשובת מהר"ם שיק סימן ר מוצאים חומרה גדולה, שאם משתמשים בקטניות לצורך תינוקות או חולים שצריכים את הקטניות, צריך לייחד כלים מיוחדים. זו חומרה גדולה, כי אם הרמ"א אומר שקטניות לא אוסרים את התבשיל והמשנ"ב ורוב האחרונים מקילים אפילו כשאין הם בטלים בשישים איך ייתכן שהם יאסרו את הכלים? ההסבר לשיטת המהר"ם שיק הוא שהקטניות לא אוסרים את התבשיל בדיעבד, אבל לכתחילה יש להחמיר, ולכן הוא מחדש, שלכתחילה יש להחמיר גם לייחד כלים מיוחדים. כך מבואר גם בכף החיים סעיף קטן כז, שכאשר חייבים להשתמש בקטניות לחולים או תינוקות יש לייחד כלים מיוחדים.

ו. שמן קטניות

האם שמן של קטניות נאסר? זו שוב מחלוקת גדולה בין האחרונים. שני גדולי עולם, ושנים מאלה שהיו ידועים בכוח דהיתרא, המהרש"ם בתשובה בחלק א קפג, ורבי יצחק אלחנן, בבאר יצחק סימן יא סבורים, שלא נהגו איסור אלא בקטניות עצמן, אבל לא בשמן היוצא מהם. שיטה זו פותרת את כל הדילמה של שמן קנולה, כותנה ושמנים אחרים. אבל אין הלכה כמותם. שהרי בני אשכנז קיבלו על עצמם את פסיקות הרמ"א ואם הרמ"א אומר שיותר להדליק בשמן של קטניות, הרי פשוט מדבריו שמדובר בדבר שנאסר באכילה והותר רק בהנאת הדלקה.

אמנם גם המרחשת בסעיף ג כתב כמו המהרש"ם ולא הם ולא הרב יצחק אלחנן שכחו או התעלמו מדברי הרמ"א, אלא שלדעתם כוונת הרמ"א שמתיר להדליק גם בשמן שיש בו חשש תערובת

2. **הערות עורך:** צ"ע מהיכן משמע כך מלשון הרמ"א שדבריו מוסבים על היתר השו"ע לעשות מהם תבשיל ועל כך חולק הרמ"א ואומר ויש אוסרים ובהמשך הוא מדבר על נפלו לתוך תבשיל. ואולי הדברים מדויקים מההיתר להדליק בשמנים הנעשים מהם, שמשמע שלאכול שמנים אסור אע"פ ששמן איננו תבשיל שמחוייב להיעשות עם מים, ואולי מכך שהרמ"א מתיר להשהות קטניות בבית ושוב משמע שההיתר להשהות ולא לאכול, ואולי מכך שכתב שזרע אקליז"א ואני"ס אליינד"ר אינן מיני קטניות, ומותר לאכול בפסח, ומשמע שקטניות אחרות אסור לאוכלן אפילו בפני עצמן.

3. הבית מאיר בסימן תנג, ביחד עם החתם סופר, רב מרדכי בנט, מפקפקים פקפוק רב על הספר בשמים ראש, ואע"פ שרבי עקיבא אייגר מצטט את הספר הזה כמה פעמים, אבל רבים פקפקו בזה ובכשרות הספר.

בנתיב החלב

גרגרי חיטה, ואף על פי כן לא נהגו לאסור בהנאה, אבל כאשר מדובר בקטניות וניפו את הקטניות, ווידאו שאין תערובות חמץ, שם יש להקל גם באכילה של שמן קטניות. אבל למעשה המנהג איננו כך אלא כפשטות דברי הרמ"א שלאכול שמן קטניות אסור כמו קטניות עצמן ורק להדליק בו מותר כי אין איסור הנאה בקטניות.

ז. קינואה בפסח

רבים שואלים בשנים האחרונות על מצרכים שונים כגון קינואה האם זה קטניות או לא? ורבים מסתמכים על התשובה הידועה של בעל האגרות משה, הגר"מ פינשטיין באגרות משה, חלק ג, אורח חיים סימן סג, שלדעתו אין בכלל איסור קטניות אלא מה שהיה מצוי בזמניהם, כאשר האיסור הזה התקבל, ולכן לדעתו בוטנים אינם בכלל קטניות, וכך הוא גם מסביר למה תפוחי אדמה אינם בכלל קטניות, שתפוחי אדמה וגם בוטנים הובאו מיבשת אמריקה לפני 400-500 שנה לאירופה, ובזמן הראשונים כאשר מנהג הקטניות התקבל לא ידעו לא מתפוחי אדמה ולא מבוטנים. ולכן קבע ר' משה פינשטיין שכל מה שלא היה בזמן הראשונים אינו בכלל איסור קטניות.

אלא שקשה מאוד להבין את דבריו שהרי כ"ע מודו שתירס בכלל קטניות בשעה שגם התירס הובא מאמריקה לפני 500 שנה לאירופה ועוד אחרי שתפוחי האדמה הגיעו לאירופה, ואף על פי כן זה בכלל קטניות, לכן אני סבור שכאשר אסרו קטניות לא אסרו מין מסוים ומוגדר ולא מצינו באף אחד מרבתינו הראשונים שמביאים את המנהג להימנע מקטניות שייתן רשימה מה בכלל קטניות, ולכן פשוט שהמנהג היה כללי, כל דבר שדומה לחיטה, ומעולם לא קבעו רשימה מסוימת ולא קבעו מסמרות מה בכלל קטניות. לכן אין מקום לומר שמה שלא היה בזמן הראשונים, איננו בכלל האיסור. צריך לדון בכל דוד ודור את הדברים ולאסור את כל אותם הדברים ששייכים למשפחת הקטניות, ואולי אף מעבר לכך, את כל הדברים ששימושם דומה לשימוש של חיטה - אופים ומבשלים אותם.

לגבי תפוח אדמה, ההסבר מדוע הוא לא בכלל קטניות נובע כנראה מכך שמדובר בפרי גדול בשעה שהקטניות קטנים. כך כתוב בנשמת אדם, ולדעתי זה ההסבר שהכי מתיישב על הדעת. היו אחרונים שאסרו תפוח אדמה. הנשמת אדם מביא, שברומניה לא אוכלים תפוחי אדמה בפסח כי סבורים שזה קטניות, אבל זה לא המנהג הנפוץ. גם הפרי מגדים אומר בגלל שהם גדולים מכל שאר הקטניות לכן הם לא בכלל הקטניות. לאור זאת אני סבור שיש להימנע מאכילת קינואה בפסח, משום שאנחנו לא יודעים בדיוק מה זה קטניות.

נשאלתי מחולי צליאק שקשה להם להיות שבוע שלם בלי לשבוע, מצות הם לא יכולים לאכול. האם יש מקום להשתמש בקינואה. אני סבור שספיקא דרבנן לקולא, ספק קטניות לקולא, וגם כך פוסק ר' משה באותה התשובה שהזכרנו לעיל. לכן, אלה שיש להם קושי ולא יכולים לאכול דגנים, יש מקום להקל בספק קטניות.

ח. תערובת קטניות והכיתוב לאוכלי קטניות

לפני שנים, צילצל אלי אברך ערב פסח אחר הצהרים שאשתו גמרה את הבישולים לחג ורק בדיעבד הם שמו לב שהתבלינים שהשתמשו בהם כתוב על האריזה לאוכלי קטניות בלבד. היא כמובן לא תספיק לבשל מחדש. אמרתי לו שיזרוק את האריזות ויאכלו ענבים וישבעו. הלא הרמ"א כותב שקטניות לא אוסרים תבשיל, והמשנ"ב מצטט את החוק יעקב שמשמע שנוקט עיקר כשיטתו, כי אילו היינו נוקטים כמו החוק יעקב שצריך שישים לא היה בידנו להקל, כי תבלין לטעמא עביד וזה

הרב אשר וויס

לא בטל בשישים, אבל מכיוון שהמש"ב מצטט את החוק יעקב משמע, שעיקר ההלכה כוותיה, שדי ברוב ולא צריך שישים ק"ו שרוב התבלינים הם ספק קטניות⁴.

ולמרות שאין מקום להקל במנהג איסור הקיטניות בפסח, אך מצד שני אין להחמיר מעבר להלכה ולמנהג. מיותר לכתוב לאוכלי קיטניות על מוצרים שאין בהם קיטניות רק בגלל שהם יוצרו בקו בו מייצרים גם קטניות. זו טעות גדולה, וזה גם גורם לאנשים לזלזל במנהג. שביל הזהב הוא מצד אחד ללמד את הציבור שאין מקום להקל ולזלזל באיסור קטניות, מנהג שחמור לאין ערוך מהמנהג של שרויה אצל חסידים, ושמקורו ברבותינו הראשונים, אבל מצד שני, יש לנקוט כעיקר ההלכה ולא להתייחס לקטניות כמו שמתייחסים לחמץ. כמטחוי קשת ורחוק מזרח ומערב החומרה של קטניות והחומרה שמחמירים בחשש חמץ שאיסורה כרת.

אשר על כן אין להחמיר בספק בליעה שבטל באלף בקטניות כפי שרבים נוהגים, ודווקא כך יש להעמיד את הדת על תילה. אני לא חושב שצריך להקל כשאינן צורך להקל. ב"ה גידלתי ילדים קטנים ואני מגדל עכשיו דור של נכדים קטנים, וגם ילדים יכולים להימנע מאכילת קטניות, ללא כל קושי במיוחד היום שיש כל כך הרבה דברים בשוק. אם כן, מה צורך יש להאכיל קטניות, אבל כאשר מדובר בתינוקות ויש תחליפי חלב שיש בהם קטניות וודאי שאפשר להקל וגם לחולים שיש להם צורך בכך. ובספק קטניות אמרתי, שאפשר להקל יותר גם לאנשים כמו חולי צליאק, אז אם הם יכולים להימנע וודאי שטוב הדבר, אך מכיוון שחולי צליאק נכנסים לגדר של חולה הרי שאפשר להקל בספק קטניות גם לכתחילה, כדי שגם הם יוכלו לאכול ולשבוע ולקיים מצוות שמחת החג.

אע"פ שתערובת קיטניות מותרת הרי שהדבר מותר רק בדיעבד ולא לכתחילה ולכן אין לקנות מצרכים שיש בהם תערובת קטניות מכיוון שכאשר הולכים לקנות זה מצב של לכתחילה ולא מצב של בדיעבד.

(תקציר הרצאה בכנס הכשרות, ניסן תשע"ה)

4. בחלק מהתבלינים כל הסיבה שבגללה נכתב לאוכלי קיטניות היא מכיוון שהם נארוזים על אותו קו בו נארוזים גם תבלינים מקיטניות.

חומרות וקולות בפסח

1. מצה עשירה - האם היא 'מהדרין' או חמץ?

המחלוקת בעניין מצה עשירה עוסקת בכלל ההלכתית: "מי פירות אינם מחמיצים", דהיינו שאם לוקחים קמח 'כשר לפסח' ולשים אותו לבצק עם מי פירות כגון מיץ תפוזים וללא כל תוספת מים - העיסה לא מחמיצה והמאפה נקרא מצה עשירה.

לשיטת רש"י מי פירות אינם מחמיצים חימוץ גמור אך הם עושים 'חמץ נוקשה' ולכן מצה כזו אסורה. לעומת זאת, הגאונים, ולאחר מכן גם רבנו תם - טוענים שמי פירות לא מחמיצים כלל ומאפה כזה מותר באכילה בפסח. ישנה גם דעה מעניינת נוספת - שמאפה כזה מותר באכילה רק אם לא רואים בו החמצה.

שנים רבות ניסיתי לברר מה קורה מבחינה כימית בתהליך ההחמצה ומדוע מי פירות וכן קטניות אינם מחמיצים לעומת קמח שמחמיץ. הייתי סבור שרק קמח המכיל גלוטן יכול להחמיץ אך נוכחתי לדעת שזו איננה הסיבה היחידה.

הרמ"א בעקבות רש"י פוסק שמצה עשירה אסורה בפסח. ואילו השולחן ערוך פוסק בעקבות הגאונים ורבנו תם ש'מצה עשירה' כשרה לפסח.

בזמנו סיפר לי הרב עובדיה יוסף זצ"ל, שהוא זה שאישר למר פפושדו לייצר עוגיות מצה עשירה והגביל אותו מאוד גם בהכשרה ובנקיונות באופן שלא יישארו מים במערכת והעוגיות יכילו רק מי פירות ולמעשה יין שאינו מכיל תוספת מים.

בבדיקה כימית, בתקופת הראשון לציון הרב בקשי דורון, מצאו כמה וכמה בעיות שמתרחשות במפגש שבין הקמח למי הפירות להם הוסיפו חומרים נוספים ולכן הרב בקשי-דורון והרב עמאר ביקשו שלא להכניס את החומרים הללו.

בזמנו פנה אלי מו"ר הרב מרדכי אליהו וביקש ממני לבדוק איזה יין משמש לעוגיות הללו. כשנאמר לנו שנעשה שימוש ביין מתוק אמר לי הרב אליהו, שיין מתוק זו בעיה קשה מכיוון שבכדי לעצור את תהליך התסיסה מכניסים חומרים שיכולים להיות בעייתיים.

הרב אליהו ביקש לדעת מה באמת מתרחש בתהליך התסיסה ובברור אצל כימאים מומחים למזון, התברר שבסוף התהליך מתקבל H₂O שזה מים. זאת אומרת, מה שקורה בעצם הוא, שהחומרים שמוסיפים כדי לעצור את תהליך התסיסה, גורמים לפרק מים מהיין.

לדעת הרב אליהו הדבר בעייתי מכיוון שזה נחשב למי פירות עם מים שמחמיצים ולעומתו הרב עובדיה סבר שאין בכך כל בעיה מכיוון שמדובר במים שיצאו ממי הפירות ולכן הם לא מחמיצים.

ואם כן יש לנו כאן מחלוקת הלכתית: לפי הרב אליהו - ברגע שאתה מוסיף יין מתוק, הרי ע"י הוספת חומר מסוים משתחרר H₂O, שזה מים, ואם כן זה כבר לא מי פירות טהורים, ולכן העיסה מחמיצה מהר יותר, ולפי הרב עובדיה - ברגע שלא הוסיפו מים מבחוץ, זה כשר ואינו מחמיץ.¹

1. הערת העורך: כאשר מייבשים חלב לאבקה מוציאים ממנו הרבה מים שנמצאים באופן טבעי בחלב הפרה. צ"ע האם משמעות דברי הרב עובדיה יוסף היא שאם נלוש קמח עם אבקת חלב ובתוספת מים שהופקו מיבוש אבקת חלב הרי

הרב מנחם בורשטין

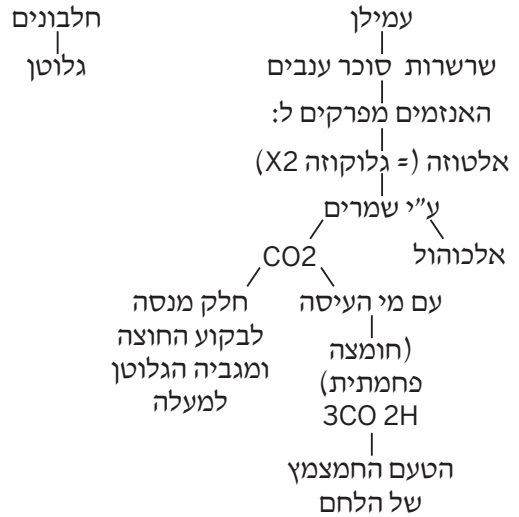
2. הגדרת חמץ

במהלך השנים ניסיתי לברר את הנוסחה הכימית של ההחמצה, ולהבין בדיוק מה קורה בתהליך ההחמצה.

יש שטוענים שהגורם להחמצה הוא הגלוטן, כך שבאופן תאורטי, אם נוציא מקמח מסוים את הגלוטן, לא יהיה לנו יותר קמח שעלול להחמיץ.

הקמח מכיל עמילן וחלבונים שונים וביניהם הגלוטן, וכן הוא מכיל אינזימים שהם מזרזים תהליכים כימיים.

קמח (הדגן)

החומר הבסיסי שהאנזים פועל עליו נקרא סובסטרט (מצע). בעקבות פעולת האנזים נוצרים חומרים חדשים הנקראים תוצרים. לדוגמה: בתגובה שבה האנזים קטלאז מזרז פירוק מי חמצן למים ולחמצן, מי חמצן הם הסובסטרט, ומים וחמצן הם התוצרים.

האתר הפעיל הוא האזור באנזים שהסובסטרט נקשר אליו, ובו מתרחשת הפעילות האנזימטית. האתר הפעיל של כל אנזים מותאם רק לסובסטרט שעליו הוא פועל, ולכן כל אנזים פועל על סובסטרט ייחודי לו ומזרז תגובה כימית ייחודית. אפשר לדמות את ההתאמה המרחבית שבין האנזים לבין הסובסטרט להתאמה שבין מפתח למנעול: כשם שרק מפתח מתאים פותח מנעול

שהעיסה לא תהיה חמץ שהרי למעשה מדובר בקמח שאין בו תוספת מים מלבד המים שהופקו בעת יבוש החלב? דיון מפורט ביותר בכל הסוגיה הזו ניתן למצוא בספר מצה עשירה לרב עידוא אלבה. שם הוא מערער על היתר המצה העשירה שמוסיפים לה אבקת אפיה שלמעשה מתפרקת למים ולדעתו יוצרת חימוץ גמור.

בנתיב החלב

כלשהו, כך רק אנזים ייחודי יכול להיקשר לסובסטרט 'שלו'.

גם בתהליך החמצה האינזימיים של העמילן - אלפא עמילן ובטא עמילן ועוד הם אלו שמאפשרים את תהליך ההחמצה.

כיום אנחנו מוסיפים שמרים כדי שהעיסה תחמיץ, אך בעבר לא היו מוסיפים שמרים. היו מכינים 'מחמצת' - שאור. היו משאירים את הקמח והמים למשך זמן רב, ואז היה נוצר באופן פנימי תהליך החמצה. זה היה מעין השמרים שאנחנו מוסיפים בימינו.

מה קורה בתהליך? העמילן הינו רב סוכר - שרשרת של סוכרים. העמילן מתפרק ע"י אינזים ואז נוצר אלכוהול ו-CO₂ - פחמן דו חמצני. התהליך גורם לטעם חמצמץ של העיסה והלחם. ה-CO₂ שהוא גז שואף להשתחרר אך נלכד בגלל הגלוטן החלבוני וזה גורם לניפוח העיסה. המחלוקת היא האם החמץ הוא הטעם החמצמץ של הלחם או הניפוח של העיסה?

הרב יהודה שרשבסקי במאמר שכתב בנושא הביא את המשנה בפסחים (מ"ח:): המונה סימנים חיצוניים להחמצת העיסה, ומפשט המשנה נראה שחמץ הוא התנפחות העיסה. משמעות הדבר היא שאף אם אין לעיסה טעם חמצמץ, אך ישנה התנפחות יש לנו חמץ גמור.

לעומתו הרב שבתי רפורט טוען שבעבר כלל לא אכלו לחם מנופח לדבריו זה דבר שהתפתח רק במאות השנים האחרונות. לדבריו הסימנים שהמשנה נותנת כדי להבחין מהו חמץ מוכיחים שחיצונית המצה והחמץ היו דומים במראיתם. במאפיות ניתן להגיע ללחם נפוח בהרבה פחות זמן מאשר 18 דקות מהלישה ועד האפיה. לדבריו פשוט שמה שמגדיר חמץ זה הטעם החמצמץ של העיסה כתוצאה מפעילות התסיסה של השאור.

הנפק"מ היא שאם חמץ זה הטעם החמצמץ של הלחם, אז אפשר להכין מצה מנופחת (חוץ מהגזירה שזה לא יהיה טפח) ואם אני מגדיר שכל הבעיה זה הניפוח אז לכאורה אם נמנע את הניפוח ע"י הוצאת הגלוטן ואפשר יהיה להשהות את העיסה והיא לא תהיה חמץ.

העליתי התלבטות זו בפני גדולים רבים ביותר וכולם השיבו לי שצריך להחמיר כשתי האפשרויות. כשאנו אומרים שמי פירות אינם מחמיצים לכאורה הכוונה היא שהטעם המתקבל אינו הטעם החמוץ הרגיל שקיים בעיסה של קמח ומים וכך גם לגבי קטניות, אך בשניהם אפשר להגיע לניפוח ומכאן גם חיזוק לדעה שהטעם החמצמץ הוא העיקר בחימוץ.

(תקציר מהרצאה בכנס הכשרות, תשע"ד)

שו"ת כהלכה - תשובות לשאלות שנשאלו בכינוסים השנתיים של תנובה

94..... הרב זאב וייטמן

א. חלב שנחלב בשבת ע"י רובוט חליבה ב. השגחה באמצעות מצלמות ג. חלב שנחלב בשבת באיסור ד. כשרות חלב מפרות שחלקן הגדול איננו חלק ה. מה נחשב לתבשיל לעניין אכילת שני תבשילים בערב תשעה באב ו. גילוי בחלב ז. כשרויות מוצרי תנובה ח. חשש נגיעות בתות שדה ט. חלב שבת י. חלב בסופי שבוע

101..... הרב אברהם שלזינגר

א. חלב שאינו מהדרין שנחלב ביום חמישי דינו כמהדרין ב. שריית מצה בחלב ג. מעדנים בפסח - מה בין כשרות רגילה למהדרין ד. הכשרה לפי טמפרטורה או מעלה בועות ה. משגיחי כשרות ומכשירים סלולאריים ו. ועדת מהדרין וחומרותיה לעומת כשרויות אחרות ז. בעל עסק יר"ש - האם די בהשגחתו ח. ההבדל הבסיסי בין חלב מהדרין לחלב כשר ט. גבינה צהובה וגבינה קשה - ההיבט ההלכתי י. כשרות הגבינה הצהובה כ. צריכת מוצרי חלב שאינם מהדרין במקום שאין מהדרין

הרב זאב וייטמן
רב תנובה

שו"ת כהלכה

תשובות לשאלות שנשאלו בכנסי כשרות החלב

א. חלב שנחלב בשבת ע"י רובוט חליבה

האם תנובה משתמשת לייצור מוצרי מהדרין בחלב שנחלב בשבת ע"י רובוט חליבה?

חליבה באמצעות רובוט חליבה היא הדרך המהודרת לחליבה בשבת, שהרי האדם איננו עושה דבר לא בידים ולא בגרמא והוא גם לא עושה מלאכה ע"י גוי. מכיוון שכך, ברובוט חליבה גם אין כל בעיה של חשש לאיסור חלב שחלבו גוי מבלי שישראל רואהו.

לכן, חליבה רובוטית עדיפה על הפתרונות המקובלים של חליבה בגרמא או חליבה לאיבוד והזרמה לאחר מכן לקו. ואפילו על חליבה באמצעות גוי שהותרה רק בגלל צער בעלי חיים וגם עם היתר זה לא הכל היו שלמים לחלוטין, במיוחד שלפעמים (סמוך לצאת השבת) החליבה נעשית גם כשאין עדיין מצב של מניעת צער בעלי חיים.

כל זאת כמובן בתנאי שלא מתקנים תקלות שעלולות לקרות בשבת ע"י יהודים. לצורך זה בכל מקום בו לוקחים לייצור מוצרי מהדרין חלב שנחלב בשבת באמצעות רובוט חליבה הותקנו מצלמות, ואישור החלב כחלב מהדרין נעשה רק אחרי שמוודאים במוצאי שבת וחג באמצעות המצלמות שלא הייתה כל תקלה שתוקנה ע"י יהודי בשבת או בחג.

ושתי הערות נוספות:

א. יש לציין, שגם אם חולבים בהיתר בדרך פחות מהודרת או בדרך פחות מוסכמת אין כל שאלה לגבי כשרות החלב גם למהדרין ובתנאי שהחולבים שחולבים בדרך הפחות מהודרת עושים זאת על פי הנחיה הלכתית מוסמכת. כי אז אין כל מקום לקנס שקנסו על מלאכה שנעשתה בשבת במזיד.

ב. מבחינה הלכתית טהורה לא פשוט שגם אם מתקנים את התקלה בשבת באיסור זה משפיע על כשרות החלב כי מדובר בתיקון המכשיר שאיתו מבצעים את החליבה וכל עוד החליבה עצמה נעשית בהיתר ייתכן ואין מקום לאסור את החלב רק בגלל שמתקן החליבה תוקן באיסור בשבת.

ב. השגחה באמצעות מצלמות לעניין חשש טריפות

כיצד ההשגחה באמצעות המצלמות עונה על החשש מבהמות טריפה ע"י ניתוחים?

השגחה באמצעות מצלמות מיועדת רק לסייע בפיקוח שהחליבה נעשתה כדין בשבת וללא כל חילול שבת או לצורך פיקוח על גוי שחולב כדי לקיים את דין המשנה שכאשר גוי חולב צריך שיהודי יראה את החליבה. הפיקוח על ניתוחי פרות כדי למנוע חשש מהטרפת הבהמה במהלך הניתוח נעשה בהשגחה של משגיח שמגיע לכל ניתוח.

אמנם נראה שבאופן עקרוני אם בעתיד נגיע לכך שמהלך הניתוח ילווה בצילום מלא וברור של כל התהליך וניתן יהיה לוודא באמצעות צפיה בהקלטה שאכן הניתוח נעשה ללא הטרפת הפרה – לא תהיה מניעה הלכתית לסמוך על כך.

וכך כתב לי הרב יעקב מאיר שטרן שליט"א יו"ר ועדת מהדרין במענה לשאלה שהעלנו בנושא זה: בענין השאלה האם אפשר לסמוך על צילום הסרטה של ניתוח היסט קיבה שרואים בדיוק את

בנתיב החלב

מעשה הניתוח של הרופא שהוא פותח פתח קטן בצד הבהמה ומכניס ידו לפנים ומחזיר את הקיבה למקומה ואח"כ הוא תופר את השומן המחובר לקיבה לדופן. במהלך הצילום ניתן לראות שלא יוצאים נוזלים בצבע מוזר ושונה המעידים על פגיעה באיברים פנימיים וכן שאין הרופא מכניס שום מכשיר חד לנקב את הקיבה על מנת להוציא גזים.

הנה לענ"ד יש מקום להתיר הדבר. וטעמא דמלתא דמצד הדין גם אם לא הייתה שום השגחה על מעשה הניתוח ג"כ א"א להטריף הפרה דהרי מצינו בפוסקים שכתבו דרופא שהוא אומן מסתמא לא יעשה באופן שינקב אברים פנימיים המטריפים כמ"ש הסמ"ג (מ"ו, י') לענין תרנגולים מסורסים דהעולם אינם נזהרים בזה דמאחר דהוא אומן, בקי הוא בכך, ורואה שלא יגיע לבני מעיים וע' שו"ת חת"ס יו"ד סי' כ"א וכן פסק בשו"ת דברי חיים (יו"ד ב' לג) וז"ל אם יתברר שבודאי אין מתכוונים לעשות הנקב בהמסס רק קרוב לו לחלל הגוף וא"כ ליכא עלינו רק חשש דמחט בחלל הגוף ואז יש לסמוך על סברות המתירים סירוס בעופות משום דאוקי אומן על חזקתו. עכ"ל.

גם בשו"ת לבושי מרדכי יו"ד תנינא סי' י"ח מדייק מדברי המהר"ם שיק יו"ד מה דברופא אומן יש לסמוך ע"ז ע"ש, ולכן כיוון דמצד הדין גם אם נעשה הניתוח שלא בהשגחה יש מקום לצדד להקל בעיקר הדין ולומר שלא נטרף הבהמה כ"ש כשרואים בסרט כל מהלך הניתוח ודאו שיש לסמוך ע"ז, ולפיכך אם יסכימו לזה שאר רבני הועד נלע"ד שאפשר לסמוך ע"ז למעשה.

ג. חלב שנחלב בשבת באיסור

מה עושים עם חלב כשהוכח ע"י המצלמה שהוא נחלב בשבת ע"י יהודי?

חלב שנחלב בשבת ע"י יהודי מופנה לייצור מוצרים בכשרות רגילה. יש להדגיש שגם אם פרה אחת מתוך 500 פרות נחלבה ע"י יהודי אנו נפסול את מיכל החלב כולו ממהדרין. אמנם מדינא חלב כזה מותר גם למהדרין, אך מכיוון שאיננו יכולים להתגמש בדרישות הכשרות שהצבנו בפני הרפתנים והחולבים, ומכיוון שאנו מצהירים על כך שמוצרי החלב בכשרות מהדרין מיוצרים מחלב שנחלב ללא חילול שבת אנו מחוייבים לעמוד בהבטחה זו ולפסול כל חלב שמעורב בו חלב שנחלב בשבת באיסור.

בהקשר זה יש לציין, שמכיוון שאנו מעבירים לכשרות רגילה כל חלב שיש בו אפילו מעט חלב שנחלב באיסור בשבת וגם כאשר החלב נחלב בשבת באיסור שוגג, הרי שגם אליבא המחמירים לאסור חלב שנחלב בשבת באיסור גם לאחרים וגם אחרי שבת מדובר בהידור כאשר מעיקר הדין - במציאות הקיימת בה סביר להניח שרק מיעוט של החלב בכשרות רגילה אכן נחלב באיסור גמור בשבת - החלב מותר.

ד. כשרות חלב מפרות שידוע שחלקן הגדול איננו חלק

כיום שאחוז גבוה מהבהמות הם לא חלק בפרט לפי הספרדים - זה טרף, איך אפשר לסמוך על תוצרת החלב והגבינות? סוף סוף מדובר בהרבה יותר ממיעוט המצוי שאי אפשר להתעלם ממנו?

הפתחי תשובה בורה דעה סימן פא ס"ק ד כתב: ע' בתשובת תפארת צבי ח"ד ס"ג ע"ד שפקפק רב אחד דבמקומו שכחי טריפות כמו כשירות איך נאכל חמאה וחלב דליכא רובן דכשירות במקום זה והוא ז"ל השיב וכתב לו היתר לזה מתרי טעמי ע"ש. וכעין סברתו כתב ג"כ בתשובת שאגת ארי' סי' ס"ד לענין אם מותר לשחוט בהמה בי"ט במקומות אלו שמצויין טריפות כמו כשירות ע"ש:

עולה מדברי הפתחי תשובה שהשאלה יכולה להתעורר רק אם מגיעים למציאות שאין רוב כשרות

אך כל עוד המצב הוא שיש מיעוט המצוי או מיעוט גדול אך עדיין מיעוט – אין מקום לשאלה. וגם במקרה שבו אין רוב כשרות מביא הפתחי תשובה את תשובות הפוסקים המתירים.

ואמנם פשוט שבמציאות של מיעוט המצוי אף אחד לא מעלה על דעתו לאסור את החלב. שהרי מאז ומעולם המציאות הייתה שיש מיעוט מצוי של פרות טריפות מחמת טריפת הריאה וזו בדיוק הסיבה שיש חובה הלכתית לבדוק את הריאה של כל בהמה לאחר שחיטתה, ולמרות זאת לגבי החלב של בהמה בחייה - כשלא ניתן לבדוק את מצב הראות - אזלין בתר רובא של הבהמות הכשרות ומעמידן כל בהמה בחזקת כשרות ולכן החלב של כל פרה ופרה כשר.

אלא שיש להבין מדוע אפילו במציאות בה יתברר אולי שאין רוב כשרות עדיין אין איסור בחלב. הסיבה לכך היא, שאע"פ שבשולחן ערוך נפסק שיש לאסור חלב של פרה שנשחטה ונמצאה טריפה וגם הגבניות שנעשו מחלבה אסורות, עם זאת, פוסק השו"ע שאם הטריפה היא מחמת סרכא בריאה החלב מותר משום דהוי ספק ספיקא - ספק אם בכלל הסרכא מטריפה וספק שאולי הפרה נטרפה אחרי חליבתה.

אמנם הרמ"א כותב שאם אין הפסד מרובה ראוי להחמיר גם בסרכא, אלא שלרמ"א סרכא איננה אוסרת ולדעתו מותר לפרק סרכות ולהכשיר פרות שנתגלו בהן סרכות, וממילא לדבריו המציאות היא שהרוב כשרות.

כלומר, אפילו אם תוצאות שחיטת הפרות הן שליש - כשר, שליש - חלק ושליש - טרף - הרי שאליבא הרמ"א הרוב הן כשרות וממילא אין שאלה לגבי כשרות החלב, ואליבא דהשו"ע מכיוון שכמעט כל מה שלא מוגדר כחלק ושאלבא דהשו"ע איננו כשר הוא מחמת סרכות הריאה - החלב ג"כ מותר שהרי השו"ע פוסק שאפילו במציאות שיש חלב שכולו נחלב מפרה שהוגדרה כטריפה מחמת סרכות הריאה - החלב מותר.

ה. מה נחשב לתבשיל לעניין איסור אכילת שני תבשילים בערב תשעה באב? האם האשל והשמנת נחשבים כתבשילים לעניין איסור אכילת שני תבשילים בסעודה המפסקת בערב תשעה באב?

החלב ממנו מיוצרים האשל והשמנת עובר פסטור בטמפרטורה גבוהה ולכן הוא נחשב לבישול גמור ולכן מותר להוסיף חלב מפוסטר קר לכלי שני בשבת. לעומת זאת, לגבי בישולי נכרים מכיוון שהחלב נאכל כמות שהוא חי אין בו שאלה של בישולי נכרים, והשאלה היא האם לעניין איסור שני תבשילים בסעודה המפסקת בערב תשעה באב נתייחס אליו כתבשיל או שמכיוון שהוא נאכל כמות שהוא חי הוא לא נחשב לתבשיל.

השולחן ערוך פוסק בסימן תקנב סעיף ג מפורשתו שתבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, מקרי תבשיל לענין זה. ועל כך כותב המשנה ברורה שם:

"דאף דלענין בישולי עכו"מ אין שם תבשיל עליו כגון חלב שנתבשל וכיו"ב לענינינו אסור דעיקר הטעם שאסרו בשני תבשילין משום דבריבוי תבשילין יש בו כבוד ותענוג."

ולכן לכאורה יש לראות גם את האשל והשמנת כתבשיל לענין זה. ובכל אופן נראה שלמקלים יש על מה שיסמוכו מכיוון שבניגוד לבישול שמטרתו לשנות את הטעם האיות והמרקם של הדבר המתבשל הרי בפסטור כל מטרת הבישול היא רק מטעמי מניעת סכנה שבשתיית חלב לא מפוסטר שעלול להכיל חיידקים המסוכנים לבריאות, וכל הרעיון בפסטור הוא להשמיד את החיידקים

בנתיב החלב

המסוכנים מבלי לשנות את טעם החלב איכותו ומרקמו. ולכן ייתכן לומר שחלב מפוסטר קר איננו נחשב לתבשיל ומכיוון שתהליך הפיכת החלב המפוסטר ללבן או שמנת איננו כרוך בבישול הרי שגם שמנת ואשל לא יחשבו לתבשיל לעניין החשבתם כתבשיל בסעודה המפסקת בערב תשעה באב.

ו. גילוי בחלב

האם מקפידים על "גילוי" בחלב כלומר שלא ישארו מוצרים גלויים אפילו ביום כפי המבואר ברמב"ם?

השו"ע י"ד קטז א פסק שמשקים שנתגלו, אסרום חכמים דחיישינן שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס. אך מיד הוסיף ופסק "ועכשיו שאין נחשים מצויים בינינו, מותר". אלא שכידוע היו שהקפידו על גילוי גם בימינו במציאות בה אין מצוי שהנחשים מטילים ארס במשקים מגולים. ואף שלא מקפידים מבחינת כשרות למנוע גילוי בחלב ובמוצרי המציאות היא כזו שהחלב לא עומד בדרך כלל מגולה - הוא נחלב מהפרה באמצעות צנרת שמוליכה את החלב ישירות למיכל חלב סגור. המיכלית שאוספת את החלב מהרפת אף היא סגורה והחלב נשאב ישירות מהמיכל שברפת למיכלית והמיכלית פורקת את החלב במחלבה שוב ישירות לתוך מיכל גדול כך שבדרך כלל קשה למצוא במהלך ייצור החלב מרגע החליבה ועד האריזה שהחלב עומד גלוי.

כך לגבי החלב עצמו וכך לגבי מוצרי החלב אמנם יש גביונות מסוימות ומיוחדות (חלק מהגביונות הקשות והמלוחות) שבמהלך ייצורן החלב נמצא בבריכות שאינן מכוסות אך הן נמצאות בבריכות מלוחות ביותר שאין חשש שנחשים ישתו ממנה ויטילו ארס לתוכה והן גם נמצאות בחדרים סגורים ומנוטרים שלא מצויים בהם נחשים בכלל ונחשים ארסיים בפרט. לאור האמור נראה שגם המחמירים בגילוי בימינו אינם צריכים לחשוש במוצרי החלב מחשש גילוי.

ז. כשרויות בתנובה

האם אפשר לעשות סדר בנושא הכשרויות של תנובה, מה ההכשר של הרב ויטמן ומה ההכשר של הרב גרוס והרב שטרן ומה ההבדל ביניהם?

יש בתנובה שתי רמות כשרות - כשרות רגילה - הכשרות נכתבת בכיתוב בלי כל סמל ונוסח הכיתוב תלוי במקום בו מייצרים את המוצר עליו מופיעה הכשרות (כשר בהשגחת הרב וייטמן - רב תנובה, כשר בהשגחת רבנות קרית מלאכי, כשר בהשגחת הרבנות הראשית לישראל - הרב וייטמן, רב תנובה). וכשרות מהדרין - שם יש תמיד סמל שיכול להיות סמל בד"ץ העדה חרדית ירושלים או סמל ועדת מהדרין תנובה בראשות הרב גרוס או סמל מהדרין של בד"ץ בעלזא או סמל מהדרין של בד"ץ חוג חת"ס או סמל מהדרין של הרב וייטמן. בכל בהתאם לגוף שמאשר את כשרות המהדרין.

הסיבה העיקרית שמוצרים מקבלים כשרות רגילה בלבד ולא כשרות מהדרין היא שימוש בחלב שמכיל חשש לתערובת חלב שנחלב בשבת באיסור. במקרים בהם המוצר מכיל גם רכיבי חלב שנחלב ע"י לא יהודי מבלי שישראל רואהו על סמך הדעות המקלות בשימוש בחלב כזה בימינו יופיע ליד הכשרות הכיתוב "מכיל רכיבי אבקת חלב נכרים". אלו הכללים הנוגעים לכשרות רגילה כשאינן הבדל מהותי בין האחראים על הכשרות הרגילה ואין הבדל בין כיתוב כזה או אחר של כשרות רגילה.

לגבי כשרות מהדרין הכללים דומים אין שימוש בחלב שנחלב בשבת באיסור ואין שימוש ברכיבי חלב שלא נעשו מחלב ישראל ויש בדיקה מדוקדקת של כל חומרי הגלם.

ח. חשש נגיעות בתות שדה

איך יש תותים בפרילי הרי ידוע הנגיעות בתותים?

התותים בהם משתמשים לפרילי מהדרין או ליופלה תות מהדרין הם תותים שנבדקו ונמצאו בחזקת נקיים. התותים עוברים שטיפות בזרמים חזקים והברשה במברשות באופן שבדיקות מדגמיות הנעשות בכל מהלך הכנתם מראות שהם בחזקת נקיים. ועל כך יש להוסיף דברים שכתב הגר"ש ז' אועירבך זצ"ל (מנחת שלמה תנינא סימן ס"ג) לגבי עצם החשש לטריפסים זעירים כאלו ובמיוחד כאשר הם עוברים תהליך בישול כמו שנעשה במחיות הפרי שמשמשות למעדני תנובה:

בדבר מסעדות ומלונות וכדומה המגישים לאורחים ירקות כגון חסה, כרובית, כרוב, תרד, אספרגוס, ואינם יכולים לבדוק כל עלה בנפרד, אלא שורין אותם במי - מלח ואומרים שהתולעים עולים למעלה, ושופכים את המי מלח ורוחצים במים. ותולעים אלו אינם נראים לרוב בנ"א אלא כאשר נותנם כנגד נורת חשמל...

מסתבר דלאחר שכבר שרו כראוי את הירקות במי מלח הרי זה חשיב כספק רחוק מאד לחשוש על כל עלה דשמא היא מתולעת, ומעתה אפילו בספק איסור ממש עיין בשד"ח כללים מערכת א' אות ה' שהביא מהפרי תואר ועוד דאפי' להסוברים דהא דאין מבטלין לכתחלה הוא איסור תורה, מ"מ בספק איסור אפי' רבנן לא גזרו, והמהרש"ם בח"ב סי' כ"ח סומך על זה וכתב ובספק איסור מבטלין לכתחלה. וכ"ש בנד"ד דמלבד שאינו רוצה כלל בתולעים דמאיסי, וגם התעסק וטרח מקודם לברור ולזרוקם, וא"כ ודאי שאין כאן איסור תורה. ותו דבמקום דאיכא טורח גדול מאד, מבואר באחרונים דחשיב כדיעבד לענין חיטים מחומצים לפני הפסח שעדיין הוא היתר. ועיין גם בשו"ת ברית אברהם חלק אר"ח סי' ל"ד אות ג' שמסתמך על ההסבר של התויו"ט בדברי הרמב"ם פ"א מתרומות ה"ד דהיכי דאין מתכוין לבטל את האיסור לא מטרחינן יותר מכדי לכבד כדרכו, אך כל זה דוקא בתרומה ולא לענין תולעים.

ומעתה אף על גב דבריה גם בדיעבד לא בטיל, מ"מ, אפשר דבכה"ג שאינם נראים כלל לעינים גם כנגד השמש, אף על גב דשפיר מסתבר שלענין דאורייתא ה"ז בריה, והאוכל תולעת כזו לוקה, כי אין זה דומה כלל לשרצים שנראים רק ע"י מיקראסקופ או סתם זכוכית מגדלת, הואיל וכאן הם נראים לעיני האדם בלי שום מכשיר, מ"מ לענין זה דבריה לא בטיל שהוא רק מדרבנן, והטעם הוא משום דחשיב טפי ולוקין עליו אף אם זה קטן מאד ופחות מכשיעור, מ"מ יכולים לומר דבכגון דא שבאור היום רגיל אינו נראה כלל לעינים, לא הפקיעו מהם רבנן דיני ביטול והרי הם בטלים מיד לאחר שכבר נבדקו כראוי ע"י מי מלח כנהוג עוד לפני הבישול, וכ"ש לאחר הבישול שלגמרי אין רואים אותם ואי אפשר כלל לבוררם (אף אם לא נסמוך להקל ולומר שלאחר הבדיקה במי מלח תו לא חייבים בבדיקה).

וגם אפשר דכיון שהתולעים האלה הם עדיין קטנים מאד עד כדי כך שאי אפשר כלל לראות, חושבני שע"י הבישול במים הרותחים ממיסים אותם ותו לא הו"ל בריה. (גם לא מסתבר שהראשונים כמלאכים ח"ו נכשלו בזה, כי לא ברור כל מה שאומרים שזה נתחדש רק בזמננו מפני הריסוס והזיבול הכימי). והרי הזכיר כת"ר הענין של ספק ספיקא (אפשר דמפני קטנותם גם לא שרצו עדיין במחורב). גם יש להוסיף דאפשר שהם מתרסקים ונימוחים לפני הבליעה ע"י הלעיסה, ואף על גב דאם חילקו בפנים קיי"ל כר' יוחנן שעדיין יש על זה שם בריה, מ"מ במאוס ומתועב דודאי לא ניחא ליה, אפשר דלא שייך כלל הטעם שכך דרך אכילתו.

בנתיב החלב

ומלבד כל אלה נכון להזכיר דעת הכרו"פ בסימן ק' סק"ד דשרץ לא חשיב כאסור מתחילת ברייתו כיון שאיסורו מתחיל רק לאחר ששורץ ולא קודם, וסובר דלא חשיב משום כך בריה. וכן גם מה שכתב השיבת ציון בסי' כ"ח והובא גם באמרי בינה דיני בב"ח סוף סי' ד' בשם גאון אחד, ובדרכ"ת סי' פ"ד אות כ"ח הובא כן מבעל בית אפרים דלגבי התולעת שאין דעתו עליו חשיב רק כמתעסק, ואף על גב דאין מתעסק בחלבים מפני שנהנה, שאני הכא שהנהנה היא רק מהפרי ולא מהתולעת, ואף על גב דהו"ל כספק פסיק רישא לשעבר דלא חשיב כאינו מתכוין, כמבואר ברעק"א יו"ד סי' פ"ז ס"ו, מ"מ נראה שאם הבירור אינו יכול להיות רק ע"י טורח גדול מאד דחשיב כבדיעבד, שפיר חשיב בנד"ד כנעשה אח"כ בשעת אכילה ע"י מתעסק וכאינו מתכוין דמותר, שהרי גם גרירת מטה וכדומה יכולים גם כן לדעת מראש על ידי מומחה גדול ואפילו הכי מותר, וכיון דשרי לבעל המסעדה, הוא הדין נמי דשרי לאחריני כידוע.

ובדבריו אלו של הגרש"ז אויערבך יש מספר נקודות חשובות:

1. אחרי ניקיון, אפילו אם הוא לא ניקיון יסודי ומספיק, יש ספק רחוק לגבי כל עלה או בנדון דידן על כל תות שמא הוא מתולע. במקרה של ספק כזה אפשר לכתחילה לסמוך על ביטול ואין זה נחשב לביטול איסור לכתחילה.
2. בכל מקרה של טורח גדול ניתן לסמוך על ביטול וזה לא נחשב לביטול איסור לכתחילה.
3. בבריה זעירה כזו אין לומר שיש לה חשיבות כזו שהיא איננה בטילה בתערובת מדין בריה.
4. בבריה זעירה כזו סביר להניח שהבישול ממיס אותה באופן שהיא לא נשארת בשלמותה וממילא אין לה כלל דין בריה.
5. לא מסתבר שהראשונים כמלאכים נכשלו ואכלו דברים אסורים ולא מסתבר שהמציאות של תולעים בתות שדה או בשאר ירקות הינה מציאות חדשה שלא הייתה בזמן הדורות שלפנינו.
6. יש ספקות נוספים – שמא נתרסק או נימוח לפני הבליעה ושמא מדובר בתולעת שלא הספיקה לשרוץ על הארץ או במחובר וממילא לא נאסרה כלל.
7. יש לצרף את דעת הכרו"פ בסימן ק' סק"ד דשרץ לא חשיב כאסור מתחילת ברייתו כיון שאיסורו מתחיל רק לאחר ששורץ ולא קודם ומשום כך לא חשיב כלל בריה.
8. וכן יש לצרף את דעת השיבת ציון בסי' כ"ח דלגבי התולעת שאין דעתו עליה חשיב רק כמתעסק ואין איסור באכילת הירק או הפרי.

ט. חלב שבת

האם אפשר להסתמך על חלב כשלא יודעים אם נחלב בשבת מדין "כל דפריש מרובא פריש", רוב החלב הוא מששת ימי השבוע?

כל דפריש שייך לכאורה כאשר דנים למשל על פרה יחידה שפרשה מעדר בו יש גם טריפות שיש להתייחס אליה כאל פרה כשרה מכיוון שכל דפריש מרובא פריש, אך החלב מגיע לקרטון או לשקית ממכל שהוכנס לתוכו חלב שנחלב מאלפי פרות וכל החלב התערבב ביחד ולכן אין כל מקום לדבר על כל דפריש אלא על שאלת ביטול ברוב או ביטול בתערובת. כשהשאלה היא האם ניתן לסמוך על כך שהחלב שנחלב בשבת בטל ברוב החלב שנחלב בהיתר.

פשוטות דברי השו"ע היא שאין איסור על חלב שנחלב בשבת באיסור אלא רק על בשבת עצמה או על החולב עצמו גם לאחר השבת:

"המבשל בשבת (או שעשה אחת משאר מלאכות) - במזיד - אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד, ובשוגג - אסור בו ביום גם לאחרים ולערב מותר גם לו מיד".

מסיבות שונות יש מקום להחמיר מעבר לשורת הדין ולא להשתמש בחלב שנחלב בשבת באיסור גם אחרי השבת ויעוין על כך בחוברת בנתיב החלב ג עמוד 65 ואילך'. אלא ששם הוסבר בהרחבה שכל זה רק במקרה שהחלב אכן נחלב באיסור במזיד וכלל לא ברור שזו המציאות בחליבה בשבת, וכן הוסבר שם שבחלב שנחלב בשבת אין הנאה מחילול שבת כי ניתן היה לחלוב בהיתר. ובכל אופן, מסקנת הדברים שם היא שיפה עושה תנובה שהיא פוסלת חלב כזה מרמת כשרות מהדרין, ופסילה זו גורמת לכך שלצרכן עצמו יהיה מותר לצרוך גם חלב בכשרות רגילה שיש בו חשש תערובת חלב שנחלב באיסור.

עד כאן אמורים הדברים למקרה של חלב שנחלב כולו באיסור בשבת, אבל מכיוון שהמציאות היא שהחלב תמיד מעורב בחלב שנחלב בהיתר אין חשש איסור מכיוון שה"כתב סופר" עצמו, שמחמיר באיסור מעשה שבת לאחרים, סבור שהקנס מתייחס רק לתבשיל שנתבשל בשבת כמות שהוא, ובכל מקרה שבו יש בפנינו תערובת של מעשה שבת עם היתר - אין מקום לקנס ולאסור את כל התערובת. ולדעתו אף מותר לערב את מעשה השבת שנאסר לכתחילה ואין גם צורך בביטול בששים אלא חד בתרי סגי. ועיין שם שניתן להניח בוודאות שתמיד יש ערוב ברמה כזו של חלב שנחלב בהיתר וממילא החלב מותר.

י. חלב בסופי שבוע

האם חלב שאינו מהדרין שנחלב ביום חמישי אפשר להחשיבו למהדרין ממש?

גם חלב שנחלב ביום ראשון הוא מהדרין. השאלה היא רק לגבי חלב שיוצר במחלבה ביום חמישי - האם ברור שהוא איננו מכיל חלב שנחלב בשבת באיסור וממילא הוא נחשב למהדרין גם לפי ההגדרות המחמירות שלנו לגבי כשרות מהדרין על מוצרי החלב. התשובה היא שבמקרים בהם לפני יום חמישי היו ארבעה ימי חול ולא היה יום טוב בשבוע המדובר הרי שהחלב שמיוצר ביום חמישי הוא חלב מהדרין מכיוון שנדיר מאוד מאוד שביום חמישי יישאר עדיין חלב שמכיל תערובת של חלב שנחלב בשבת באיסור. בדרך כלל מסיימים לטפל בחלב שיש בו תערובת חלב שנחלב בשבת ביום שלישי. כך שחלב עליו מופיעות האותיות ד ה או ו' - שמשמעותן שהוא יוצר במחלבה בימים ד ה או ו הוא קרוב לודאי כולו חלב מהדרין ללא כל חשש לתערובת חלב שנחלב בשבת באיסור.

1. דעת הכתב סופר שיש בעיה כאשר חילול השבת נעשה בקביעות בידיעתם וברצונם של הנהנים ממנו במוצאי שבת (ועיי"ש שהחליבה באיסור לא נעשית לרצונה של תנובה אלא למורת רצונה והדבר גורם לה נזק). וכן יש גם לחשוש משום לפני עוור או מסייע לדבר עבירה (ועיי"ש שהאיסור במקרה כזה הוא על תנובה שקונה את החלב אך לא על הצרכן שלגבי חשש של לפני עוור דלפני עוור).

בנתיב החלב

הרב אברהם שלזינגר

מפקח ועדת מהדרין תנובה

א. חלב שאינו מהדרין שנחלב ביום חמישי - דינו כמהדרין

האם חלב שאינו מהדרין שנחלב ביום חמישי אפשר להחשיבו למהדרין ממש?

חלב שנחלב ברפתות המפוקחות ע"י תנובה בכל אחד מימי השבוע חוץ משבת וחג, הינו מהדרין. על כן כנראה כוונת השואל על חלב שתאריך המילוי שלו במחלבה הוא יום ה'. כל החלב הממולא ביום ה' הוא מהדרין לכל עניין.

ב. שריית מצה בחלב

מה הדין לאלו שמקפידים על שרויה בפסח, האם מותר לשרות מצה בחלב? דהינו, האם יש מים בחלב?

אין הוספת מים בחלב ניגר בשום מצב, אבל בעת ניקוי המערכות נעשה שימוש במים, ואין מצב שלא נשאר מים בכלל במערכת. למרות זאת יש הסוברים שמכיוון שמדובר יחסית בכמות מזערית מותר להשרות מצה בחלב גם לנוהגים בשרויה בפסח. הדבר נכון לחלב בשקיות ולא לגבי חלב בקרטון שגם אין כל תוספת מים אך הפיסטור נעשה באדי קיטור שהם מים.

ג. מעדנים בפסח - מה בין כשרות רגילה למהדרין

מה ההבדל במעדנים בין כשרות רגילה לפסח - למהדרין? הרי ודאי לא מדובר בתערובת חמץ, האם זה קשור רק לקטניות או לא?

הסיבה לכך שיש מעדנים אשר הם בכשרות מהדרין כל השנה ולפסח הם לא מהדרין

היא בדרך כלל, הקושי לוודא לגבי חומרי הגלם המוספים למוצר, שהדרישות שנדרשו ע"י נותני הכשרות בעת ייצורם מתאימות לדרישות ולסטנדרטים המקובלים ע"י ועדת מהדרין.

במקרים אחרים זה יכול לנבוע מחמת רכיב קיטניות ואז הדבר כתוב על המוצר, ולעתים כשלא כתוב קיטניות זה יכול להיות בגלל קיטניות שנשתנו או בגלל שמדובר בחומר שיש מקום רב לומר שהוא כלל לא נחשב לקיטניות ושגם המקפידים על קיטניות לא חוששים לכך, ולעתים זה יכול להיות כאמור לעיל רק בגלל שקשה להגיע לאותה רמת בדיקה של רכיבי חומרי הגלם לפסח כמו שמקובל בוועדת מהדרין בכל ימות השנה.

ד. ההכשרה לפי רמת חום המים או העלאת בועות

להלכה, האם מכשירים לפי טמפרטורה או שהעיקר שמעלה בועות ולא מעניין מה הטמפרטורה?

זה שהמים מעלים בועות זה רק סימן לרתיחה. וזה רק כאשר הבועות שעולים הם כתוצאה של רתיחה, אבל אם הבועות נוצרות כתוצאה של קיטור במים או לחץ נמוך, אז אין זו הכשרה. לכן כאשר מרתיחים מים בצורה רגילה הבועות זה סימן מספיק לרתיחה ואם לא יש לבדוק את הטמפרטורה.

ה. משגיחי כשרות ומכשירים סלולאריים

האם ועדת מהדרין מקפידה שכל משגיחיה וסגני המשגיחים יהיו בלי פלאפונים שאינם לרוח התורה כדוגמת אייפון וגלאקסי וכו' שידועים דברי מרן בעל השבט הלוי שמי שמחזיק את אותם מכשירים פסול לעדות?

מערך הכשרות של תנובה הוא מהטובים בעולם, ובין שאר הדברים יש הקפדה שכל המשגיחים יהיו יראי שמים, ולא יעשו כל מעשה האסור על פי ההלכה. וזה כולל שימוש אסור בכל אמצעים כתובים ואלקטרוניים.

הרב אברהם שלזינגר

ו. ועדת מהדרין וחומרותיה לעומת כשרויות אחרות
בתנובה כידוע ישנם כמה השגחות מהדרין, אם אפשר לברר האם ישנם חומרות מיוחדות לועדת מהדרין מעבר להשגחות האחרות או מדובר באותה רמה?

יש גופים שונים הנותנים כשרות ולכל גוף יש את הרבנים המנחים אותו כיצד לנהוג בכל דבר. תנובה רוצה שמערכות הכשרות המלווים אותה, יעשו הכול כדי שהוראות הרבנים של הגופים השונים יתבצעו הלכה למעשה.

מטבע הדברים לא תמיד כולם רואים כל דבר עין בעין, ובנושאים מסוימים הרבנים חלוקים בדעותיהם או בדגש שהם נותנים לכל נושא. אבל תנובה כגוף הנותן מענה למגוון גדול של ציבור משתדלת לתת את המענה הרחב ביותר לכל סוגי הדרישות, כדי שכלל הציבור יוכל לקבל מוצרים ברמת כשרות הכי גבוהה שיש. ולכן מוצרי החלב של תנובה מהדרין ככלל מהודרים ביותר על כל הכשריו.

ז. בעל עסק יר"ש - האם די בהשגחתו

בעניין נאמנות, מעשה בבעל מפעל יר"ש שרצה הכשר מהודר מאוד, ואחרי כמה חודשים ראה שהמשגיח בא רק פעם אחת והבין שכיון שראה שהוא יר"ש סמך עליו. האם באמת במצב כזה שמכירים את בעל הבית כיר"ש אפשר לסמוך עליו?

"השגחה" זה לא עדות על בעלי המפעל אלא על כשרות מוצרי המפעל ועל כך שכללי מערכת ההשגחה התבצעו בהתאם להנחיות הרבנים האחראים.

כמובן לא יתכן שמשגיח יוכל להעיד על כך ללא שהוא מגיע למקום. יחד עם זאת נאמנות בעל המפעל ויראת השמים שלו בהחלט נלקחים בחשבון ע"י נותני הכשרות כאשר הם באים לקבוע את סדרי ההשגחה במקום ואת כמות הביקורים ומשך נוכחות המשגיח במקום.

ח. ההבדל הבסיסי בין חלב מהדרין לחלב כשר

מה ההבדל הבסיסי בין חלב מהדרין לחלב תנובה הרגיל?

בכשרות החלב ומוצריו יש מספר נושאים בסיסיים בהם אנחנו עוסקים.

א. הבטחה שמדובר בחלב ישראל למהדרין

ב. שאין בחלב חשש של חלב שנחלב בשבת באיסור.

ג. שאין חשש פרות טריפות מחמת ניתוחים.

ד. שהרכיבים המוספים למוצרי החלב כולם יהיו ברמת מהדרין.

ה. כשרות קווי הייצור

כאשר מדובר על חלב בלבד ההבדל היחיד בין חלב מהדרין ובין חלב בכשרות רגילה הוא החשש לתערובת חלב שנחלב בשבת באיסור שיכול להיות בכשרות רגילה ולא במהדרין.

ט. גבינה צהובה וגבינה קשה - ההיבט ההלכתי

שמעתי שהגבינה הצהובה איננה שווה חצי שנה מהייצור עד הכנסתה לבית אבל זה עשוי מכדורים המכילים בתוכם חומרים חזקים שעושים פעולות כמו גבינה ששווה חצי שנה, האם זה נכון?

גבינות קשות וגבינות חצי קשות (גבינה צהובה) שונות בתהליך שלהם.

גבינה קשה בדרך כלל כן שווה חצי שנה ויותר. גבינה חצי קשה שווה הרבה פחות מחצי שנה,

בנתיב החלב

ונשלחת לשוק לאחר מספר שבועות מסיום היצור שלה. אלא שבתהליך היצור יש מהגבינות החצי קשות המקבלות ארומה הדומה לגבינה קשה.

לכן היו מהפוסקים שחששו שצריך להמתין לגבינה כזו כפי שממתינים לגבינות קשות בגלל הטעם החזק שיש בה.

ראה את מאמרו המקיף של יו"ר ועדת מהדרין הגאון הגדול מאיר יעקב שטרן שליט"א בגיליון זה שסובר שאין צורך להמתין שש שעות אחר גבינה חצי קשה. וכן דעת פוסקים נוספים. וראה גם את מאמרי בנתיב החלב ד'

י. כשרות הגבינה הצהובה - דרכי הייצור והכשרות

כשרות הגבינה הצהובה. מה תהליך הייצור? מה החומרים הנלווים? והאם יש שינוי בחומרים אלו במיוחד לפסח? מדוע לא כולם נותנים הכשר לגבינות קשות?

גבינה צהובה תהליך היצור שלה מתחיל בגיבון - תהליך בו מוכנס ראנט כדי ליצור גבן, לאחר מכן הגבן עובר כבישה לבלוק ולאחר מכן הוא מוכנס לתמלחת ומועבר לתהליך הבחלה.

לפסח יש להקפיד שהחומרים המוספים ובמיוחד הרנט שהוא המעמיד יהיו כשרים לפסח.

הבעיה הגדולה קשורה להחלפת התמלחת ושמירתה ככשרה לפסח כל השנה. בתמלחות המיועדות לגבינות בכשרות ועדת מהדרין משתמשים בחומרי גלם כשרים לפסח כל ימות השנה וכך ניתן ליצר גבינה צהובה כשרה לפסח למהדרין והשנה (תשע"ו) החלו לעשות זאת גם ביצור בכשרות עד"ח.

יא. צריכת מוצרי חלב שאינם מהדרין במקום שאין להשיג מהדרין

אדם שנמצא במקום שאין מוצרי חלב מהדרין, עד כמה מותר להשתמש במוצרי חלב שאינם מהדרין?

תלוי איזה מוצרים. ישנם מוצרים המכילים רכיבי חלב נכרים, מוצרים אלו כמובן שלא ניתן להשתמש. ישנם מוצרים שהחלב כשלעצמו מותר לכתחילה אבל ישנם מרכיבים שונים במוצר שזה לא בכשרות מהדרין. וישנם כגון חלב בקר ומשקאות חלב, חמאה, מוצרים אלו שהם ללא רכיבים נוספים כלל, וחלק מהגבינות חצי קשות. הינם מותרים באכילה לכתחילה בשעת הצורך, גם אם הם לא מצויינים כיצור מהדרין.

רשימת המשתתפים בקובץ

הרב דוד אייגנר - רב חוקר במכון התורה והארץ

הרב מנחם בורשטיין - ראש מכון פוע"ה

הרב מנחם דוב גנק - ראש מערך הכשרות של ארגון ה-OU; מן הרבנים הבולטים ביהדות ארה"ב; מחבר "גן של שושנים ב כרכים בנושא מאמרים וברורים הלכתיים.

הרב מרדכי גרוס - יו"ר ועדת מהדרין.

הרב אברהם י. סגל הלוי הורוויץ - חבר ועדת מהדרין.

הרב זאב וייטמן - רב תנובה.

הרב אשר וייס - גאב"ד "דרכי תורה", בעל ה"מנחת אשר".

הרב יוסף מרדכי זילבר - יועץ ועדת מהדרין תנובה לחומרי גלם ותהליכי ייצור. מומחה לכשרות חומרי גלם לתעשיית החלב והמזון. אחראי לחומרי גלם בועד הכשרות של בד"צ מחזיקי הדת - בעלזא.

הרב יצחק זילברשטיין - רבה של רמת-אלחנן, בני ברק ראש כולל "בית דוד", חולון, מחברם של ספרי הלכה, הגדה ומוסר.

הרב דוב לנדאו - חבר ועדת מהדרין.

הרב יעקב מאיר שטרן - יו"ר ועדת מהדרין תנובה.

הרב אברהם שלזינגר - מפקח ועדת מהדרין תנובה ומפקח כשרות שארית ישראל.

הרב חיים שמרלר - ראש ישיבת אורייתא, רב ביהמ"ד היכל צבי צאנז - ירושלים, יו"ר מפעל "שערי הוראה".

